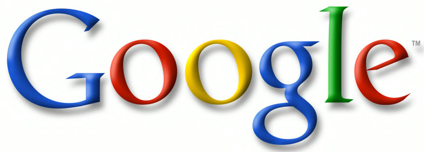

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

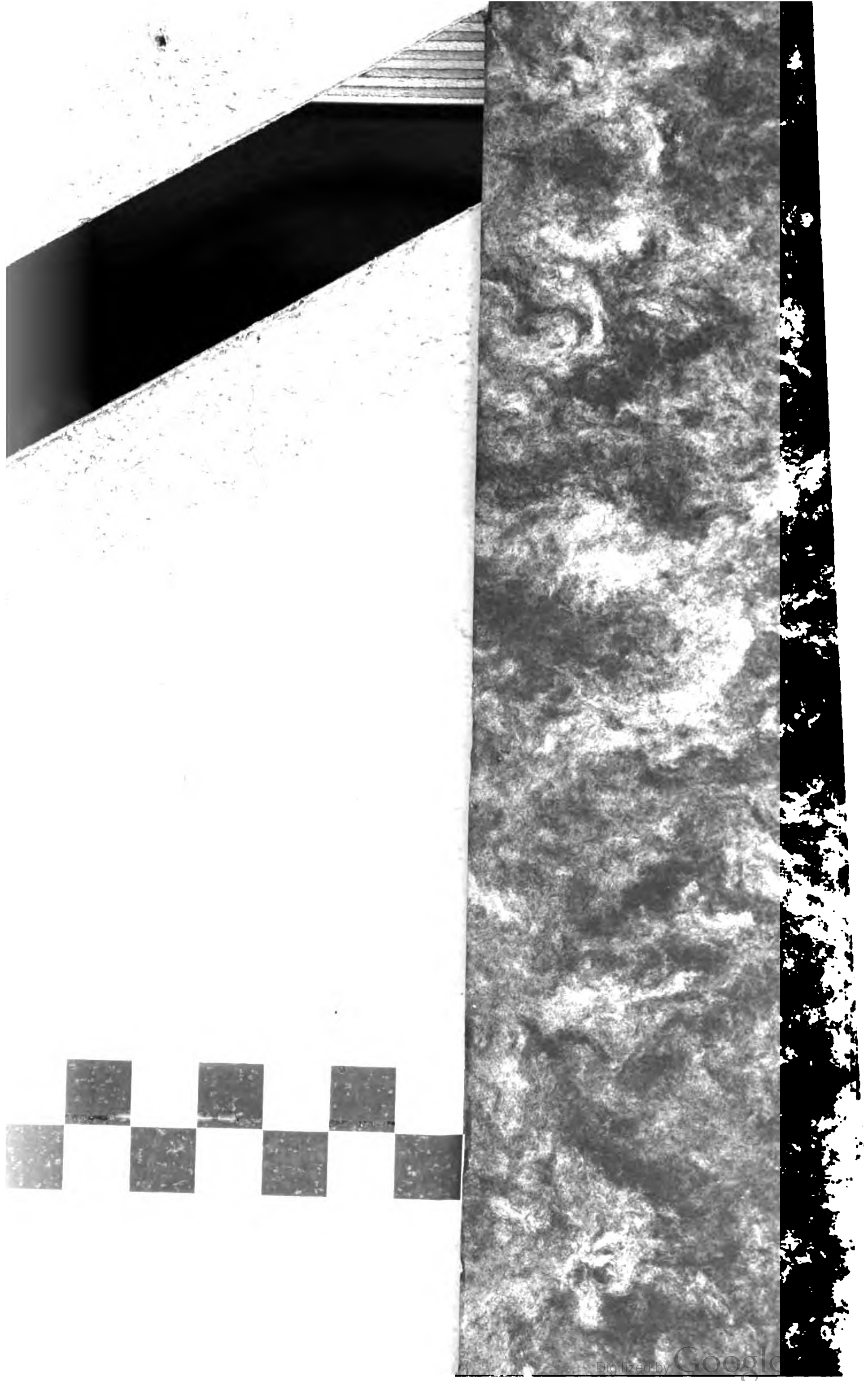
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Digitized by Google

WIDENER LIBRARY
HX IE24 2

Digitized by Google

ספר תולדות

רבינו מנחם עזריה מפאנו

כולל

תולדות ימי חייו וקורותיו. תכונת נפשו ודרכו בקודש. פרשת גדולתו ושלימות חכמתו. שיטת עין על מאמריו הטהורים. תכנם ואיכותם. מעלתם ויקר ערכם.

ערוך בטוב טעם ודעת, עם הערות רבות ושונות.

מאתי

יהודאריה ליב בכ"ר יעקב הי"ו

יכונה וואידיסלאווסקי.

פעטרקוב

אצל ר' נטע קראנענבערג נ"י.

שנת התרס"ד לב"ע

СЕФЕРЪ ТОЛДАТЪ ГАРМА

Типографія Ш. Белхатовскаго ПЕТРОКОВЪ 1903.

Digitized by Google

Нєб 13693.38
B

Дозволено Цензурою,
Варшава 18 Ноября 1903 г.

Digitized by Google

ראש דבר

וזאת ליהודה ויאמר.

זה ראשית בכורי פרי עשתונותי אשר אריתי ולקטתי בכרם חכמת ישראל. ברוב עמל ויגיעת נפש אספתי מעט צרי ומעט דבש מזמרת תולדות אבותינו. ומפרי תנובות שדה ספרותנו, וזאת אשר מצאתי, עשיתי מטעמים, והבאתי מנחה לבני עַמֵנו, מנחת זכרון לתולדות האדם הגדול בענקים, נזר החכמים ותפארת הצדיקים, רבן של כל מקובלי ארצות המערב, וראש חכמי האמת, רבנו מנחם עזריה מפאנו זצ"ל, הלא הוא אב החכמה והתבונה, אשר שיכל את ידיו אמונה, והאיר לארץ ולדרים עליה, ביפעת מאמריו הטהורים, המאירים כספירים, הנותנים בים הקבלה דרך אמת, ובמי הדעת נתיבה ישרה.

והנה דבר שפתי אך למותר, להאריך במלים לשבח ולפאר, גודל יקר התועלת אשר יצמח מידיעת תולדות גדולי ישראל, דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, ומה רב טוב צפון בספרי החכמים המוקדשים לתכלית החקירה בדברי ימי עמנו.— כבר מעלתה אמורה מפי כל גדולי סופרי הדורות ועורכי ספרי היחש, כי אמנם הטיבו את אשר עשו גדולי חקרי לב בהעלותם על ספר לזכרון עולם, מעשה יחידי סגולה ותולדות אנשי השם קדושים אשר בארץ המה. וכי הכמה חכמה בַּבָּתֵי צפונה במשכיות הספרים יקרי הערך ההם' בהפיצם אור יקרות על פרשת גדולת עם ישראל והכמת הכמיו, לידע פעולת צדיק אשר פעל ישועות בארץ החיים, ולהודיע גלוי לכל העמים גודל תפארת עם ישורון אשר הבדיל ה' לו לעם סגלה.— זאת היתה מטרת כל קוראי הדורות מראשי הלא הם בספרתם, וזאת הי' מטרתי גם אני ביסוד ספרי זה.

הן כל יקר ראתה עיני, מפעלות המים דעים אוהב צדקות, איש רם המעלה

Digitized by Google

המעלה, הנשגב והנעלה, אדוננו הרמ״ע ז״ל, אשר הפליא לעשות בכתרי־תורת הקבלה, אשר הפיץ שביבי אור האמת ועשה כוונים למלאכת שמים. — התבוננתי אל תכונת נפש הרמ״ע ז״ל הלך רוחו ודרכו בקודש — השקפתי־על המושגים הגבוהים ורגשות הקודש והנעלים שהתרכזו בבתי נפשי פנימה — עברתי בעין פקוחה על יופי מאמריו הטהורים, המלאים זיו החכמה הקדושה ומפיקים נוגה אור האמת, — התבוננתי וראיתי, אלקים עולים מן הארץ, עולים ויורדים בסולם החכמה שראשו מגיע השמימה. הגם הלום ראיתי אחרי רואי מלאך אלקים בשמלת גבר, חכמת אדם תאיר פניו, בסוד קדושים ייחד כבודו, ורבה אמונתו בקהל חסידים ואנשי מופת

את כל אלה שמתי לנגד עיני, והנה מחזה נפלא נגלה לפני, תמונת אדם ביקר, בחיר החכמים ומבחר הנבונים. הלא הוא הרמ״ע ז״ל איש חמודות, המולך בחכמת האמת, ובכל תושיה לו עשר ידות, ומי בכל בית הקבלה נאמן כמוהו. אז אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסיניו, כדאי הוא הרמ״ע ז״ל שיוחק שמו לזכרון על ספר תולדות חכמינו, למען ידעו דור אחרון את אשר היה לעולמים. ובמקום אשר יזכרו ויפקדו גדולי חכמי איטליא בימי תפארת־אדם, יתנוסס לשם ולתהלה לראש וראשון במעלה שם החכם השלם הרמ״ע ז״ל, הן מפאת מעלתו וכבודו הרם והנשא שהיה אחד מאצילי בני ישראל ושריו, והן מפאת חכמתו הנפלאה ועומק בינתו בכל אופני הלימודים שזכה להרבות נופי תורה, ולהשלים נפשו ורוחו ביתרון הכשר ודעת.

הן כל אלה עוררו את לבבי, לערוך תולדות הרמ״ע ז״ל, לא השבתי כל עמל ויגיע לעבור בשקידה על דלתות מאמרי הרמ״ע בענינים שונים, להוציא מהם משפט אמת וצדק מתכונת נפשו הזכה והטהורה, ולעמוד על דעותיו והשקפותיו על הכלל כולו יצאתי, רבות עמלתי להתחקות על שרשי תולדותיו, דברי ימי הייו וקורותיו, וכל אשר ידובר אודותיו. ובכלל לתאר בשרד אמת וברור, כמו ציור נאמן מתולדות הרמ״ע ז״ל ופעולותיו הרוחנים גם החומרים.

המקורים אשר מהם שאבתי מי דעת להשקות את כרם תולדות הרמ״ע,

עפ״י

עפ״י רוב הם ספרי הרמ״ע בכבודם ובעצמם אשר היו לי לעינים. וביחוד מבטאיו הנמלצים המפוזרים פה ושם בין שורות מאמריו, אשר האירו לפני דרך אמת בדרכי הרמ״ע ז״ל, והמציאו לי הומר רב הערך להניח אבן הפינה ליסוד חבור תולדותיו הנפשיים, וגם מעט מזער מידיעות שונות מלוקטים מספרים שונים למיניהם, ואשר שם הרמ״ע נקרא עליהם לכבוד ולתפארת.— ולכן כל קורא בצדק את מאמרי, בחפצו לעמוד על תקופה שלימה מתולדות הרמ״ע, מאיזה ענף שיהיה, עליו לעבור בעיון נמרץ על כל המשכי הענינים, ולדקדק הדק היטב בגופי הלשונות וסגנון הדברים אשר על פי רוב מועתקים מנועם שיח הרמ״ע ז״ל, ומלשונות חכמים אחרים הנפוצים בספריהם הם, ועל כן אל נא ימהר הקורא להוציא משפט, רק אחרי עיון גדול וההבוננות רב בכל פרק ופרק מפרקי הספר, שרק אחרי כל אלה יעמוד על אמיתן של דברים מה שלא יגיע עדיהן בראשית ההשקפה בסקירה אחת. רק אז יוכח באמת כי לא מלבי ולא מפי השמועה אני מוציא כל הפרזה יתירה, אך מבאר מי הדעת. שאבתי ידיעות נכונות ומדויקות הנגעות לתולדות הרמ״ע ז״ל, והכל על מקומו בא בשליבות העיון וכחשבון הנפש.

ואולם גם בזאת לא אתפאר, ולא אתהלל, כי באתי עד מרום קץ החקירה בתולדות הרמ״ע ז״ל, וכי נגלו לפני העלומות הכמתו עד תומם.— לא אפונה כי עוד פסחתי על שעיפים אחדים הנוגעים לתולדות איש הנפלא הזה, ומכלי משים נעלמו ממני איזה מקורים והערות לחקר תולדות הרמ״ע ז״ל. הן דרך נשר בשמים לא ידענו עוד מבואו, ודרך אניה בלב ים עוד נפלאה ממני, ומה גם לחקור על תכונת נפש אנשי הרוח רמי המעלה שוכני מרומים, מערכות שרי ישראל המסתופפים בצל שדי, אשר גם עין צופיה ונפש משכלת לא תצלח להביט על זוהר קדושתם ונוגה ברק חכמתם.— עם כל זאת התעוררתי לנסות את כחי בהערכת תולדות הרמ״ע ז״ל ולכתוב בספר זכרון פעולת צדיק זה ומעשיו הטובים, כי האדם, באשר הוא שם, זאת אומרת עד מקום שיד שכלו מגעת, יבין וישכיל בדעו ושכלו, וישקול במאזני החכמה והתבונה, כל תכונה יקרה ומדה נכונה, שנשרשה בחדרי לבות חכמי ישראל מאורינו ומאלפינו, לדעת הדרך הלכו בו אבותינו, והמעשה הטוב אשר עשו לבית ישראל, ולכן כל חכם לבב וסופר מהיר, אשר ימלא את

ידו

ידו להוריד טללי אורות על נפשות צדיקים נוחי עדן, ולדובב שפתי ישני עפר – יעשה חסד של אמת עם המתים, ורב טוב להחיים.

הפעם אודה ה' בכל לבב על כל תגמולוהי עלי. ואשר נתני בדרך אמת, חסדו לא עזבני וטובו לא נטשני, כה יוסיף לחנני בדעת והשכל וחסדו לא יסור ממני, וכה יגן עלי בישועתו, ויעזרני על דבר כבוד תורתו להוציא לאור את ספרי „עטרת ראש" אשר אתי בכתובים. (עטרת תפארת על אדוננו הרא"ש ז"ל), ומשמים מעל יזל לנו טל אורות להאיר עיני כל המחכים להרים קרן ישראל וספרתו – ובימינו יושע יהודה וישראל תשועת עולמים.

כעתירת לב המחבר הצעיר באלפי – יהודאריה ליב בהר"ר יעקב הי"ו

כו"ח פה לאדז. שנת לא יסור שבט מיהודה לפ"ק.
בחודש כסליו בשלשה ועשרים יום בו. הוא יום מלאות לי ז"ך שנה. כה יוסיף לי ה' שנות חיים טובים ונעימים. אמן:

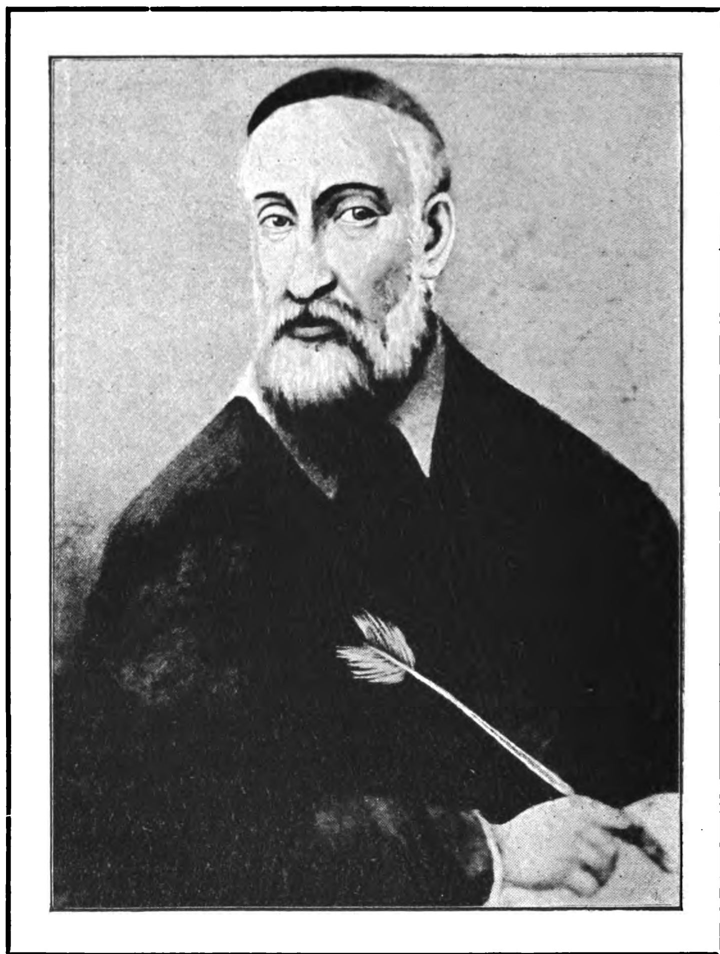
תוכן פרקי הספר

Digitized by Google

Digitized by Google

רבינו מנחם עזריה מפאנו זצ״ל

נולד ה״א ש״ח-ונאסף אל עמיו ד׳ אב ש״ף-במנטובה.

Digitized by Google

Digitized by Google

רבינו מנחם עזריה מפאנו

פרק ראשון

א. הימים ימי המאה השלישית לאלף הנוכחי. ימי הנצחון לחכמת הקבלה. אז העביר ה׳ רוח נאמן על ארץ איטליא וַיָשֹׁכּוּ גלי קנאת דעת הפלסופיא, נבוני עַמֵנו נרשו את החכמות המדומות מהסתפחו בתורת אל חי, וישראל עשה חָיִל, בחכמת התלמוד ובתורת הקבלה.

ארץ איטליא מאז ומעולם היתה ארץ מגדלת חכמים גדולים אנשי שם אבירי הכמה ואדירי מדע, סגולת הארץ המבורכת הזאת, יפה נוף משוש כל החכמות משבה תמיד בחבלי נועם את כל טובי החכמים והנבונים לשבת בה, ולתקוע שם אהלה של תורה, שמה מצאו כל החכמות כר נרחב להרחיב את גבולותיהם, וביחוד הכמת הפלסופיא אשר שנים רבות שלטה ממשל רב בנפות הארץ הנחמדה הזאת, ופרשה זרועיה על הדת והחיים ורכשה לה אוהבים רבים אשר שגו באהבתה. הדרישה והחקירה, ההגיון והפלסופיא, הן המה היו להם המודות להכמי ארץ איטליא בימי הבינים, והמה היו גם רוח החיה באופני הכמי איטליא בתקופת הימים ההם, גם אז התנוססו חכמים גדולים וחוקרים מופלאים בראש, אשר העמיקו את כל מעיינם בחקר תורת הפלסופיא וההגיון, ובָנו את דרכי למודם על אַדני החקירות ויסודי המדעים, וכמובן השפיעו החכמים האלה על מרבית היהודים תושבי ארץ איטליא, אשר הביטו אחרי גדולי חקרי לב השוקדים על דלתות החכמות העיוניות ועשאו כמתוקנים שבהם, לשנות את טעמם בלמודם על פי החקירה וההגיון.

דרכי הקבלה היו שם אבילות, קולה לא נשמע בין החיים, זו

החכמה

Digitized by Google

החכמה הקדושה אשר בשם מלכות כל החכמות תתיימר, לא מצאה מנוח בלבות חכמי ארץ איטליא ורק אחדים מבני עליה – והמה מועטים – אשר שקדו על למודי הקבלה, והעמיקו את מעיינם בכתרי תורת אמת, אולם כאין היו לעומת מרבית החוקרים אשר נפוצו בכל רחבי המדינה העדינה הזאת, וכמובן לא יכלו עמוד מפני הפלסופיא אשר כבר התאזרחה בחבל מדינת איטליא, ובכהה כי עז עצרה בעד רוח הקבלה מהתפשט שם, ואשר על כן עמדה שם הקבלה בסתר המדריגה, וחזיונה לא נפרץ בגלילות ההם.

ב. אולם תורת הקבלה אשר היתה עניה במקום זה ולא מצאה מנוח בלבות חכמי ארץ איטליא, עשירה היתה במקום אחר, ומצאה גואלים מצויינים בין אחינו שוכני ארץ הקדם ויושבי ארץ הצבי. חכמי הארץ הזאת פתחו את שעריהם לפני תורת הקבלה, וקבלוה בזרועות פתוחות ובנפש חפצה, בימים ההם האירו פני המזרח מיפעת אור הקבלה, וחכמת האמת קנתה לה מקום נכבד בלבות הנבונים האלה, רכשה לה לבות חכמים רבים אשר הקדישו את נפשם על מזבח הקבלה וגללו את האבן הגדולה מעל פי באר חכמת האמת להשקות צמאון נפשם במי חכמה ודעת עליון.

וביותר גברה התשוקה ללמוד הקבלה בין חכמי עיר צפת תו״ב, שמה מצאה הקבלה כר נרחב להרחיב את גבולותיה ולהפיץ מעיינותיה חוצה – צפת עיר הקודש היא ער״ש מולדת ראשי חכמי הקבלה האמיתיים, שמה התנוססו לגאון ולתפארת המקובלים הקדושים הר״ש אלקבץ הרמ״ק – האר״י ותלמידו הרח״ו זכרם לברכה. הם שרי צבאות חכמת הקבלה אשר הקדישו את נפשם קודש על מזבח חכמת האמת, החכמים האלה פנו עורף ללמודים מושכלים ונתנו שרביט הזהב ביד חכמת האמת, הם אמרו „שלא נברא האדם אלא לעסוק בחכמה הזאת״ (הרח״ו בהקדמת ע״ח), והיא המביאה את האדם לתכלית השלמתו ולחיים הנצחיים, הלא המה ראשי אלפי הקבלה אשר הניחו את אבן הפינה ליסוד בית מקדש הקבלה, לפניהם נגלו כל סתרי תורת אמת ורזי הקודש, המה הציבו ציונים לחכמת האמת והאירו את עיני ישראל בחבוריהם ובכתביהם הקדושים בהערכת יסודות וכללים אשר עליהן

אדני

אדני הקבלה הטבעו. ובחכמתם כי רבה נטעו את פרחי תורת הקבלה בתוך ברם בית ישראל עד היום הזה.

ובמדה זו שהתעוררו אז חכמינו שבארצות המזרח להרים קרן תורת הקבלה ולהפיץ את רווחה בין אחינו שבגולה, התעוררו אז גם אחינו שבארצות המערב בכלל ובארץ איטליא בפרט, להעמיק חקר בתורת הקבלה ולגלות חדשות ונצורות על שדה חכמת האמת, רכשו להם ידיעות נשגבות בסתרי התורה ורזי מעלה, ודלו פנינים ומרגליות ממצולות ים הרמזים וסודות הקדושים. ויהי בשנת שלש מאות לאלף הששי הגיחה הקבלה מהביון עוזה, והאירה פני תבל מיפעת תפארתה והדר כבודה כוכב הקבלה אשר האיר את פני המזרח בתקופה ההוא: שלח נצוצי זוהרו גם לארץ איטליא המשכלת, וחכמים רבים וגדולים אשר עד כה זרו להם עקבות הקבלה, גם הם ראו את האור הבהיר הזורח מאפסי המזרח המורה דרך אמת בדרכי התורה ובנתיבות הקבלה, המה ראו, כן תמהו ונתפעלו, מזאת התורה תורת הקבלה, אשר שם משה, איש האלקים, רבנו משה קורדיבורי אשר נטע „פרדס רמונים" מלא כוונות וסודות עמוקים, וישימו גם הם אל הקבלה פניהם, נכנסו בשלום אל פרדס החכמה ללקוט אורות מה„אור יקר", וליהנות מאלימה „בתי" עם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים אשר בגינת ביתן החכמה.

כה זרחה שמש הקבלה על שמי ארץ איטליא, ועיני חכמים רבים נפקחו לראות את האור הגנוז הצפון במשכיות חכמת האמת כי טוב הוא ונחמד ועולה למעלה למשכיל בסתר עליון, אולם עדיין היתה תורת הקבלה בודדת במועדה ומונחת בקרן זוית במדינת איטליא, ובכל גודל תפארתה והדרת קדושתה לא עצרה כח להפיץ את מעיינותיה, ולעלות על מרום המעלות והשלימות, והתפשטות למודה התנהלה לאיטי לרגל ההשגה הגבוה וההבנה הדקה הצפון במשכיות חכמת הקבלה—ובעוד אשר שאר החכמות התורניות והשכליות עלו על רום שמי המעלות על ידי עזרת חכמים אנשי שם, יודעי בינה לעתים אשר הרחיבו את גבול החוקים והתורות ובני יסודותיהם על אדני השכל המחויב—עמדה הקבלה בסתר המדרגה

ולא

ולא מצאה די גאולתה לפרוש ממשלתה על שדה השתלמות הליטודים, ולשום את כסאה מול חכמת הפלסופיא אשר צררה תמיד בגבליה ליסודי הקבלה והמסורה, עד אשר האיר וזרח כוכב הדש על ימי איטליא, ומשמים ממעל נשלח מלאך מושיע להקבלה אשר חלצוה ממיצר הפלסופיא, והרים את דגלה מעל כל הלמודים הטבעיים אז, רק אז קרן אור פני הקבלה, ובאורו היה אור בכל מושבות בני ישראל בכלל ובארץ איטליא בפרט.

ג. המלאך הגואל את חכמת הקבלה, והפיץ את רוחה בחבל מדינת איטליא היה רבינו מנחם עזריה מפאנו. הוא הגבר הוקם על לשאת את דגל תורת הקבלה ביד רמה, והראה את גודל תפארתה על פני כל ההכמות והמדעים, הוא הגבר אשר שקד באמונה על דלתות חכמת האמת ואסף בחפניו כל גנזי תורת הקבלה והיו לאחדים בידו, והוא הגבר אשר האיר עיני ישראל במאמריו הטהורים המאירים כספירים, והמפנים דרך ישר לפני כל החפצים ליכנס בפרדס החכמה וליהנות מעץ דעת הקבלה. הלא הוא הרמ"ע ז"ל איש חמודות המולך בחכמת האמת ובכל תושיה לו עשר ידות. ומי בכל בית הקבלה נאמן כמוהו.

תשוקת הרמ"ע ללמוד הקבלה, גברה עליו עד בלי חקר ותכלית, ובעודנו באיבו כבר החל רוח הקבלה לפעם בו, ואחרי אשר מלא כריסו בתלמוד וספרי הלכות תמך אשוריו במעגלי המקובלים, ובהתמדה רבה שקד על ספרי הקבלה, לא הניח דבר גדול ודבר קטן אשר לא שם עין שכלו הזך עליו, בהשגתו הדקה, ובהבנתו העמיקה רכש לו ידיעה רבה בכל יסודי והקדמות המקובלים, עד כי עלה למעלה ראש והיה לשם ולתפארת בכל עולם האצילות וספירות העליונות.

ראשית תורת הקבלה — קבל הרמ"ע מרבו רבי עזרא מפאנו איש מנטובה הוא הרב המצויין המקובל האלקי אחד מבני עליה ממקובלי ארץ איטליא — הוא סלל דרך אמת לפני הרמ"ע בשדה חכמת האמת והכניסו לגינת ביתן החכמה, הלא כה דברי הרמ"ע (בהקדמתו לספר פלח הרמון) „זכות מורי הר"ר עזרא נרו איש מנטובה וצדקתו לעולם תעמוד שהכניסני מנעורי להצר גינת ביתן החכמה החביבה הזאת" — גם מזכירו הרמ"ע במאמר הקור

דין

דין ח״נ פ״ד „והאריך בפירושה בסתרי תורה מורי הר״ר עזרא נרו״ — ואמנם בן קיבל הרמ״ע ראשית חכמתו מסורו המובהק הזה, וממנו קבל גופי תורת הקבלה על פי ספרי תורת משה, הוא קבלת הר״מ קורדיבורי אשר התפשטה בגלילות איטליא ונתקבלה לתורת אמת, ונובעת ממקור אמת.

ספר הספרים מספרות הקבלה אשר בו שמו כל יודעי חן את מעיינם, ואשר היה למורה דרך על דרכי כל המעיינים בתורת הקבלה — היה ספר פרדס רמונים הוא פרדס חכמת האמת אשר נטע ראש המקובלים רבנו משה קורדיבורי אשר עשה אזנים לתורת הקבלה ואיזן ותיקן יסודות והקדמות לתורת הקבלה כיד חכמת האמת הטובה עליו, וכאשר ירים משה את ידו וגברו כל חכמי הקבלה, ומפרי הפרדס הזה נהנה גם הרמ״ע עצה ותושיה, והוא אשר פתח לפניו שערי אורה אשר בגינת ביתן החכמה, ולפי דברי הרמ״ע קבל את הספר הזה למנחה מאת הרמ״ק בכבודו ובעצמו — באשר שמע את שמעו הטוב וגודל תשוקתו ללמודי הקבלה — הלא כה דברי הרמ״ע ברור מללו (שם) „ונפש החכם המחבר תעלוז עם חסידים בכבוד תרנן על משכבו בשלום, כי כאשר הגיעה לאזנו רב חשקי הנמרץ לאחוז בחכמה אז שלח לי ספר הפרדס על ידי אחד מתלמידיו, שמחתי ושמחתי בו, ומשם נפקחו עיני לתור לי מנוחה בשאר חיבוריו אחרי שהוא נתבקש בישיבה של מעלה״ —

ד. הרמ״ע ז״ל. — כפי דברי החכם והמקובל רבי גדליה בנו של הרמ״ק ז״ל — היה נקשר בעבותות אהבה ללמוד הקבלה עפ״י שיטת הרמ״ק בספריו הנחמדים, בשכלו הזך והטהור ירד לעומקי כוונת הרמ״ק, וכוון לדעתו הטהורה באמרי קדשו בכל סתרי תורת משה, הלא כה דברי הר״ג בהקדמת הספר אור נערב להרמ״ק „וכאשר חשקה נפשי להתחיל בהגהת הקונטרס המעולה הזה, ומצאתי את החכם השלם הרמ״ע מפאנו נרו, בכל בית אבי נאמן הוא, אשר אהב לכתוב לו רובי תורותיו, בהם דבק מאד לאהבה, וכבר קדם וזכה בו להגיהו ולהעמידו על מכונו מסכים בכל חלקיו עם מה שנתברר לו מכוונת הרב בשאר החבורים הנחמדים מזהב

ומפז

Digitized by Google

ומפז רב, וכמשפט הזה עשה והצליח גם כן לביאור סדר עבודת יוהכ"פ אשר פירש הרב בדרכי הסוד, ואחזה אנכי אשית לבי לכל פרטי התיקונים והגאוני. קורא אני עליהם שפתים ישק משיב דברים נכוחים", עכ"ד. הדברים הנחמדים האלה יתארו לפנינו בשרד אמת וברור גודל הכבוד והאהבה אשר ירחש לב הרמ"ע לספרי הרמ"ק, והשגתו הרבה בכל עמקי סודותיו, וגם החכם והמקובל הר"ר גדליה ז"ל בנו של הרמ"ק, בחפצו להוציא לאור עולם כתבי אביו ז"ל מתוקנים ומוגהים כהלכתם, לא מצא חכם ומבין אחר שיוכל למסור את כתבי הקודש על ידיו, ושיוכל לסמוך על בינתו – רק הרמ"ע ז"ל, אותו מצא חכם ונבון ראוי ומוכשר לעבודת הקודש הלזו – ואשר ידעו לאיש אמונים על ברכי תורת הרמ"ק, ובכל בית אביו נאמן הוא".

גודל תשוקת הרמ"ע ללמוד ספרי הקבלה בכלל – ולספרי הרמ"ק בפרט, נראה מזה שבזבז הרמ"ע הון עצום לקניית כתבי הרמ"ק ולהעתקת הספר הגדול „אור יקר" שחיבר הרמ"ק פירוש הזהר, כאמור בזה בסגר מצרף לחכמה (במכתב הרב שלמה שלומל אודות שבחי כתבי הקבלה) „החכם כמה"ר עמנואל הזיל אלף זהובים אדומים מכיסו לאלמנת מהר"ם קורדיבורי בעד שהשאילה להעתיק ספר א) אור יקר שהיבר הרב ע"ה פירוש הזהר מלבד הוצאות

הסופרים

א) את ספרי אור יקר בשלימותם אשר נעתקו בעד הרמ"ע ראה הרב חיד"א בביבליאתיקה של הדוכס מודינא, והם ששה עשר קובצים גדולים כולל פירוש ארוך על זהר ורעיא מהימנא ואדרות וספרא דצניעותא וס' יצירה והתקונין ובסוף פירוש הזהר כתוב בלשון הזה „נשלם הספר הזה יום ה' ו' לחודש טבת שנת השמ"ב ליצירה אני הצעיר דוד ן' יעקב כתבתי אותו להחכם השלם כמה"ר עמנואל מפאנו נרו ה' יזכהו להגות ולדקדק בו לו ולזרעו ולקיים בו לימו"ז וגו" ע"כ. אף הוא ראה העתק השטר שנעשה בין הרמ"ע ובין הרבנית אלמנת הרמ"ק ע"ד העתקת הכתבים וכתוב שם „שהודית הרבנית שקבלה ר"ן סיקונ"י (Zecchino והוא לערך עשר מארק) מהחכם הנכבד הרמ"ע ונהרצית בעד השאר במה שנתרצה בנה הנבון כה"ר גדליה לקבל ק' משניות עם ב' פירושים וחמשים הרמב"ם עם כסף משנה ובזה יהיה פטור הרמ"ע מת"ק סיקוני שנתחייב בעבור העתק כתבי הרמ"ק, והתומים באשרתא הרב מהר"ם אלשיך והרב משה בכמה"ר ישראל די קוריאל והרב יעקב בי רב, וזמנו של השטר תשרי שנת השמ"ד" —

Digitized by Google

הסופרים והנייר, ופה צפת הוגד לי שמלבד האלף ששלח להאלמנה הרבנית שלה כ׳ זהובים אדומים למהרר״י קארו ועשרים למהרר שלמה ועשרת למהר״ם אלשיך למען ימליצו בעדו״ – כה התאמץ הרמ״ע ז״ל להשיג את כתבי הרמ״ק בקבלה למען יוכל להבנות ממנם, ולמען ידע הדרך ילך בדרכי הקבלה והמסילה הישרה העולה בית אל, ואמנם מיפעת אור היקר הזה השיג הרמ״ע אורה רבה בכל כתרי הקבלה, ומפרי הפרדס נפתחו לפניו ארובות השמים עד אשר קנה לו שם טוב בספירות העליונות, ולא היה כל ענין בקבלה אשר שגבה ממנו, ואז נתמנה מעדת הנבונים בקהלת וויניציא לדרוש לפניהם פרקים בעניני הקבלה, כאשר יאמר הרמ״ע בהקדמתו לס׳ פלח הרמון „וראשיהם וזקניהם נקבצו ובאו לשמוע בלימודים הנחמדים האלה ושמו פניהם עלי לקרוא באזניהם שמועה אחת בכל יום מספר פרדס רמונים בדרך קצרה ובשפה ברורה״ –

ה. בימים ההם זרח אור חדש לישרים אשר בארצות המערב, אז העיר ה׳ ממזרח צדיק הוא הרב המקובל רבי ישראל סרוק מעה״ק צפת, תלמיד מקשיב להאר״י ז״ל, אשר נסע במלאכות ב) רבו לארצות אירופא להפיץ שם את מעיינות הקבלה, וישם אל מדינת איטליא פניו, שם קבע לו בתי מדרש ואסיפת חכמים להשמיע דרשותיו בקהל עם ואנשי אמת החפצים בתורת אמת, המקובל רבי ישראל סרוק בתור תלמוד ותיק להאר״י ז״ל מצא נכון לפניו לדרוש ברבים ולהורות דרך ישר בנתיבות הקבלה על פי תורת האר״י ז״ל ודרכו בקודש – במקום קבלת הרמ״ק ז״ל אשר נתפשטה בגלילות איטליא, ואמנם כן דרשותיו עשאו פרי, ורכש לו שם אוהבים רבים אשר הטו אוזן קשבת לאמריו, ונתנו צדק לדבריו ללכת בדרכי האריז״ל בחכמת הקבלה, וביחוד פעלו דרשותיו על לב הרמ״ע אשר נמנה

בין

ב) וזה לשון הרב שבתי באר בשו״ת באר עשק סי׳ ע׳ „ומי יאכל בשרי שמני אפתורא דדהבא מחכמת האריז״ל חוץ מהרמ״ע דסבר וקיבל ורדה אל פיו יערות דבש האר״י שנים רבות מפי הר״י סרוק זצוק״ל אשר בא למדרשו של הרמ״ע כטעם האר״י רבו״ —

Digitized by Google

בין שומעי לקחו, והדברים הנאמנים אשר יצאו מפה קדוש ישראל הר"י סרוק מצאו מסלות בלב הרמ"ע ז"ל דורש החכמה הזאת, אשר עד כה אחז צדיק זה דרכו בקודש בלימוד הקבלה על פי תורת הרמ"ק, ומאז בא הר"י סרוק לאיטליא, וקבלת האריז"ל בידו נקשרה נפשו בה, והבדיל את דרכי האריז"ל מקבלת הרמ"ק ז"ל להיות לו למשיב נפש ולסגולת למודו.

הרמ"ע ז"ל בגודל הבנתו ועין שכלו הזך והטהור הרהיב עוז בנפשו להבדיל בין קודש לקודש ולשנות את טעמו בלמודי הקבלה עפ"י תורת האריז"ל אשר הציב ציונים וכללים לסודות הנעלמים באופנים נכוחים ומבינים ליודעי חן ומביני בינה, הרמ"ע נתן יתר שאת ויתר עוז לדרכי האריז"ל בקבלה על פי התורה אשר הורהו רבי ישראל סרוק. ובאמת קבל הרמ"ע השפעה גדולה מדרשות הר"י סרוק ומדרכיו בקבלה. ג) והחכמה רבה נתוספה על חכמתו, ונאמנים בזה דברי הרמ"ע (בהקדמתו לס' פלח הרמון) „לולא ה' צבאות העיר את מורי הר"ר ישראל נרו אשר בא מארץ מרחק וקבע מדרשות בכל הארצות האלה בסוד ישרים ועדיין לא זכינו לתורה, וזה סימן יפה בלימודו, שכל החבירים אחרי נסעו קיימו בעצמם בחשק נמרץ כי טוב סחרה מסחר כסף, ושלחו אלה ד) לאלה מהני מילי מעליותא ששמעו מפיו ונמצא שם שמים מתכבד ומתרבה על ידם".

ולמען

ג) הרמ"ע מזכיר את שם מורו הר"י סרוק במאמר אב"ח ח"א סימן טו"ב בזה"ל „כך הוא קבלת האר"י זצ"ל מפי מורי הר"ר ישראל נרו אחד מגדולי תלמידיו שזכני להרבה גופי תורה" —

ד) גם הרב הגאון בעל באר שבע נחשב בין תלמידי הר"י סרוק וחביריו של הרמ"ע אשר הקשיבו לקחם מדרשות הר"י סרוק בקבלה, הלא כה דבריו בהקדמת הב"ש „ויש לי עוד דברים בגו אשר קבלתי על פה בלחישה בכלל שאר דברים כבשונו של עולם בפירוש ספרא דצניעותא אשר שמעתי מפי המקובל הגדול מורי כמוהר"ר ישראל סרוק זצ"ל אשר יצק מים על ידי מלך מלכי קבלה הקדוש האלקי הרב החסיד מוהר"ר יצחק לוריא אשכנזי זצ"ל הלא המה בכתובים במגלת סתרים שלי, וכבר זכו בו רבים ת"ל על ידי החכם השלם מהר"ר עמנואל מפאנו ז"ל מק"ק מנטובה כי הוא היה הראשון שהעתיק אצלי מכתיבת ידו אות באות תיבה בתיבה לעצמו ולאחרים מה שקבלתי" —

Digitized by Google

ו. ולמען שלא להוציא משפט מעוקל על תבונת נפש הרמ"ע, כי בשנותו את טעמו בלמודי הקבלה מקבלת הרמ"ק לדרכי האר"י, ובנתנו משפט הבכורה לקבלת האר"י ולמודיו – נתן בזה אות להמעיט את ערכו של הרמ"ק, ולהשפיל את ערך תורתו אשר עסק בה כל ימיו, כאשר באמת התעוררו אז שלימים וכן רבים וילינו על הרמ"ע על הגאולה ועל התמורה שנתחדשה בהלך נפשו בדרכי הקבלה. ולמען הסר תלונות רבים מעליו הוא מגלה דעתו בזה ומתנצל ואומר „ומעיד אני עלי שמים וארץ כי גם אחרי שזכיתי לטעום מעט מזעיר בקצה המטה שירי שירים מרדיית הארי ה מפיהם ומפי כתבם של גורי האריז"ל מקונדרסים רבים ונכבדים ששגרו לי מגדוליהם וחשוביהם אשר בארץ הקדושה במהרה תרוחם, לא גבה לבי ולא רמו עיני להרהר על החכם ז"ל (הרמ"ק) ועל דבריו, כאשר לקחה אזני שמץ מרבים מעמי הארץ המתחכמים ולא מחכמה, כי זה וזה לא נתקיים בידם, והמה מתפרצים ומתכסים בשמלתי ויחפאו עלי דברים אשר לא כן, יודע כל שער עמי, שכל ימי הייתי מחבב דבריו בקהל רב בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ואמת רב מובהק לי מתוך ספריו ת"ל והייב אני לו מורא וכבוד בשני עולמות ככל שאר התלמידים שצדקו ממני, וזכו לעמוד ולשמש לפניו, אשריו שהיה עמלו בתורה כל שנותיו ועשה נחת רוח ליוצרו לילות כימים תמיד, מחלקו יהא חלקי, והמואס בו ובחכמתו ימאסה אלקים, כי משה אמת ותורתם אמת לפי פשוטן של דברי הזהר והגאונים ע"ה לא היתה קריאה בספריהם אשר שגבה ממני" –

ועוד מוסיף שם הרמ"ע ומונה שבחי הרמ"ק ודרכיו בקבלה ובה יאמר „ומי המואס בדברי הקמחי בפשוטן של מקראות עתיד ליתן את הדין, כי הוא פתח שערי ההבנה אל הפשט אשר לא יכזב, אעפ"י שיש בהן נסתר, כן הדבר הזה כי פתח לנו החכם ע"ה שערים מצויינים בחכמת האמת, ומתוכם יוכל כל ירא ה' והחרד על דבריו ליכנס לטרקלין בשמוש החכמים לשמוע בלימודים פה אל פה לא זולת" –

ורק איש חכם ונבון כהרמ"ע, איש אשר רוח אלקים בו בחכמה בדעת ובתבונה, יכול היה להבדיל בין קודש לקודש, ולהבחין בין

קבלת

Digitized by Google

קבלת הרמ״ק לקבלת האר״י ז״ל, ולהרים על גם את קבלת זה האחרון הלא כה דברי הרמ״ע ברור מללו, שם להלאה בהקדמתו לפלח הרמון „אמנם כי גבהו דרכי הפרדס מן הקמחי כן גבהו דרכי האר״י ז״ל מדרכי הספר הזה (הפרדס), ואל תתמהו, כי גם בספר אלימה להרכם ע״ה גם בלמודי האר״י ז״ל יש לכל אחד מהם שיטות עמוקות זו מזו עד להפליא, וכל ערכך יהיה בשקל הקודש מעין האמור במס׳ חגיגה בפרקיהן של היות הקודש אשר במרכבה שכל הגבוה מחבירו הוא כנגד כל מה שתחתיו, וכשם שהוא אסור ונמנע לצרף ולערבב פשטי הקמחי עם הפרדס, אלא טוב אשר נאחז בזה, וגם מזה אל תנח ידינו, האי כי ארחיה, והאי כי ארחיה, כך אסור ונמנע לצרף ולערבב חכמת האר״י ז״ל לא בינה ולא מקנתה עם הספר הזה וכל דכוותיה ועל דבר זה נכרית ברית ולעולם קושטא קאי, קורא אני על החכם ע״ה תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו״ — ע״כ.

כל הדברים הנאמנים האלה האמורים בהשכל ודעת ובבינה יתירה יתארו לפנינו גודל יקר תפארת מעלת הרמ״ע ז״ל ועוצם השגתו בכל דרכי למודי הקבלה, ומכל אלה נוכח בצדק כי לא בהפרזה יתירה כנוהו הרב הישר מקאנדיא (בס׳ מצרף לחכמה) „רבן של כל מקובלי ארצות המערב״ וכן שמו אשר יקראוהו באמת, כי כן היה הרמ״ע גדול מרבן שמו. והוא היה הראש והראשון אשר נטע את פרחי תורת הקבלה בארצות המערב, והפיץ את רוחה בגלילות איטליא. הוא אשר דברנו בראש כאמרינו כי הימים האלה היו ימי הנצחון לחכמת הקבלה, זאת אוכרת אחרי ימי נדודים רבים אשר סבלה הקבלה על שדה התפתחות הלמודים, עלתה בכוף על גרם המעלות והשלימות בתקופת הימים ההם, הם ימי שני היי הרמ״ע ז״ל, אשר התעוסס לתהלה בראש מקובלי ארץ איטליא, ומכל אשר הוכחנו בזה עין בעין נראה כי ההשגהה העליונה הקיכה את הרמ״ע להיות מלאך מושיע להקבלה, ומאת ה׳ היתה זאת להראות את עם ישראל ושרי התורה יפעת אור הקבלה ותפארתה על פני כל החכמות והמדעים — כי בהררי קודש יסודתה, ושם ה׳ צבאות נקרא עליה.

הרמ״ע

פרק שני

א. הרמ"ע ז"ל, נודע בשמו הטוב „רבינו מנחם עזריה מפאנו". ונקרא עוד „הר"ר עמנואל [א] מפאנו". בזו „הר"ר מנחם עמנואל מפאנו", על שם עיר מולדת בית אבותיו עיר פאנו (Fano) אשר באיטליא המדינה, „ומן [ב] המשפחות המיוחסות שבישראל הם השרים והסגנים בני פאנו". נולד לפי הערך בעשרת השנים הראשונות למאה הרביעית כאלף הששי.

אביו רבי יצחק ברכיה היה נצר מגזע ישרים, ומיקירי היהודים למשפחת פאנו, הן זה פרי צדיק וזאת ברכתו מאת ה', מגזע קודש ונטעי נאמנים יצא הרמ"ע ז"ל. כמו אבותיו כן גם הוא נתחנך על ברכי התורה והחכמה מיום עמדו על דעתו תמך אשוריו במעגלי חכז"ל, וספר התורה לא מש מפיו, שמש תלמודי חכמים, הקשיב לקח מפי גדולי ישראל אשר התגוססו אז במדינת איטליא מקור החכמה והמדע, עד כי רכש לו ידיעה רבה בכל מקצועות הלימודים, והי' שלם בכל המעלות ומדות טובות שמנו חכמים בתלמידים.

נוסף על יחוסו לבית אבותיו, היה חתנו של הגאון הצדיק והנדיב רבי יצחק פואה ממנטובה, מגדולי רבני איטליא בעת הזאת „ומרי דאתרא בכל הגליל". תוקף גדולת הר"י פואה והדרת כבודו נודע לשם ולתהלה בכל קהלות איטליא לגאון ולתפארת כאשר נראה מתוכן דברי ההספד

אשר

א) הרב חיד"א בשה"ג ערך אור יקר העיר על זה שנקרא הרמ"ע בשם עמנואל, שהוא כינוי לשמו מנחם שנקראו בלשון העמים מ נ י א ל, אך שמו העצמי היה מנחם, אולם איך יפתר לנו מה שנקרא הרמ"ע בפי כל חכמי ישראל בזמנו בשם הר"ר עמנואל, כמו מהרשי"ק בי"ב דרשות דרוש ה', ובספר מצרף לחכמה וכו', גם מה שחותם הרמ"ע את שמו בפיוטיו הנדפסים במעירי שחר למהרא"ב ממודינא בראשי החרוזים בשמו הטוב „מנחם עזריה עמנואל" שמשמעותו ששלשה שמות היו לו באמת, וגם על שער הכפר עשרה מאמרות עם פי' יואל משה (אמ"ד הקד"ש) נקרא עליו הרמ"ע בשם „הר"ר מנחם עמנואל" —

ב) לשון הר"ר יצחק בר' מרדכי מפולניא תלמיד וותיק של הרמ"ע בהקדמת שו"ת הרמ"ע אשר הו"ל בחיי הרמ"ע בוויניציא ש"ס.

Digitized by Google

אשר הספידו בהלכה אוהבו ורעו הרב הגדול רבי שמואל יודא קאצנעלינבוגן בי"ב דרשות, הדרש החמישי, וזה לשונו שם „כולנו מאמינים בני מאמינים ומזרזים מאד במצות ההספד של כל ת"ח, ומה כמהר"ר יצחק פואה זצ"ל, שהיה שלם בתורתו, שלם בחכמתו, שלם בחסידתו, שלם במדותיו התרומיות, וביתו היה פתוח לרוחה לכל עובר ושב, ראשון לכל דבר שבקדושה ולכל צרכי הקהלות הקרובות והרחוקות, בגופו ובממונו, עד שנוכל להחליט עליו באמת כי זה שנים רבות לא נמצא בכל גלילות אלו איש רשום דבר הדור תורה וגדולה במקום אחד כמוהו, וכל זה גלוי ומפורסם בכל גלילות איטליא, ולי בפרטות, אשר על זה כוונתי בנושא (הדרוש) שהתחלתי בו כי ידעתיו וכו', לי בפרט ראוי להוריד דמעות ולהתחמם בהספד הגאון הנפטר הזה, כי אני ידעתי חכמתו המפוארה ושלימותו הנפלא" — עכ"ד. ומה נפלא לראות את יקרת ההתייחסות של הרשי"ק אל הגאון הר"י פואה בדבריו שם, איך שהוא מתפאר ומתיימר בכבודו „שגדלה אהבתו אליו" — ואהבה רבה אהבני" — ושזה כוונתי בנושא הדרוש כי ידעתיו וכו' ג) כי לו נאה לדרוש ולספר בשבח הגאון הצדיק והנדיב הר"ר יצחק פואה זצ"ל, ועוד מוסיף שם בסוף הדרוש, וסופר ומונה שבחיו „ושלימות מדותיו התרומיות ומלאכותיים עצמו מספר, לאיש אשר אלה לו, ראוי לנו לספוד במר נפש על פטירתו, כי גדלה האבידה לדורו עד מאד, ותהי זאת נחמתי בקצת, כי הגאון הנפטר ז"ל גזעו בארץ יהלוף כי

ג) גם הרב הגדול החכם השלם דורש טוב לעמו רבי יהודא מוסקאטו, הקדיש דרוש אחד בספרו נפוצות יהודא בתור הספד כבוד על פטירת הגאון והנדיב הר"י פואה, הוא דרוש ל"ה הנקרא בשם „צל שדי" תחלתו בזה"ל „כי קנאת חמת מות אשר נסתה כף רגלה לדרוך על במתי יחידי סגולה שרים ונכבדים — לקחה ממנו בחזקה המאיר הגדול גברא רבא נודע בשערים שמו כמהר"ר יצחק פואה זצ"ל ועל כן באנו ונאספנו אל מקום זה להתעורר כראוי על מרגליות טובה שאבדה ממנו, כי אותו ראינו צדיק והגון לתהלה לשם ולתפארת". ע"כ — ומה נפלא לראות איך שני הגאונים הדרשנים מהרשי"ק ומהרי"מ נתכוונו לדבר אחד לבנות את יסודי ההספד על נושא הפסוק כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וכו' — והוא עדות נאמנה על יקרת רוח הרי"ף ז"ל ועל שמו הטוב בגלילות איטליא.

Digitized by Google

כי השאיר אחריו ברכה, זרע ברך, הבנים בניו, ובראשם האלוף כמה״ר חזקיה יצ״ו והתנו אשר היו לו כבן החכם השלם כמהר״ר עמנואל יצ״ו אשר ימלאו מקום הגאון זצ״ל בחכמה ובהסידות״ – עד כאן דבריו היקרים.

כל דברי הרש״י אלה יתארו לפנינו בשרד אמת, פרשת גדולת הרי״ף והדרת כבודו, ומכלל דבריו נשמע כי גדול כבוד הרמ״ע בבית חותנו אשר היה בית וועד לחכמים, ותורה וגדולה במקום אחד התלכדו והתרכזו, והוא שעמדה להרמ״ע לשקוד במנוחה ובנפש חפצה על דלתות התורה והחכמה ולרכוש לו השגה רבה בכל אופני הלימודים, ולקנות לו שם טוב בכל הארץ.

הרמ״ע חלק כבוד ויקר לחותנו הגאון זצ״ל, ומזכירו לשבח בתשובותיו סימן ל״ב בתשובה לחכם אחד בדין מים שלנו וז״ל „לא מהיותך מפליג בשפלות רוח בדרכן של חסידים, ולא מכבוד והדר תעטרני יותר מלמודי, תסתתמנה טענותי בדבר שאיבת מים למצות אשר דמית לחלוק על מורי חמי נרו, שאילו אנו מחמירין והוא מיקל אליו ראוי לשמוע דמרי אתרא הוא בכל הגליל, וכל שכן במה שהוא מחמיר ונמוקו עמו שחובה עלינו לחוש לטבא, ועוד שהרי כל בני פירר״ה וויניציא הודו לו״ – כן מצאנוהו חתום שם בסימן פ״ז בזה״ל „השוכן בגבורות שלום, ישום שלום רב על ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהון, ויתן בלב המגרש לשמוע לדברי רבותיו ויקרבהו – יצחק פואה בכמה״ר וורדימוס זצ״ל״ –

וג׳ גיסיו של הרמ״ע ד) „המה העמודים שלשה אשר ארצות איטליא נשענות עליהם, כל הבא דרך אולם שער פתחיהם, יצא יצוא ומברך, אשרי העם שככה לו ענותנים חכמים נ״ח שלשה המה מטיבי צעד, הראשון עצום ורב חכם השלם מוהר״ר חזקיה נרו ה) מחזיק בתורתו ובממונו ידים רפות

ד) לשון הר״ר יצחק בר׳ מרדכי בהקדמתו לשו״ת הרמ״ע. ושם נותן תודה להרבנים בני פואה גיסיו של הרמ״ע אשר עזרוהו להדפסת הספר הזה. —

ה) נזכר בשו״ת הרמ״ע סימן פ״ז ועל החתום שם „חזקיה בכמהר״ר יצחק פואה״ —

Digitized by Google

רפות, אמצעי שלם איש חיל רב פעלים הנדיב והשר וורדימוס שמשון נרו עושה צדקות בכל עת ובכל שעות היום לא ייעף ולא ייגע, אין חקר לתבונתו, שלוש על כולו איש משכיל שיר ידידות כמר דוד חננאל נרו. כל רואהו יאמר יברכהו האל, כי מברכותיו יברכו כל זרע ישראל בני המאור הגדול מוהר״ר יצחק פואה ז״ל — הלא המה ראשי אלפי ישראל מיקירי היהודים תושבי ארץ איטליא, יפה נוף, משפחת פאנו — פואה. שרים ונדיבים, חכמים וצדיקים, תורה וגדולה במקום אחד היא משפחת אדוננו הרמ״ע ז״ל, לכבוד ולתפארת.

ב. הרמ״ע ז״ל, תלמיד הרב הגדול רבי ישמעאל חנינא מוואלמונטו ו) מגדולי רבני פירארה וראשי חכמי התלמוד במדינת איטליא, והרמ״ע מזכירו לשבח בתשובותיו סימן ל״ב בזה״ל „זו הוא השיטה הנכונה וקלטה מורי הר״ר ישמעאל חנינא נרו אשר ידעתי דמהדרן ונהירן שמעתתיה טובא״ — גם מזכירו שם סימן קכ״ג „כך שנה לי מורי ורבי מובהק הר״ר ישמעאל חנינא״ עוד מזכירו במאמר חקו״ד ח״א פ״כ, ועוד שם באיזהו מקומן בספריו בכל פעם בשם התואר „מורי ורבי״ ממקור נאמן זה שאב הרמ״ע רובי תורתו ומבאר מים היים הוצק עליו מֵי יַם התלמוד —

ויותר שלמד מפי רבו, למד מספרים, מספרי התלמוד והפוסקים ששקד עליהם בשקידה רבה, והאירו לפניו דרך אמת בתורה והוראה, ולכל לראש כשרונותיו הנעלים ועין שכלו הזך, עזרו לו הרבה על דרך עיונו, להשתלם בלימודים ולרכוש לו ידיעות מועילות בכל אופני החכמות, וביחוד בחכמת הקבלה חמדת נפשו וסגולת לבבו, ז) „לא הניח דבר גדול ודבר קטן אשר לא שם עין שכלו הטהור עליו ללבנו ולצרפו כפי האפשרי, ותרב חכמתו מחכמת בני קדם אשר ידע בטבעיות ובלימודים בתבונה ובפלוסופיא, גם את

ו) ובספר פחד יצחק אות ה׳ ערך חליצה נמצא פסק מהרב זה ושם הוא חותם א״ע בזה״ל „נאם הקטן ישמעאל חנינא בכמהור״ר מרדכי הרופא מוואלמונטוני, פה פירארא״ה כ״ו אוטיברו של״ג לפ״ק״. גם הר״ב בעל שו״ת באר עשק סי׳ נ״ז וע״ח מזכיר להרב זה וקראו בשם כהר״ר ישמעאל חנינא מפיראדה רבו של הרמ״ע זצוק״ל.

ז) לשון הר״ב החכם הרופא הר״ר יהודה ליב ב״ר שמעון מפ״פ בהקדמתו לספרו יד יהודא פירוש מספיק על מאמרי הרמ״ע הנדפס בפ״פ בשנת תנ״ח בשם אמרות טהורות —

Digitized by Google

את הטוב מהם קבל וסבר אפין להבין ולעמוד בו על כל גנזי התורה ועל דברי רז"ל" —

בימי עלומיו אנו מוצאים את הרמ"ע בוויניציא, שמה התרועע את חכמי העיר הנבונים והמקובלים, והשתעשע עמהם בלימודים, בהיותו כבן שלשים כבר יצא מוניטון שלו בעולם האצילות, והרב רבי יוסף קארו שמע את שם הרמ"ע ז"ל בעודנו באבו רך בשנים ואב בחכמה, ואז עשה אותו פקיד על הדפסת ספרו כסף משנה אשר הדפיסו אז בוויניציא (שנת של"ד), והרב ב"י מסר את כל סדר ההדפסה להרמ"ע ז"ל אשר הכירו לאיש תבונות ובעל כשרונות טובות ומועילות, טובים היו הימים האלה להרמ"ע, במנוחת שלום והשקט בילה את ימי עלומיו, וכשמן תורק יצא שם כבודו בכל הארץ, כי הוא איש מורם מעם, גדול בתלמוד וגבר חכם בכל הלימודים, ואף כי לא נכתר בכתר הרבנות מעולם, ולא מצאנוהו יושב על כסא ההוראה מטעם איזה קהלה, בכל זאת שמו הטוב הלך לפניו וכל קהלות ישראל סרו למשמעתו ואל תורתו ייחלו.

ג. עד כמה היה נודע שם הרמ"ע ז"ל — גם בימי עלומיו — לאיש נכבד ובעל בעמיו לאיש תבונות ויקר רוח — נראה מהמכתב היקר אשר ערך אליו הרב הגדול החכם השלם רבי אברהם ח) מנחם כהן פורטו, בדבר הספר מאור עינים מהר"ע מהאדומים אשר יצא אז מבית הדפוס במנטובה שנת של"ד. ואשר התגלות המאור הזה הסב השיכה והתנגדות עצומה במחנה העברים המאמינים, הרא"מ כהן פורטו בהיותו אז רב בקרומונה מצא נכון לפניו להעיר את אזני רבני איטליא וחכמיה על הסכנה הכרוכה בעקב העיון בספר

ח) רבי אברהם מנחם כהן פורטו, נולד בסוף המאה השלישית לשישי. הוא היה חכם גדול ורופא מופלא, גם היה מדקדק גדול — ראשית ימיו בילה בעיר וויניציא, שם הדפיס את ראשית בכורו הוא ספר „צפנת פענח" — על תלמוד ידיעת ערוכת כתבי סהרים ואגרות נעלמות (וויניציא שט"ז). בשנת של"ד נקרא מקהל קרומונא לשבת שם על כסא הרבנות, שם חיבר והשלים את ספרו הגדול „מנחה בלולה" פירוש התורה, והדפיסו בווירונא שנת שנ"ד ואמנם לא ארכו לו הימים בקרומונא. כי ברח מחמת הגירוש שהיה אז שם — ונתיישב בווירונא, ושם נפטר בשנת שס"ד — תנצב"ה.

Digitized by Google

בספר הזה, המלא הקירות חפשיות והתירות תחת מוסדי חז"ל, והשבון בריאת העולם, מוויניציא עיר הראשה. יצאה אש קנאת ה' צבאות, וכל חכמי איטליא נועדו יחד לאסור את העיון בספר המסוכן הזה, גם הרא"ם כהן פורטו אשר היה נודע לאיש אמונים וצדיק תמים יצא על שדה המערכה במלחמת מצוה זו ושלח מכתבים גלוים לכל גדולי חכמי איטליא, והעיר את אזנם לתת את ידם על פסק האיסור. אסף אסיפות, דרש ברבים, והזהירם למשוך את ידיהם מהספר הזה — וגם הרמ"ע ז"ל — אם כי היה אז עוד אברך רך בשנים ואב בחכמה, בכל זאת כבר היה מפורסם שמו הטוב לתלמודי מצוין ומקובל גדול לאיש זך הרעיון ובעל דעה ישרה. צחה וברורה, איש היודע מה לקרב ומה לרחק, ובהיותו מיקירי נבוני וויניציא, וטובי עיר מנטובה — פנה אליו הרב הרא"ם כהן פורטו במכתב גדול ויקר הערך ע"ד החרמת ספר מאור עינים הידוע, ומבאר לו בארוכה את כל תוקף ההתנגדות שיש להספר הזה למסורתינו ויסודי אמונתינו, ואמנם גם הוא היה בתוך הבאים על החתום אחרי אשר ראה ונוכח אל נכון כי צדקו דברי האגרת, והדברים יוצאים מקירות לב נאמן וכי חמיו הגאון השר והנדיב רבי יצחק פואה היה הראשון לדבר קדושה ובירר את דעתו הטהורה בענין הזה באגרת הגאונים וגזירת ראשי עם קודש קהל וויניציא — וכאשר עיני הקורא יחזו מישרים בהאגרת היקרה הזאת.

שר וגדול האלוף והשוע כמה"ר עזריה מנחם מפאנו יצ"ו.

שלום למעכ"ת.

הן הקריבו לפני השרים הקצונים האחים ט) קרמוני יצ"ו אגרה אגרת גזרת הגאונים וראשי עם קודש ק"ק וויניציא יצ"ו, סבוב דרוש הספר, אינו נותן אמרי שפר, קראו מחברו מאור עינים ע"ד סגי נהור, כי כן השבים ואין

ט) הם האחים החכמים המופלאים שרים ונגידים למשפחת כרמי, תושבי קרמונא ונשואי העדה, והם אשר עוררו את רבם הרא"ם כהן פורטו — לדרוש ברבים, ולצאת במחאה גלויה נגד הספר מ"ע. —

Digitized by Google

ואין נותה לו. ותומה רצוף כל תוקף אשר נעשה בדרוש הזה ע״י הגאון והשר חמיו יצ״ו אשר היה ראשון לדבר קדושה באלה. ומאחר עמדתי על הפרק לעקור דירתי מן המקום ההוא (כאשר על דעתי לא ארשע כבר גלוי וידוע למעכ״ת). אמרתי אני טרם אכלה רגל משמה לזכות את הרבים, פן ח״ו ילכדו וינקשו ברשת טמן המחבר ההוא. לאשר כי זה כל האדם להיות נפתה אחרי החדשות. ומה גם עתה אלצתני והציקתני אחרי ראי היות עלובה העיסה, מאחר כי המחבר ענה בו לאמור דין הגיין לי. עוד מעט ואיננו ונהפך לאיש אחר בונה עולמות ומחריבן. אמרתי אני הלוא דבר הוא. אחריש ואתאפק בעצם ומהות הדרוש אשר ח״ו יהלוש יסוד בנין בראשית ברא אלקים. ובשורש נחש הקדמות יודע מעכ״ת כמוני פריו שרף מעופף מקעקע ניצת ויסוד אבן פינת הראשה שכל יסודי תורתנו הקדושה תלויה עליה, בכן בשבת פ׳ אחרי מות דרש דרשתי לפני ק״ק קרומונא יצ״ו, ונשאי היה גורל אחד לה׳ וגורל אחד לעזאזל. בחברי אליו מענינו של יום משנת כל ישראל יש להם חלק וכו׳. ואלו שאין להם חלק וכו׳. רבי עקיבא אומר אף הקורא בספרי חיצונים. ומבלי היות למשא למכ״ת לא אשמיענו כעת פרטות דברי. אך הייתי לפני הק״ק כמזהיר ולגלות להם מומי הדעת הנפסד ההוא אשר הן לו יהי כדבריו (חלילה וחס), לא יגיע לנו ממנו תועלת. רק לאבן נגף ולפינת מכשול בחת רושם מה באמונת החדוש כאשר בפיו כלא לאמור בעל הכוזר במאמר הראשון. הלוא הוא לתת חרב ח״ו ביד בעלי הקדמות. אשר כבר למדנו הרב המורה לצדקה אשר אין להם מופת. אם כה יאמר לאיש מאומנתנו כמה מספרך לבריאה. אף הוא אמריו ישוב. ה׳ אלפים של״ד. ואם אז יענה אל איש עברי איכה במספר ההוא בתוספות או גרעון. אז יתפאר עלינו באמונתו מאחרי זה יאמר ככה וזה ככה.

הן אלה אחד מני אלף לרוב הנזקים יגיעו מהאמונה הזרה ההוא אחריש ואתאפק כי ח״ו ירבה פסול בישראל. כי כל הגיטין מיום התחילו הגאונים המספר הזה יהיו גיטין מוקדמים. ומכ״ת יודע כמוני דגט מוקדם פסול ואם נשאת תצא. על כל הדברים האלה ונוסף עליהם כהנה וכהנה, אמרתי והזהרתי לבני הק״ק ההוא לבל יקראו מעל הספר ההוא. עד אם

האלופים ממנטואה יצ״ו, אשר עליהם השלך היהב, יעברו עליו לראות הטוב הוא אם רע, היש בו עץ פורה שורש ראש ולענה, ואז גורל אחד יהי׳ לה׳ וגורל אחד לעזאזל, והעובר השמעתיו היות דינו כקורא בספרים החיצונים, דהרי אפילו ספר בן סירא, אליבא דרב יוסף דאין בו דבר מינות. רק מן דברים של הבל ושל מה בכך כלל אותו בספרים חיצונים, בן בנו של ק״ו הספר אשר אנחנו דנין עליו. אמת כי לא ירדתי לפלנות יתר פרטי הספר, אשר על פי השמועה שמעתי היותו מתלוצץ בדברי חז״ל, כי כן לא ראיתיו עד הנה, אכן הדרוש משנות הבריאה, הודאת בעל דין היתה אצלי, כי כן בהיותי במנטואה תמיד לחש באזני הדבר הרע הזה. ולהיות כי שמה הקול נשמע, אכן מבטן מי יצא לא ידעתיו, כי הגאון י) אשכנזי יצ״ו ספר בשבח הספר, כי על כן השמעתים כי מעלת וכ״ת האשכנזי עדיין לא הגיע לקריאת החלק השלישי הנקרא ימות עולם, אשר שמה ינוח גורל הרשע, ובאולי ובלי אולי בהגיעו שמה גם מעלתו יאמר דון לא הגיין לי, ובהכירי בני קהלי יצ״ו היותי מדבר על אוזן שומעת. והיותם סרים למשמעתי, לא יצאתי עמהם לקראת נחשים ולגזור גזירות על קריאת הספר, ובפרט כבלי היות האיש הגאון אשכנזי בביתו, כי כן במקום גדולים אין מדרכי לפסוע על ראשי עם קודש. אכן מובטח אני כי בהערה נרידא הזאת, כל בני הגליל ימשכו אחור ידיהם מן הספר ההוא.

עם כל אלה בבוא דבר מכ״ת אלי בל יהכרו פה עמנו תריסין וחשפו זרועם עד הפרק לקדש שם שמים ברבים, ומבלי נשוא פני איש להיות נמנה עמדי לגזור אומר על הספר הנזכר, כי על כן לתשובתו הרמתה בצפייתי מצפה, ולא אסור ממצותו ימין ושמאל, והנני משתחוה אל הדרת מכ״ת אפיים ארצה ואומר יחי אדוני המלך לעולם.

קרמונא יום א׳ י״ג למב״י של״ד לפ״ק למנין האמיתי.

.... יא)

י) בלי תפונה כוונתו על הגאון ר׳ אלעזר אשכנזי ז״ל בעל מעשה ה׳ ויוסף לקח.

יא) אם אמנם חסרה פה החתימה של בעל המכתב — בכל זאת ברור הדבר כי מידי הרא״מ כהן פורטו יצא המכתב הזה, הוא יוצרו והוא מולידו — כאשר העיר כבר על זה החכם

Digitized by Google

המכתב הזה – הכתוב בשנת של"ד – מאת אחד מחכמי איטליא המפורסמים, והערוך בטוב טעם והדרת כבוד – אל הרמ"ע אשר כנראה הגיעו ימיו אז לימי כח – המכתב הזה, מפיץ אור בהיר על פרשת גדולת הרמ"ע ותפארת כבודו במדינת איטליא גם בימי עלומיו – כבר אז לא העלימו מלפניו גדולי איטליא מכל הנעשה והנשמע במחנה החוקרים העברים – דעת הרמ"ע היתה נודעת לדעה זכה וטהורה. דעת הרמ"ע היתה דרושה לכל חפציהם, ואל חות דעתו הטהורה ייחלו, להוציא כל דבר משפט אמת למענהו.

ד. נחזור לעניננו ונשיב לראות את פעולת הרמ"ע ויקר ערכו בשבתו בוויניציא בימי חרפו, ואז נראה את הרמ"ע היותו עסקן ועושה סדרים בקהלות איטליא. באהבתו תמיד את הסדר הטוב והמועיל, יסד חברות מועילות ונכבדות בקהלות וויניציא ואשר הוא היה לראשם יב) ומגינם. גם תיקן תקנות בעניני התפלות ונוסחאותיהן, והוא אשר קבע סדר התפלות לקהלת איטליאני, כנראה משו"ת שלו סימן כ"ה „אני מנעתי במקומי שלא יפתח ש"ץ בלשון המשנה דסוף תמיד השיר שהיו הלוים אומרים וכו'".

בר"ח

החכם ד"ק, שאין להטיל ספק בהחלטה זו, וכאשר העירני בזה ידי"נ החכם יוסף ירא ס"מ מפיראראה — אף הוא הוסף מפי החכם ד"ק, כי הרא"מ כהן פורטו אחרי שראה שהר"מ פרובונצאלי, והר"י מוסקאטו עומדים לימין האדומי, — חזר גם הוא מדבריו הנמרצים במכתבו זה שהביע נגדו בדרש על שתי הגורלות — אולם אין זה ענין לכאן, ולא פה המקום לחקור כמה מן האמת בהשערה זו, וכבר הרבה דברים בזה סופר אחד בזמנינו בתולדות הרי"ם, שרחק עצמו לגלות מעליו חרפת האדומ"י, ולהטות את מאזני הצדק לזכותו. על פי רוחו והגיונו הוא, וכן לא יעשה.

יב) וז"ל הרמ"ע בהקדמתו לפלח הרמון „כשעה שהיו מכניסים חברים מקשיבים לקולי שלמים וכן רבים בימי חרפי בוויניציא עיר גדולה של חכמים ושל סופרים שהם הרהיבוני ובמקום גדולתם הפליגו התמידו ענותנותם לעיני כל ישראל כי ראשיהם וזקניהם נקבצו ובאו לשמוע בלמודים הנחמדים האלה ושמו פניהם עלי לקרוא באזניהם שמועה אחת בכל יום מספר פרדס רמונים בדרך קצרה ובשפה ברורה שימה בפיהם כמלת ותבלין כי היכי דלא תהוי כהלכתא בלא טעמא" —

בר"ח למוסף ומנחה סדרנו ברכי נפשי גדלת מאד עפ"י המדרש הנעלם" „וקבענהו בסדר שלנו" – „והרשינו לעצמינו לתקן בביהכ"נ סדר קבוע לרבים" ע"ש – ועל ידו נתפשט המנהג לקום באשמורת בכל יום ויום ולהתפלל׳ פליחות, בעדות תלמידו הרא"ב ממודינא (במעירי שחר) וז"ל „והראשון לדבר שבקדושה זו היה מורי הגאון מפאנו ז"ל שהוא בבחרותו התחיל להנהיג בוויניציא בק"ק איטליאנו יצ"ו לקום באשמורת. ואחריהם החזיקו הרבה יחידים מקהלות איטליאה". – (עיין שו"ת הרמ"ע סימן ע"ס).

אמנם בקום מגורו של הרמ"ע ועיקר מושבו היה בעיר מנטובה מקום שבת חותנו הגאון והשר רבי יצחק פואה, שם נטה אהלו של תורה. וזה המקום אשר אוה למושב לו. בשבת הרמ"ע במנטובה עד מהרה יצא שם תפארתו לשם ולתהלה – כי הוא איש מורם מעם וכי אין חכם ונבון כמוהו, ומלבד עשרו במצבו הרוחני בתורה ובחכמה בדעת ובתבונה – היה גם עשיר במצבו החומרי, וחי חיי מנוחה ואושר, הון ועושר היה בביתו שלום וברכה בהיכלו, ובארמונותיו כבוד אומר כולו, ככל אבותיו הנדיבים והצדיקים אהב גם הוא לעשות צדקה וחסד, וביתו היה פתוח לרווחה, וועד יג) לחכמים מעשרו הגדול האציל הון רב לאסיפת ספרי חפץ וכתבי יד יקרים, והי׳ עוזר בחומר ורוח להוצאת ספרים יקרים יד) ולגלות שפוני טמוני קודש מאוצר כתביו

יג) וכתב הרב דוד קונפורטו בספר קה"ד „שסיפר לו הרב כמהר"ר ידידיה קארו ז"ל נכדו של הרב מהר"י קארו ז"ל, שבהיותו בחור כשהלך בגלילות איטליא והלך למנטובה נתאכסן בביתו של הרמ"ע ועשה לו כבוד גדול מפני זקנו הרב ז"ל וסיפר לו עוד שהי׳ חסיד ומקובל ומראה דמות פניו היה דומה למלאך ה׳" ע"כ –

יד) עפ"י כתב יד מאוצרות ספרי הרמ"ע נדפס הספר קול בוכים הכולל פירוש על איכה מהר"י ן׳ שועיב והר"א גלאנטי ז"ל – בוויניציא שנת אשמ"ח – וכן כתוב על השער „הספר הזה היה כמוס וחתום באוצרות האלוף הרמ"ע נרו מפאנו יזיי"א – וכן הוא בהקדמת המדפיס החכם יצחק גרשון „הנה באהי במגילת ספר כתוב עלי מנחה הוא שלוחה. אלי מן האלוף ידידי הרמ"ע נרו מפאנו להדפיסו" – ונלווה לזה בסופו מאמר קצר מהרמ"ע – אשר הדפסתיו מחדש בסוף מאמר הנפש. כן גם הספר הזכר דבורה מהרמ"ק נדפס עפ"י כת"י שהי׳ ביד הרמ"ע כעדות הר׳ משה בסולה בראש הספר שם וכה דבריו „ישמח משה במתנה טובה היתה גנוזה בגנזי אדוני המלך הרמ"ע נרו ונתנה לי לזכות את ישראל על ידי זכות הרבים תלוי בו".

Digitized by Google

כתביו — הקדושים, ובפרט ספרי הרמ״ק ז״ל אשר בהן היה כל חיי רוחו ונפשו קשורה בהם, לקניית כתביו הקדיש כל הונו ואונו, כאשר בארנו בפרק הראשון שבזבז אלף סקוני להעתקת ספר אור יקר מהרמ״ק עיי״ש — כן גם להשגת כל כתבי הראשונים לא יבצר ממנו מאומה — ורבות עמל וטרח להשיג כל ספרי חכמה ומדע בכלל וספרי קבלה בפרט.

ה. הרמ״ע ז״ל הרביץ תורה בישיבה, וקבע עתים לתורה בבתי מדרשות בישיבת תלמודים ובחברות חבירים מקשיבים לתורת אמת, גם האציל מרוחו בתורת הקבלה על תלמידיו הנבונים החביבים לו „וקרא באזניהם שמועה אחת בכל יום מספר פרדס רמונים בדרך קצרה ובשפה ברורה״. מיקרי תלמידיו נודעים לנו הרב החסיד והמקובל הרב אהרן ברכיה ממודינא בעל ס׳ מעבור יבק, והוא קורא את הרמ״ע בשם „מורי״ ומתייטר בכבודו, ומהנהו הרב החסיד המקובל רבי אלעזר נחמן פואה מריגייוו, תלמידו ואיש סודו של הרמ״ע בעל ספר מדרש בחידוש על הגדה ש״פ וס׳ גורן ארנון, ושלישי על כולם החכם והנבון רבי יצחק ב״ר מרדכי איש פולנייא, ואותו אהב הרמ״ע מאד ונפשו קשורה בנפשו בעבותות אהבה וחיבה יתירה נודעת לו לקראו בשם „ידידי האלוף״ הובא שמו הטוב בשו״ת הרמ״ע סי׳ מ״ה בזה״ל „שאלת ממני ידידי האלוף יצחק ב״ר מרדכי לכתוב לך את הדברים שנאמרו בישיבתינו יום אשר עמדת אצלנו, והיה עסקנו במשנה דפרק המוכר פירות, והנני מפרש בקיצר ברור למצוא חן בעיניך וכו׳״ — כן מזכירו הרמ״ע לתהלה בראש הקדמתו לספרו פלח הרמון אשר הוא עוררהו להוציאו לאור הדפוס ולזכות בו את הרבים, וכה דברי הרמ״ע שם „שככה השביעני ידידי האלוף יצחק ב״ר מרדכי איש פולנייא, הוא התלמיד הותיק הדורש טוב לעמו, גבור במלחמתה של תורה ובדבורי התוס׳, על כל בני גילו עשר ידות וכו׳ ובא מקצה הארץ ירכתי צפון לשמוע את דבר ה׳. אחרי שאמר ונעשה רצונו לא היה דבר חכמה אשר לא הראתיו בלימודי״ — ואמנם כן היה רבי יצחק ב״ר מרדכי בכל בית א) הרמ״ע נאמן וסר למשמעתו, והוא

א) כה דברי תריב״מ בהקדמתו לשו״ת הרמ״ע „ותשאני רוח ה׳ בגלילת איטלייא ואשמעה אחר קדוש מדבר והיילים מגבר במשנה וגמרא שמעתתא וסברא ולו בכל חכמת עשר

והוא אשר טרח ועמל והביא לדפוס את תשובת הרמ"ע בעזרת הרבנים: והסגנים בני רבי יצחק פואה ניכיו של הרמ"ע כאמור בהקדמתו לשו"ת הרמ"ע. עיי"ש. וכן הוא חותם בחתימת הספר „אמר המדפיס יצחק, ברוך ה' הנותן ליעף כח, אשר עזרני לגמור המלאכה מלאכת הקודש החבור שחיבר מורי ורבי החכם השלם מנחם עזריה יצ"ו מפאנו" – ע"כ. גם הרב רבי משה קאזים מיוחס לתלמיד הרמ"ע, וכתב הרב חיד"א (בשה"ג ערך הר"ם קאזים) „דהווי נפקין זקוקין דנורא מפומיה דהגאון מוהר"ר משה קאזים לפומיה דרבו הרמ"ע ז"ל" –

ז. מבני הרמ"ע נודע לנו שהיה לו בן חכם ושמו רבי יצחק, והיה גדול בתורה בחכמה דומה לאבותיו. והר"י ב"ר מרדכי תלמיד הרמ"ע מזכירו לשבח בהקדמת שו"ת הרמ"ע בזה"ל „ועוד כהנה וכהנה יזכנו ה' לראות מבנו הגדול נר"ו. ועל הטוב יזכר שמו כי הוא יניק וחכים אברך גמור וסביר ודחיל חטאין: ועוד שם בחתימת הספר מזכירו בלשון הזה „וגם ברוך יהיה בנו הגדול החכם מהר"ר יצחק יצ"ו. אשר דבר ג"כ בחבור אביו נכבדות". וכוונתו בזה בל"ס על הגהות הנוספות בפנים השו"ת באמצעי הדבור שהם מהרב יצחק בנו הגדול של הרמ"ע ז"ל". עוד ידענו שהיה להרמ"ע בן חכם ושמו רבי יברכיהו ב) –

רבי

עשר ידות ובחכמת הקבלה מדבר נכבדות, לא יערכם זהב וזכוכית ראמות וגביש אוצר כל כלי חמדה הלוא הוא הרב המקובל האלקי מרנא ורבנא מנחם עזריה נר"ו, והוא מן המשפחות המיוחסות שבישראל הם השרים והסגנים בני פאנו, צור ישראל יברכם ארזים לא עממוהו, כל עצי עדן אשר בגן אלקים לא דמו אליו ביופיו שמו הולך למרחקים לשם ולתהלה, אני קרתי ושתיתי כימי מעינותיו ימים וחדשים וחכמתו היא סמכתני, ואחזה אנכי אשית לבי בתבוריו. וכו' " —

ב) ואולי הוא שם אחד יצחק יברכהו, ואליו מיוחסים השו"ת בתשובות הרמ"ע סימן פ"ח. צ'. צ"א. צ"ב. ההתומות בשם יצ"ב — אולם זה לא מתאים עם דברי הריב"ם בהקדמה שקראו בשם „יצחק" לבד, וא"כ שני שמות לשני בנים הם. וכן מוכח מתוך דברי הקינה אשר שלח לי ידי"נ החכם יוסף יר"א ראב"ד דפירארה, מועתקים מגליון האוצר די רוסי, הכתובים בידי החכם שמואל די לה וולטה — וזה לשונה — „הוך סדר עבודת אל לצבותך. „רצה כאב את בן להעלותך. „היה לראשך צל ומגינך, על כן ספוד עת לו בהוך בניך. „ויצחק ירנן את בנו כי ירח. „טרם למכה ציץ רפואה פרח.

לכן

רבי יצחק ברכיה מפאנו, היה חתנו של הרמ"ע ובן אחותו, מהמיוחדים שבתלמידיו אשר הקשיבו לקח טוב בישיבת הרמ"ע ז"ל. ותשובתו הרמתה בשו"ת הרמ"ע כי׳ פ"ח התום בשם "יצחק יברכהו" ועוד שם בסימן צ׳. צ"א. צ"ב. החתומות בשם יצי"ב הם מהרב זה חתנו ותלמידו ובן אחותו של הרמ"ע. הוא היה רבו ז"ל הרב שבתי באר בעל שו"ת באר עשק, והוא מזכירו בשו"ת סימן נ"ז וקראו בשם "מורי ורבי חתנו ותלמידו של הרמ"ע ז"ל" — מלבד גדלו בתורה והוראה היה גם פייטן גדול ככל גדולי חכמי איטליא בימים ההם, ונמצאו ממנו פיוטים ותפלות בסדר ברכה הנדפס במנטובה ת"ץ, גם חיבר ספר "חנוך לנער" דרושים וחידושים והי׳ בכתב יד ביד הה׳ א) רמש"ג.

ובזה תמו דברי הפרק השני, הנותן לנו מושג נכון ונאמן מתולדות הרמ"ע ז"ל ומתוקף גדולתו ועוצם חכמתו כי רב הוא, עתה נעבור הלאה לדרכינו, ונצעוד בצעדים יותר קרובים אל תכונת נפש הרמ"ע, ונביט אל בתי נפשו פנימה, אז נדע, אז נבין, ואז נשכיל מה יהיו מחשבותיו והגיוניו ומושגיו הגבוהים, ואנה פניו מועדות בסדר למודו ובהלך נפשו ובכל דרכיו הקדושים והטהורים.

אם

"לבן שמח אב במקום שפוך אף "כי ספוד לך עת לכל בניך. "זרעו יבר"ך י"ה מתחתיו אתה. "באת לבן חכם ושם נחת — רב טוב בביתך בקניניך. "גם כי ספוד עת הוא בנים בניך" — עד כאן. — עוד הערני החכם יר"א משם החכם ד"ק שהי׳ להרמ"ע בן ושמו ר׳ משה — אולם הדבר מוזר מאד בעיני. ואם קבלה היא נקבל. —

א) החכם גירונדי בתג"י כתב שיש לו תשובה בפחד יצחק אות א׳ ערך אבל אסור — אולם עינו הטעתו ולא ראה שתשובה זו התומה בשנת תצ"ו. והוא זמן מאוחר מאד לרבי יצחק ברכיה חתנו של הרמ"ע החי בשנת ש"ם לערך — וכבר השיגו עליו בזה. והוכיחו שרבי יצחק ברכיה התתום בפחד יצחק היה בן ר׳ יהודא אריה מפאנו מ"ץ בק"ק לוגו — בתתמהו שם. ואיננו זה שלפנינו. —

Digitized by Google

פרק שלישי

אם נחפוץ להתבונן היטב אל תבונת נפש הרמ"ע ז"ל, ולתאר כמו ציור נאמן מהלך נפשו של האדם הגדול הזה ודרכו בקודש בכל תהלוכותיו — נסורה נא ונראה באספקלריותו של מחשבות תמים דעים זה, ונעמוד על אופיו של נושא מאמרינו מדברי עצמו ופליטת קולמסו הטהורה, בהצעת כל הבוריו ומאמריו, המפיצים אור יקרות על המושגים הגבוהים ורגשות הקודש אשר קננו בחדרי לב הרמ"ע ז"ל, גם נעיף עין צופיה על איזה מקומן של שבחים בספרי הגדולים אשר שם הרמ"ע נקרא עליהם לכבוד ולתפארת. — ועל פיהן נדון בפרטות על כל תכונה יקרה ומדה נכונה אשר נשרשה בקרב לב הרמ"ע ז"ל. ומכל אלה נוציא משפט אמת וצדק למענהו. —

נחפשה דרכיו ונחקורה:

א. מדת הענוה — היא המדה הטהורה והיפה אשר כל גדולי חכמי לב, שמו אותה לוית חן לראשם. נפגוש גם בתכונת נפש הרמ"ע ז"ל, הוא הצטיין ברוח הגאמן ובמדותיו התרומיות אשר התנוססו על ראשו כאבני נזר ועטרוהו כבוד ויקר, וביחוד מדת נפשו בתורה ובעיון היו נעלות ונשגבות, ובכל גדלו בתלמוד, בדרושים ובקבלה יערוך מאמריו בענות חן ובהשתפכות הנפש, והוא אומר „ההבדל בינינו ובינם רב ועצום מאד כי הם היו בקיאים בכל התורה כולה ואנן אפי' לאותו תלמיד דגמיר כולה תנינה לא הגיענו" — עוד שם א) „במה שנכתב בספרי התשובות שלנו בלב נשבר ובשפלות רוח", ועוד כאלה רבות בכל מאמריו, והוא חותם את שמו „אנא עפרא דארעא דחתים בי רבנן, מ"ע ב) זה שמי מעביר עון וזה זכרי מוחל עלבון". וכן בתשובתו סימן ל"ח מתנצל הרמ"ע באמרי חן וכך הוא אומר „אני שלום וכי אדבר השומע ישמע והחדל יחדל צעיר אני לימים ואתם ישישים והובה עלי

א) במאמרו הקצר ימין ה' רוממה בענין הקפת הלולב —

ב) בהשם מ"ע השתמש הרמ"ע תמיד לתחימת שמו הקדוש בכל מאמריו ופסקיו והוא מתחיל מאמריו תמיד „אמר מ"ע" וגם על שער הספר שו"ת הרמ"ע הנדפס ראשונה בויניציא ש"ס בחיי הרמ"ע. נקרא עליו רק עם מ"ע לאות חן וענות צדק.

Digitized by Google

עלי להאמין שכוונתכם רצויה ומעשיכם לש״ש ויש שכר לפעולתכם מן היודע תעלומות לב״ – ומה יקרו דבריו הטהורים בתשובה זו שם נ״ה ר נ י למד מכל האדם יותר מכל האדם״.

וזה נמלצו אמרו יושר תשובת הרמ״ע על השגות רבי יוסף סמונה. ע״ד מאמר ימין ה׳ רוממה בענין הקפת הלולב ופניית דרך ימין, הלא הוא כתובה על ספר מצרף לחכמה להחכם הישי״ר מקאנדיא, כדברים האלה ״עוד :שאלת מה אני משיב על לשון מדברת גדולות וצפצופי עופות כנגד מה שנתפרסם בשמי על הקפת הלולב. תשובה, אני הוא דחתום כי רבנן מ״ע זה שמי מעביר עון, כמאן דדריש נושא עון, מה נושא מעביר, וזה זכרי מוחל עלבון, וזו תשובה נצחית לכל מה שנכתב ולכל מה שעתיד ליכתב עד שיבוא אליהו נגד ימין רוממה דידן, כי לא מראש לכבודי דברתי, ובמקום קנטוריא עת לחשות, כי האמת יורה דרכו ליראי ה׳ ולחושבי שמו, זכי אדבר לעשות רצון אבינו שבשמים כהתי״ה״. עכ״ל הזהב.

הדברים האלה אשר כוננו ביחוד על השגות רבי יוסף סמונה אשר יצא במחברתו ״דרך ימין״ להשיג בכל עוז על דעת הרמ״ע בענין סדר הקפת הלולב ופניית דרך ימין – מראים לנו עין בעין את יקר תפארת מעלת הרמ״ע ז״ל ושלימות חכמתו ותמימותו הרבה, ובתוקף שכלו הטהור לא נח ולא שקט עד אשר בירר את דעתו בענין זה הבנויה על יסודי הדין והאמת, ולא נתן את משינו עבור בגבולו עד אשר הוציא דין אמת לאמיתו במאמריו ימין ה׳ רוממה, ימין ה׳ עושה חיל.

ולמען הפיץ אור על תכונת מחלוקת הדעות שנתגלגלה בין הרמ״ע ובין הר״י סמונה בענין זה, לא למותר יהיה להעתיק בכאן קטעים אחדים מהצעת הרמ״ע במאמרו היקר ימין ה׳ רוממה, הערוך בענות חן ובנועם שיח שפת קדשו, הלא כה דבריו ״גברי רברבי חזינא בדרי בתראי אשר היו מלפנינו דשמוע להו בספריהם כבני ריינו״ס שפניית ״הימין של לולב תהי׳ ממזרח לדרום ושל חנוכה משמאל לימין, והנה אימתם אל תבעתני,

בשכבר

בשכבר לא בסתר דברנו כי הסברא הנכונה כבני אוסטרייך, שגם המה היו גדולים בחכמה ובמנין, והסכימו אל האמת כי פניית הימין הוא כסדר כתיבת התורה לעומת הפנים הפנימיים של יד ימין, לא לצד אחוריה בלא אריא כלל, ולאו שמה פנייה אלא נסיגה, כי היא דרך ההיצונים, ברוך שבראנו לכבודו". — ועתה קמו עמדו קנאים פונעים בבעלי הסברא הזאת „לשוינהו כשאר אינשי, ומרעישים את העולם כבן זומא, כאלו מאן דלא „תני כבני רייגוס משתקונין ליה, כדלא גמירי אינשי שמעתא, והנה המה „עושים עצמם מעמידי המנהגים אשר לא ידענו מי התחיל בהם ראשונה „ובעי למיהוי אפטרופי לדיקנני זקני תורה להוס על כבוד בעלי הספרים, „ואין צורך בזה, מאן יהיב לן מעפרייהו ומילינן עיינין, כי מי יחוש „ומי יחוס על דבר כבוד שמים יותר ממני" —

ואחר שמברר שם הרמ"ע תוקף דברי בעל מחלוקתו הוא אומר „אנן לא חולק שמענא מקרא משנה וגמרא ידענא שכולם השוו מדותיהם להקיף לימין על דרך אחת לעולם, והוא דרך החוש והטבעי והשכל והמוסר והסכימו בזה הדין והסוד, והרי אנו „מעמידי המנהג הקדמון המפורסם לכהנים המקודשים העומדים בבית ה' משרתי אלקינו בהיכל קדשו במעון שכינתו, ומי יעוז פניו ויקשה ערפו אחרי התראתנו זאת להחזיק עוד „במחלוקת, ולרחוק לכולהו שמעתתא כי רבו, שמהם תצא תורה זו להסירם מפשטם, מה שלא יסבלהו העיון הישר בשום פנים" — ואז מחליט „כי פניית הימין הוא כנגד אותו הצד שהימין פונה אליו", ובונה יסודותיו על סדר ארבע מתנות המזבח, והוא מסיים הוכחותיו בזה"ל „שפנימיות היד הימנית תנהל את הפנים במעגלי צדק ליודע חכמה, ומוסר למבין אמרי בינה" —

ואחרי כל הדברים האלה הוא מתנצל ואומר „ואמנם כל זמן שהיו אנשי „ריבינו עושים מעשה כדבריהם בשתיקה, דנתי אותם לכף זכות, ואמרנו יש להם על מה שיסמוכו, וכדאי הם בעלי הספרים שזכרנו, כי מי שלא ירד לעומקה של הלכה יקבל דבריהם ויסמוך עליהם, אפילו יאמר

על

Digitized by Google

על ימין שהוא שמאל, וכש״ב בלולב דבהגבהה בעלמא נעשה מצותו. ותנוכה הכי נמי בנר אחד תמיד וכו׳. אבל מי הכניסם לאנשים האלה. שלומים הם אתנו לקרוא תגר אחרינו, והם לא ירדו לסוף דעתינו, אפילו במה שנכתב על זה בספרי התשובות שלנו בלב נשבר ובשפלות רוח. ולא להלוק על זולתינו, רק להתענג על ד׳ באמיתה של תורה, בקשר דרושים יקרי הערך למי שיש לו „חיך אמת, כי זה ימים אחדים בא אלינו אדם אחד מארץ יון משתבח בחכמת „אבי אמו שחבר ספרים תברא רבא: הוא. והראה לנו מה שפסק בדין זה הלכתא כוותין „יפה כחו שכוון אל האמת״ והוא מסיים הצעתו כדברים האלה „ואחרי הודיע שאין שום נפקותא למחלוקותיהם של אלה רעים האהובים רק השתבשם במוחש הזה. הרשות נתתה באהבה לכל משכיל להכריע בינותינו. הם האריכו ואנחנו קצרנו שלא לערבב אזני התלמודים, רק לברר האמת בדרך קלה וקצרה״ — והוא מהליל באמרו „ימין ה׳ עושה חיל״ אשר חבר לתכלית זאת ושם מברר את האמת בנדון זה בהקדמת דברים אחדים משובצים באבני חן וז״ל „אמר הכותב צדק בקשני עניו ארץ אוהבי האמת והשלום לכתוב להם דברי חפץ ראוים לצרפם לימין ה׳ רוממה דידן. ותכל התלונה מהללו דקדימו פומיהו לאודנייהו. ואהי כלא שומע אשר נדפו עורים לא נחבאו, אנא עפרא דארעא דהתים בי רבנן מ״ע זה שמי מעביר עון וזה זכרי מוחל עלבון ואל יכעום הלל עילאה״ — כל דברי הרמ״ע אשר הבאנו בזה יתארו לנו בשורד אמת דרך למודו של הרמ״ע ויקרת רוחו ביחס אל מתנגדיו ובעלי מריביו וממנם נוציא משפט צדק שאיש אמונים היה הרמ״ע בחקר למודו, ובמקום שכבוד התורה עמד לא הלק כבוד לרב. והתאמץ בכל עוז לברר את האמת החביב לו מכל.

ב. הנה כי כן לא יפלא בעינינו. אם הרמ״ע ז״ל איש האמת המולך בחכמת האמת, וותר פעם על ענותנותו המרובה ולבש רוח קנאה לכבוד חכמת האמת. הרמ״ע ז״ל בהיות חכמת האמת חביב לו מאד, לא היה יכול לכלוא את רוחו הנאמן ולהעלים עינו הבדולח מאשר כתב גאון אחד מחכמי דורו. נגד העוסקים בחכמת הקבלה אשר נתנם לחלשי הראות

ומתייהרים

ומתייהרים כיודעים ומבינים בנסתרות. ואמנם איש גדול כהרמ"ע ז"ל „איש אשר רוח אלקים בו בחכמה בתבונה ובדעת התורה כלליה ופרטיה", לא יכול היה לשמוע קול שובר ארזי הקבלה יוצא מפורש מפי הגאון הגדול רבינו שלמה לוריא, ולעבור בשתיקה על משפטו הקשה אשר הוציא על מקובלי זמנו, ובהבינו היטב כי דעת זה הגאון התלמודי אשר השפעתו מרובה על כל תפוצות ישראל יכולה להשפיל את ערך העוסקים בקבלה לבש רוח קנאה טהורה לכבוד הקבלה, ולא חש להשיב על משפט הרש"ל דברים נמרצים, דברי חכמים כדרבונות, אשר לולא היו דברי הרש"ל ערוכים ביחוד נגד הקבלה לא הרהיב הרמ"ע עוז בנפשו לפתוח משפט קשה כזה על גאון הדור אשר כל בית ישראל נשען עליו.

ולמען האמת והשלום, אמרתי להביא בזה דברי הרש"ל כהווייתן הערוכים ברוח בקורת והתנגדות עצומה נגד מקובלי זמנו, ואשר עוררו את הרמ"ע לצאת במחאה גלויה נגד משפטו הקשה של הרש"ל, ואת זה לעומת זה בבטאים חדודים ונמרצים יוצאים ממעמקי לב טהור ורוח נכון:

הלא כה דברי הרש"ל בתשובתו סימן צ"ח „ששאלת אותי על מנהגי אם להניח תפילין של יד בישיבה או בעמידה, מפני שראית הרבה מן המדקדקים בדקדוקי עניות להניח תפילין של יד בישיבה, דע אהובי, חדשים מקרוב באו ורוצים להיות מכת המקובלים וממדרשי הנעלמים ומחולשי הראות, לא יביטו באור הזוהר ולא ידעו מוצאו ומבואו, וכוונתו אלא שכך מצאו בספרי רשב"י" ואחרי שמברר שם דעתו שאינו נוחה ממנהג המקובל הזה ואומר עם הספר „ואם היה רשב"י עומד לפנינו וצוה לשנות המנהג שנהגו הקדמונים לא אשגיחינן ביה, כי ברוב דבריו אין הלכה כמותו" – הוא מחליט ומוציא משפטו כדברים האלה „לכן אהובי, אל תלך בדרך אתם ואין לך עסק בנסתרות המתיהרים בחדושים כאלו הן יודעים ומבינים רזי תורה וצפוניה, והלואי שידעו הנגלויים, מה יפה כחו של רבי שמשון מקינין אחרי שלמד סתרי קבלה אמר שהוא מתפלל כתינוק בן יומו וכו', על כן נהוג כדרכך ויהיה להם מה שלהם. אבל דע שכל המשנה ידו על התחתונה, וידינו על העליונה". עד כאן תורף דבריו.

הדברים

הדברים הנמרצים האלה, אשר יצאו מפי הרש"ל ז"ל, נגעו עד לב הרמ"ע ז"ל אבי חכמת הקבלה, והוא בהיותו מגן ומחסה בעד הקבלה, ורוחו מוקדש כולו על מזבח חכמת האמת לא יכול היה לראות כבלע את הקודש, על ידי אצילי בני אשר לא טעמו מְשׂוּרוּת דבש הקבלה, ובידעו היטב כי דברי הרש"ל אלה יוכלו לעורר שפק בלבות העוסקים בקבלה, ולהשפיל את כבודה בעיני התלמידים – חשב הרמ"ע לו לחובה לבטל את משפט הרש"ל ביחס אל הקבלה, הלא כה דברי הרמ"ע ברוח מללו בתשובתו סימן ק"ח בדבר שאלת הנחת תפילין בחוה"מ. ואחרי שמברר שם ההלכה האמיתית מדברי התלמוד והפוסקים המכוונת יחד עם דעת הזוהר ומדרש הנעלם – שלא להניח בחוה"מ – הוא מבקר קשה דעת הגוזר להניחן ולא חש לדברי הזוהר – וביום פקדו – יפקוד גם דברי הרש"ל הנ"ל. וכך הוא אומר שם „גם הר"ש די לוריא עשיר היה בדעת שכן יפוצו מעינותיו„. אבל בתשובתו סימן צ"ח שפתותיו חוברות עתק בדרושים הללו בגאוה ובוז וודאי עני היה באותו שעה, וכל דבריו שם המה מהבל יחדיו, כי עבור תורת העיון, הפרו חוק המוסר, לא יאות לחכם ומבין להשיב עליהם או אפילו לשית עליהם לב" –

הנה העברתי לפניך קורא נכבד טענות הרש"ל, גם את תשובת הרמ"ע, ומכולם יחד נעמוד על אמיתת תשובת הרמ"ע איש האמת אשר לבש רוח קנאה טהורה, לכבוד חכמת האמת והגין בעד הקבלה בכל תוקף הדין והיושר, וכל קורא בצדק ומאמין באמונת ג) חכמים. יוציא משפט אמת וצדק כי דברי הרמ"ע אלה יוצאִים ממעמקי לב טהור ורוח נכון, אין בהם נפתל ועקש ושום פנויה צדדית, ונגעה בכבוד הרש"ל גאון הדור והדרו, אשר

ג) וראה מה שכתב בזה הרב אאשש"ב בספר אמונת חכמים פי"ז ופי"ט בענין זה שמברר שם שקבלת הרמ"ק והאר"י והרמ"ע הוא קבלה אמיתת מדור דור — ומבטל דברי הרש"ל בעיקרן שאמר שקבלותיהם חדשה מקרוב באה ואין לה שורש בקבלת הגאונים. עיי"ש כי דבריו קולעים אל מטרת האמת — וכשאני לעצמי אל נא יהי' מריבה בין הרמ"ע והרש"ל אודות הקבלה. כי אמנם כן גם הרש"ל לא התנגד להקבלה בעיקרה — והיא האיר פניו אל הקבלה בספריו. ומפרש דברי חז"ל עפ"י הסוד והרמז. רק התנגד אל העוסקים החדשים מקרוב באו. ואשר לפי רוחו והגיונו לא ממקום קדוש יהלכו — וגם זאת

Digitized by Google

אשר ידעו הרמ"ע „לעשיר בדעת" וכבר מילתו אמורה כי לולא היו דברי הרש"ל ערוכים ביחוד נגד העוסקים בקבלה, לא הרהיב הרמ"ע עוז בנפשו לבקר קשה תשובת הרש"ל הנ"ל, רק הרמ"ע בתור איש אמון על ברכי הקבלה, וראש מקובלי דורו, לא יכול היה לישב בדד ולידום, בשמעו את משפט הרש"ל על הקבלה, כי נטל עליו להשיב מלחמה שערה, ולהוציא באור משפט הקבלה, וכנוגה – צדקתה.

ג. הרמ"ע ז"ל כבד מאוד את ספר הזוהר, ודבריו היו לו לקו ולמשקולת בכל מאמריו וחבוריו, ותמיד התאמץ להתאים כל דין והלכה מהתלמוד אל דעת הזוהר ויסודי הקבלה, והיו לאחדים בידו להוציא דין אמת לאמיתו, וכן נראה מדבריו בתשובה סימן ק"ח בדבר שאלת הנחת תפילין בחוה"מ שמתאמץ שם להביא ראיות והוכחות לדברי הזוהר האוסר הנחתן בחוה"מ, מדברי התלמוד והפוסקים והוא חותם דבריו בזה הלשון „ובמה שבארנו יש בו די לצאת כנוגה צדקנו והמכוון מבורר בעצמו ומוכרע ממקומו שהבבלי והירושלמי וספר הזוהר כולם אמרו דבר אחד".

וכן בתשובה שם סימן ק"ז משתדל להוכיח שדברי הזוהר מיוסדים על אדני השכל הישר והדין האמת, וכך הוא אומר שם בענין הנחת תפילין בחש"ב „וכן ראוי לעשות כי עונותינו גרמו לנו שלא שמשנו כל צרכנו, והרבה גופי תורה מתגלים ברחמי שמים עלינו שאנו נכנסים בעיונם מצד הספק, והוא פתח צר מאוד „כמלוא פי מחט סדקית, שאילו זכינו לשמושה של תורה, היה מתברר לנו עפ"י הקבלה והמסורת, איך האמת כן הוא, כי אלו ואלו דברי אלקים חיים, וכך הם דברי הזוהר בענין תשר"ת תש"ת תר"ת דמסוגיא דשמעתא משמע לן דר' אבוהו מספיקא נחית להו, וכל משכיל

יקשה

זאת היה למורת רוח להרמ"ע ולא נתנו עבור בגבול הקבלה, ולקצץ בנטיעותיו הנאמנים. פה מקום אתי להעיר על דברי סופר אחד בזמננו שיצא במאמרו „הרש"ל והקבלה" להטות דברים כלפי הקבלה על חשבון תשובת הרש"ל הנ"ל. כי בקש זאת מידו רמוס חצרות בית הקבלה. קורא אני עליו תשובת הרמ"ע כי כל דבריו המה מהבל יחדיו, עברו תורת העיון. הפרו חוק המוסר. לא יאות להכביר עליהם או אפילו לשית עליהם לב. ודי"ל.

יקשה על ההוא סוגיא מן המפרסמות מה שלא ישקוט השכל בה אלא עם המתבאר בזוהר דכולהו אינהו תקיעתא צריכי מדרבנן למצוה מן המובחר ולא בשביל ספק. וכבר בארנו אותה סוגיא בדרך ישרה מסבבת אל האמת אין צורך להאריך בה עכשיו". עכ"ד.

קנאה גדולה קנא הרמ"ע לשם הקבלה בכלל, ולכבוד ספר הזוהר בפרט. הרמ"ע ז"ל בעל ההשגה הנבוה וההבנה העמוקה בכל סתרי תורת הקבלה, לא יכול היה להביט בקורת רוח על חכם אחד מחכמי דורו שגזר להניח תפילין בחוה"מ, ולא חש לדברי הזוהר הקדוש האוסר הנחתן בחוה"מ מפני קדושת יו"ט דחוה"מ. כנראה מתשובתו בסימן ק"ח שמאריך שם הרמ"ע לברר ולהוכיח „שיש בהנחתן גרעון וחלול רב לקדושת היום" — ושם יאמר הרמ"ע „ולא הוצרכתי לכל האריכות הזה אלא מפני שראיתי קונטרס לאחד מחכמי הדור אשר יקראוהו הלכות קטנות והן קטנות ודאי ומילי דקטנותא וכו' כי שם באותו קונטרס מילין יכביד יעצם בכחו לצות על הנחת תפילין בחוה"מ חובה ולא רשות, ותלה עצמו בדין הגמרא ובדברי הגאונים והרמב"ם ולא עוד אלא שהפריז על המדה ואמר ליסר ולהלקות הבלתי מניחן עד שתצא נפשו. ואני — יאמר הרמ"ע — את נפשי הצלתי מגזומיו ושומע לי ישכון בטח אחרי שהוכחתי במישור דפשטא דגמרא וסוגיא דשמעתא ברור מללו דלא כותיה וכו'". ומסיים דבריו בזה הלשון „ולא עליו תלונתינו בשביל הנחת תפילין בחוה"מ אם לא מראנה מדבר שזלזל מאוד בקדושת חוה"מ בשפת יתר והרבה להתחכם נגד הזוהר בשיחת חולין פן יהיה לבוז בעיני קלי עולם קטני אמנה ונמצא שם שמים מתחלל" —

זה הכלל אשר הציב לו הרמ"ע למטרה „כל שיהיו דברי הגמרא סובלים פירושים שונים ויתבאר האחד מהם על פי הזוהר, חייבים אנו להטות לבבנו אליו ולעשות על פי הוראתו. הרי ששנינו בגמרא יצאו שבתות ויו"ט שהן עצמן אות ולא ידענו אם חולו של מועד בכלל או לא, וכעת השמיעני הזוהר דאיתיה בכלל, לא יהא אלא כאלו אמרו רש"י, או אחד מן הגאונים בפירוש הגמרא מי לא צייתינן ליה, ואם יחלוק הזוהר על מי שהיה מן

המפרשים

מפרשים או מן הגאונים כל שיסבלהו לשון הגמרא ידחה כל זולתו מפני פירוש הזוהר, ומעתה האוטם אזנו משמוע תורה והתברך בלבבו לאמור שהזוהר לא אמר כך, ושתלמוד טועה הוסיף מדיליה קורא אני עליו למען כפות הרוה את הצמאה״ — (שם)

כה נראה את הרמ״ע ז״ל לוחם מלחמת מצוה לכבוד ספר הזוהר ויירא מאוד לנפשו שלא יחולל כבודו בעיני קצרי הראות קטני אמנה אשר לא ירדו לסוף דעתו, ובפה מלא אהבת קודש להזוהר קנא לשמו ואומר „אכן עתה שרבו המתפרצים אשר בבלי דעת מילין יכבירו יפטירו בשפה גבוהה גבוהה ותולים בפרסום הוראתו כלליה ופרטיה ככתבה וכלשונה קיימנו בעצמנו הך הכפתור וירעשו הסיפים״ — לתכלית זאת להגן על דברי הזוהר מתלונת קלי הדעת שמצאו בו דברים מתמיהים — חיבר הרמ״ע מאמר קטן הכמות ורב האיכות קראו בשמו „שברי לוחות״ תכונתו לשבר העקמימיות שבלב קטני האמנה האלה. הלא כה דברי הרמ״ע בהצעת מאמר זה —

„תרב הקירתנו ותסב במאמר הזה על מקומות רבים מהזוהר נמצאו בם דברים מתמיהים לקלי הדעת קטני אמנה אשר חשבו לדחות בגולא דהוטתא דברי הספר הקדוש ההוא כאלו הם חולקים על המפורסמות במקרא משנה וגמרא אם בדינים ואם במילי דאגדתא ובקראי נופייהו אישתבשו הני טיפשאי להאמין שלא היו חכמי הזוהר בקיאים ומדקדקים בהם, ואנו נוכיח במישור כי בצדק כל אמרי פיו אין בהם נפתל ועיקש, אמת כי לא עלינו המלאכה לגמור, ולא אנו רשאים ליפטר הימנה, נעבור היום על רבים מהם לבארם בקיצור ברור לא יכופק מאמירתם להניח דעת כל מאמין מעיין ישר הולך ישמע הכם ויוסף לקח, לקיים כל דברי חכמים ונבון תחבולות יקנה ואם ימצאון אח״כ מקומות אחרים כיוצא בהם, ילמדם סתום מן המפורש, ברוך ד׳ חילנו ופועל ידינו תרצה״ —

ד. זהירות נפלאה וחיבה יתירה נודעת להרמ״ע ז״ל אל מצות תפילין, ודקדק מאוד בסדר ואופן עשייתן והנחתן כיד הבקיאות הנפלאה עליו

עליו בהלכה זו על בוריה, ולפי דבריו (שו"ת סימן ל"ח) היה לו סופר מיוחד בפוארה אשר כתב בעדו פרשיות ותיקן בשבילו הבתים כמצותן ותקונן. והרמ"ע היה המזכה לכל חביריו המקשיבים לקולו בתפילין כשרים עשויים כהלכתם עפ"י מצותו עם כל הדקדוקים, וכה דבריו שם „אלקים הוא יודע וישראל הוא ידע מן החבירים המכובדים הרגילים אצלי גם מפי הסופר שלי הדר בפירד"ה, כמה מהרתי לצוות עליו שיתקן כל התפילין אשר לי ולחבירי עם אותו הדקדוק כי מי יחוש למצות תפילין מן המובחר ומי יחוס לתקונן והדור מצותן חוץ ממני".

כה נראה את הרמ"ע ז"ל מתפאר ומתהדר במצות תפילין חביבת נפשו להיותו מקיים מצוה זו מן המובחר. עד שלפעמים נמצא את רוח הבקורת נחה עליו ומבקר קשה את דעת חכם אחד שרצה לצוות להניח תפילין בחוה"מ, ואחרי שהראה שם הרמ"ע את כחו הגדול בהלכה זו מן התלמוד והפוסקים שחוה"מ קדושה בפני עצמה הוא „ויש בהנחתן גרעון וזלזול רב לקדושת היום" אומר שם עם הספר „ואילו הוינא בבית דינא של רבי עקיבא ובא החכם ההוא לפנינו בח"ה ותפילין בראשו אמינא ליה חלוץ תפילך ואי לא כתיבנא עלך זקן ממרא וכו' ופן יחשדני שומע מבעי לן לאודיעו כי גדולת האיש אשר אנחנו חולקין עליו במקום הזה מחייבת ההתגבר כנגד סברתו זאת ביד חזקה ובזרוע נטויה שאמר וודאי שלא כהלכה" עכ"ד. (שו"ת סימן ק"ח).

כבר מילתי אמורה כי הרמ"ע ז"ל בהיותו בקי מאוד באופן עשיית התפילין ותקונן כמצותן – המציא לכל חביריו הרגילים אצלו תפילין כשירים על פי הבנתו ובקיאותו הנפלאה, והוא אומר שם עם הספר „אבל אני הוא המזכה ומזכה אני במקומי את המהדרין מן המהדרין במעשה השי"ן ע"י דפוס שהן חוקקין בה תוכות ווריכות להשלמת צורתה בגוי מצוה, ועוד מוכיח שם ואומר בהמשך דבריו „ואם בזאת יאותו לו המואסים בתפילין הבאות משם לשלוח לי הבתים אשר המה מליגים עליהם, אולי אבחין מה

Digitized by Google

בין הבתים האלה לאותם אשר ראיתי כבר" – עוד שם „ומה שראיתי ובדקתי כמה פעמים בתפילין שעשה המומחה הר"ר יוסף ווידאל דידוע הקאלבריסיי ז"ל אביהן של בי בר חבו בצפת ושעשו סופרים אחרים בשאר ערי הישיבות המפורסמות ומצאתים כהונן יספיק לומר דאתמחי גברי ואתמחו תפיליהו והמערער עליהם עתיד ליתן את הדין".

עד כמה גדלה חביבותיו של הרמ"ע וזהירותו הנפלאה בכל דקדוקי מצות תפילין ותקונן, נראה מתוקף דעתו בהלכה זו ומדברי עצמו בשו"ת סימן ל"ח וכה יאמר שם „ואני לא זזתי מחבב את המצוה המעולה הזאת עד שבדקתי וחפשתי בכל מקום שידי מגעת" – „ושמעתי שיש במצרים אדם אחד שהוא נדם וכותב בפיו תפילין ומזוזה וס"ת ואין מוחה, ואני אומר בבירור שהן פסולין". ומה יקרו דבריו הטהורים שם „יודע כל שער עמי כמה חביבה עלי מצות תפילין אשר לא אשא פנים לזקן ויושב בישיבה אם אמצא פסול בתפיליו" –

הרמ"ע ז"ל נהג להניח תפילין גם במנחה, כדמוכח מדבריו בתשובה סימן ל"ט ושם השיב להשואל דעתו בענין זה כדברים האלה „לא דיינו שמצות תפילין רפויה הוא בידינו משנים קדמוניות, אלא שקמו מן המוחזקים בחכמה וחסידות להפריע את העם ממנה בשעת התפלה, ותשובתנו אליהם על ראשון ראשון כי ודאי הנחתן במנחה מדת פרושות הוא, ואין להפליא מדוע לא נתאמצו רבנן בתראי להזהיר עליה לכלל ההמון, כי נרפים אנחנו, הלואי ולא נעיד עדות שקר בעצמנו, ולא יעבור עלינו ק"ש שחרית בלעדיהם", ואחרי שמברר שם ההלכה האמיתית בחיוב ההנחה במנחה, הוא מסיים תשובתו בלשון הזה „כללא דמלתא אם יאמר לכם יהושע בן נון מפומיה ובלבד מסברא שלא להניח תפילין במנחה, בכגון זו לא אמרה תורה אליו תשמעון, והמונע רבים מעשות מצוה ומבקש מצדקי נפשיה צריך כפרה ודאי" – עד כאן דבריו היקרים האמורים בהשכל ודעת ובהתלהבות עצומה וברוח אהבה וחיבה למצות תפילין חביבת נפשו. ויתר תוקף בקיאות הרמ"ע

וידיעתו

Digitized by Google

וידיעתו העצומה בכל אופני הלכות תפילין לכל פרטיה ודקדוקיה, הלא הם כתובים על ספר תשובות הרמ"ע סימן לח, ל"ט, ק"ח, תראנה משם.

ה. הנה באנו עד הלום ועין בעין ראינו את גדלו וידו החזקה של הרמ"ע בכל סתרי תורת הקבלה כי רבה הוא. וסכל אלה נוכח לדעת כי בצדק ובמישרים כנהו הרב הגדול הריעב"ץ (בש"ת שא"י סימן ל',) איש חמודות המולך בחכמת האמת ובכל תושיה לו עשר ידות. עתה נבוא להתבונן אל יתר פרטי מעלות הרמ"ע ז"ל ותוקף גדולתו בתלמוד והלכה ובכל דברי הגאונים והפוסקים כי רב הוא, ואז נראה, כי זה האיש המקובל המורם מעם אשר הקדיש את נפשו קודש על מזבח חכמת האמת היו ידיו רב לו גם בתורת התלמוד ופסקי הלכות, וכי גם פה גם שם ירד לעומקי ההלכה בשכל הישר והטהור אשר חננו החונן לאדם דעת ובבינתו והשגתו הדקה רדה בכל מקצועות הלימודים, והיה לו יד ושם בכל ענפי החכמות והמדעים, אמת ומשפט בו נשקו, תלמוד וקבלה בו נפגשו, התלכדו ולא התפרדו.

הרמ"ע ז"ל גדול כחו בתלמוד והוראה, ורב חיליה לאורייתא, וביחוד הצטיין בסגנון למודו הנפלא, ובנועם שיח שפתו הצחה והשנונה. הרמ"ע ז"ל הראה כחו בסדרנות נפלאה ובמשנתו הברורה לברר וללבן דברי חז"ל בתלמודם, לשקול כל דבריהם במאזני הצדק והמשפט, ולהוציא סולת נקיה ודין אמת לאמיתו, הלא כה דברי הרב חיד"א בשה"ג (ערך הרמ"ע) "ועוד ראיתי לו ז"ל ספר אלפסי זוטא כ"י קצור רב אלפס שאין בו שום שקלא וטריא רק אותה המימרא שהוא ההלכה והוא ספר נחמד בלשון וסדר צח וברור כלשון הרי"ף, וכמה דינים הוסיף מדעתו הרחבה בדברים מועטים מובלעים בתוך דיני הש"ס וכמה הלכות מקודשים שבתוך הש"ס מסדר מועד בגמרא דהרי"ף השמיטן והרב ז"ל כתבינהו להלכותיהן בלשון ברור בנועם שיח הרי"ף" –

ככל הגאונים התלמודיים, אהב גם הוא את הדרך הקצר בסדר הלמוד ושנא להאריך ולערבב ביאורים ופירושים שונים בענין אחד. והוא מגלה דעתו בענין זה במקומות רבות בתשובותיו, וכך הוא אומר בתשובה סימן ל"ב „ועל דבר המנהג אקצר כמנהגי". ומעולם לא מצאנוהו מדבר גדולות ואריכות בהמשך ענינים נפרדים בהלכה אחת. וכשהוכרח פעם אחת יוצא מן הכלל להאריך יותר ממנהגו, הוא מתנצל ואומר „וכבר יצאתי ממדת הקיצור עד בלי די שלא כמנהגי ולא על חנם השתא אתינא לענין דינא" (סימן נ"ח). וכן יאמר שם סימן מ' „ואין צורך להאריך בכאן בהיותי מדבר על אוזן שומעת", וכאלה רבות שם.

האמת היה נר לרגלי למודו, ואור לנתיבותיו. הוא התאמץ תמיד לשקול כל דבריו במאזני האמת והמשפט, ולהוציא מתחת ידו דין אמת לאמיתו וכשיצא לו הפסק הלכה ביושר העיון ועל דרך האמת התיימר בכבוד האמת ואומר „והוא דבר נחמד לאמת" (סימן י"ד). „ומן הכללים האלה יתברר לך להדיא טעם הדין שפסקנו באמת וישר" (שם ק"ג). „וכבר בארנו אותו סוגיא בדרך ישרה מסכמת אל האמת" — „ולוא הואלת להודות על האמת עמים יהודיך" (שם סי' ל"ב). לפעמים נמצא שהרמ"ע שבח דברי הוראתו בהיותם קולעים אל מטרת האמת וכה יאמר „ודברים ברורים הם ואין צורך להאריך בהם מרוב פשוטתם". „והוא כפתור ופרח". „ומאן דלא דאין הכי לאו דיינא הוא". וכן בתשובה סי' צ"ח מסיים הרמ"ע דבריו בזה"ל „כך נראה לי בשאלות החכם שהאירו עיני בחצי חכמה ואם יערב עליך שיהי אשמח בה'".

ומאהבתו רק את דרך האמת והישר, לא חש לנטות מדברי גדולי המפרשים במקום שדברי אמת ניכרין היפך פירושם, וכך הוא אומר בתשובה סי' י"א „ואעפ"י שגדולי המפרשים תפשו להם דרך אחרת במשנת יומא ובמעלת האולם. הנה אנחנו נחשוב בכל מקום הפירוש הנכון מה שיאמתוהו מציאות הנושא עצמו". כן גם לא חש לבקר דברי חכמים אחרים אשר בנו דבריהם על יסוד נוכחא משובשת, והוא משיבם בזה"ל (סי' י') „אמנם

ראינו

ראינו אחד מחכמי הצרפתים בתבונו משכיל על דבר זה, וששׂ ומתפאר בנוכחא משובשת נדמתה לו בירושלמי וז"ל לת של תורה אצבעים על אצבעים וכו', וזה החכם אמר שיש לו חבירים מפרשים רביעית של תורה דגמרא דילן כמו רובע הקב ואלה דברים בטלים הם הבל הבלים הכל הבל. על בן עמדנו על מקום טעותם שלא יכשל בו זולתם' – ע"כ.

ובכלל לא אהב הרמ"ע לשנות את הגירסא הישנה, ותמיד השתדל להחזיק את הגירסא הנשנית והמקובלת, וכך הוא אומר „ולנו יספיק במקום הזה מה שצריך לאמת הגירסא ולפירושה". והוא מגלה דעתו בענין זה על הכלל כולו בתשובה סימן כ"ה, בסדר המשנה במס' דמאי פ"ב ר' מאיר אומר את שדרכו להמדד בגסה ומדדו בדקה, וכה דבריו שם „ראינו חלופים והפוכים רבים וגרסאות שונות בספרים במשנה הזאת וניחא לן שלא לשבשם, אלא יהיו כל דברי חכמים קיימים ונוישיר את כל הנוסחאות על דעת מי ששנאן. נבינה לאחרים טעמן ונמוקן בקיצור ברור מעיד בעצמו על אמיתתו. ודע כי בכל מקום שנמצא נוסחת התוספתא מיושבת ומדוקדקת אין לנו על המשנה פירוש מכוון אל האמת יותר ממנה, ומשם נקח ראיה אל הגרצה לנו בשלימות". עד כאן דבריו הנבונים האמורים בהשכל ודעת והמפיצים אור יקרות על יקרת תבונת נפש הרמ"ע ז"ל והלך נפשו בסדר למודו ועוצם בקיאותו בכללי המשנה והתלמוד.

ז. גדולת הרמ"ע מוסכמת מכל הגאונים, וכל גדולי האחרונים הכירו את שמו לתהלה ולתפארת, לאיש מורם מעם הנעלה והנקדש בסוד קדושים רבה אמונתו בהלכה ופוסקים, דבריו היה להם ליסוד מוסד שאין להטיל ספק באמיתתן ואין להרהר אחריהן. כאשר נראה ברור מדברי הגאון הגדול רבי יהונתן אייבשיטץ בס' כריתי ופליתי בבית הספק לענין ספק ספיקא וכה דבריו שם „אמנם הרב הגדול הקדוש והטהור רבנו מנחם עזריה בעל עשרה מאמרות, והוא כחכם יודע פשר דבר יאמר אם שני ספיקות לפניך ונוח להתחיל בזה הספק כמו בשני אז בעינן מתהפך דמה חזית שתתחיל בזה ולא בזה, אבל אם הא' יותר נוח מהשני, אז מזה נתחיל הס"ס ולא שייך

ביה

ביה מתהפך, והרב פר״ח דחה אותו בשני ידים מבלי ראיה ברורה כלל וכי לא ידע ת״ח שאמר דבר אין מזניחין אותו והרב החכם המובהק מהאחרונים בעל חות יאיר בהשמטה שלו כתב וז״ל ודבר ה׳ אמתי בפי ה׳מ״ע׳. עד כאן דברי הכרו״פ. הראת לדעת כי הגאון בעל כרו״פ קנא לשם הרמ״ע מהשגת בעל פר״ח. ובלב מלא מורא וכבוד לקדוש ה׳ הרמ״ע ז״ל, התפלא על הרב פר״ח שהשיג על דברי הרמ״ע, ולא ידע כי ממקום קדוש יהלכו, ואין להטיל ספק באמיתת החלטותיו המיוסדים על אדני האמת המוחלט.

גם הגאון ריעב״ץ בתשובה (סימן ל״ג) לידידו הר״מ חאגיז ע״ד הגבלת ידיעת זמן פטירת משה רבנו ע״ה. העיר את אזנו על דברי הרמ״ע במאמר חקו״ד, והולך לו את הכבוד, וכה דבריו שם „ברם זכור אותו האיש לטוב החכם האלקי מהרמ״ע ז״ל בע״מ יבוא שלום ינוח על משכבו, כי חכמת אלקים בקרבו, לעשות משפט שיש בו צדקה הוי אומר זו פשרה לשום שלום בין ת״ח המריבים אתו, כל דבריו יקרים, מפז נבחרים, מתקו מאוד לחכו והכרעתו מכרעת לא לעקר כי אם לטעת, כמסמרות דברי בעלי תוס׳ בהשוואת המאמרים הנראים כסותרים, הוא ז״ל אמר ויהי, להעלותם בקנה אחד, וכך אמר שכל דברי חכמים קיימים, שבע״ש מת כפשוטו, בהסתלק ממנו צלם תחתון, אלא שצלם העליון לא פשט עד שעת המנחה בעת רצון, שאז היה נגמר סילוקו, בגין למינדע דלא בדינא איסתלק, ש״מ ראוי היה למות בע״ש לגמרי״. עכ״ד.

ומה נפלא לראות את התפעלות הריעב״ץ בראותו שהרמ״ח עודנו מסתפק בהכרעת הרמ״ע, ותולה עצמו בזה שהכרעת הרמ״ע איננה מתאמת עם דברי הזוהר ד) וברוח מלא רגשי מורא וכבוד לשם הרמ״ע מוכיחו הריעב״ץ על זה ואומר „לא ניחא למרי רזין דלימא מר הכי. הלא הוא הרמ״ע ז״ל איש חמודות, המולך בחכמת האמת, ובכל תושיה לו עשר ידות, ומי בכל בית הזוהר כמוהו נאמן וסר למשמעתו״. והרבה משהדל שם הריעב״ץ להזק את דברי הרמ״ע ולהתאימם

עם

ד) ראה מאמר חקור דין חלק ב׳ פרק י״ג.

עם דעת הזוהר בענין זה, והוא מחליט „שדבר ה' בפי הרמ"ע ז"ל אמת וברור ומוכרח בלי ספק". ועוד שם להלאה יאמר „ואף אנו נקבל דבריו בסבר פנים יפות, שכל דבריו צדקו יחדיו, אין בהם נפתל ועקש, ולא מוץ ותבן וקש, רק סולת נקיה ומנופה בי"ג נפה".

ואם כי הגאון הריעב"ץ ז"ל המבקר הגדול שלא זכה כל חכם בעולם לצאת מתחת ידו בלתי מבוקר ומושג כהלכתו – דחק עצמו גם בזה להראות כי גם הרמ"ע ז"ל בכל „תוקף גדולת חכמתו. איך נעלם דבר מעיני העדה, אוצר בלום לתורה ולתעודה", „מה שהאריך להוכיח שהו"ד הוא יום הדין שאין נראה כן מהזוהר שהביא הוא ז"ל, והרבה והפציר להסכימו אל המקובל בישראל, ונעלם ממנו כי הדבר מפורש בזוהר בשני מקומות". אולם יאמר הריעב"ץ שם „אין זה מפחיתות החכם, אך לנמנע יחשב בחק הב"ו לזכור כל הפרטים אשר לא יכילם ספר, אף כי לבות בני האדם קצרה ידם מהקיף בכולן, וכ"ש לאדם כרמ"ע ז"ל שיש לו הקפה גדולה בכל מיני עיונים שונים ובחכמות רמות וספרים צבורים צבורים המונים המונים". ומסיים דבריו בזה הלשון „וכבוד הרמ"ע ז"ל עכ"ז במקומו עומד ולא הורע כחו ח"ו, אבל דילידא אמ"ה כהרמ"ע תליד בריכו מעיא, דהכי אפיקו, וחדיי דהכי אניקו, כנראה מפלאות תמים דעים מספר המאמרות מיופי ציוריו וערבות הרכבותיו".

כל דברי הריעב"ץ אלה יתארו לפנינו ציור נאמן מגודל קדושת הרמ"ע ועוצם זיו חכמתו בכל אופני הלימודים והעיונים, וממנם נוציא משפט צדק כי גדול כבוד הרמ"ע בסוד קדושים ייחד כבודו. שמו הטוב נעלה ונשגב בעיני כל חכמי האמת וגאוני התורה, ורבה אמונתו בקהל חסידים ואנשי מעשה, כולם מנשאים את שם הרמ"ע לשם ולתהלה ולתפארת כל ישראל.

Digitized by Google

פרק רביעי

א. רבות פעל ועשׂה הרמ״ע בספרות הקבלה. ספרים רבים כתב להגדיל תורת הקבלה ולהאדירה, בבינתו הישרה ובהשׂגתו הדקה בכל ענפי חכמת הקבלה, דָלה דָלָה מים עמוקים מבארות מים חיים, והשקה את צמאון נפשו במי חכמה ודעת. רכש לו ידיעה שלימה בכל מקצועות החכמה הקדושה, ואסף בחפניו כל גנזי הקבלה וכללי חכמת האמת, ומכולן יחד בנה כמו רמים בית מקדש מעט לחכמת הקבלה. ועשׂה כוונים למלאכת שמים ביסוד חבורים בענינים ההם אשר חלקם למאמרים מיוחדים לכל הענפים המסתעפים מעץ דעת הקבלה.

ולא רק בסתרי התורה, בחכמת הקבלה, צמצם הרמ״ע עבודתו הפוריה, והרא׳ את כשרונותיו הנעלים להפצת לימודי הקבלה, על ידי ספרים טובים ומועילים שחיבר בענינים ההם להרחיב גבולות הקבלה לשכללה ולהאדירה, – כי אם גם בנגלה, בתורת התלמוד וידיעת ההלכות, היו ידיו רב לו לרדת לעומקי הבנתם, ולברר דברי חז״ל בתלמודם על פי תורת הראשונים אשר סללו לפניו דרך אמת בנתיבות התלמוד ובדרכי ההוראה, ואת כחו זה הראה בשני ספרים יקרים אשר נולדו על ברכי מחשבותיו, ילדי רוחו הם, אשר חנן אלקים את עבדו הגאון הרמ״ע ז״ל

ואם כי לא העשיר את ספרות התלמודית בספרים רבים, כמו בעניני הקבלה, ובעוד אשר בחכמת הקבלה הנחיל לנו הון עשיר בספרים רבים יקרי הערך אשר הרימו את דגלה על מרום פסגת השלימות – לא השאיר לנו בעניני ההלכות רק שני ספרים מעטי הכמות אבל רבי האיכות, הם ספר „התשובות״ וספר „אלפסי זוטא״. אולם בָיָם שתי האבנים הטובות האלה להפיץ אור בהיר על תוקף גדולתו וזיו חכמתו בתלמוד והוראה כי רב הוא, לא נופל בערכו מידיעתו הגדולה וחכמתו הנפלאה בסתרי תורת הקבלה חמדת נפשו וסגולת למודו – כאשר נברר הכל להלאה בהמשך דברינו.

הנה

הנה כי כן נראה את הרמ"ע ז"ל שלם בתורתו, שלם בחכמתו, שלם בדעת ובתבונה ובהשכל, הנגלות והנסתרות, ושערי החכמות לפניו פתוחות, לא היה כל חכמה אשר שגבה ממנו, אולם האמת ניתן להאמר, כי גדול כבוד הרמ"ע בחכמת הקבלה, וספריו בענינים ההם לוקחים חלק בראש עבודתו הקדושה על שדה הלימודים, ועולים במעלתם, במספרם, ובתוכנם, על ספריו בעניני ההלכות והדינים. ואשר על כן אצלתי להם ברכה בפני עצמם, והרחבתי בהם הבאור לברר וללבן לידע ולהודיע תוכן ענינם שיטתם ודרכם בקודש, למען דעת הדרך בחר לו הרמ"ע והמעשה אשר עשה בחבור מאמריו הטהורים.

תבונת מאמריו כתבונת כל ספרי הקבלה הראשונים, יסודתם בהררי קודש, מעשיהם כמעשה לבנת הספיר, וכוללים רמזים וסודות הנאצלים משמות הקדושים והספירות, משובצים באבני קודש מאמרי חז"ל, ופניני ספר הזוהר כעצם השמים לטוהר, והיו לבאר אמרי נועם דברי אלקים חיים על פי המסורה ביד הקבלה. וביחוד יצטיינו מאמרי הרמ"ע בנועם שיח שפת קדשם, בטוב טעמם, ובסגנונם היפה, ובזה היתרון לספרי הרמ"ע ז"ל על רוב הספרים שנתחברו בענין זה, להיותם מיוסדים על טהרת הלשון ויופי המליצה, ועפ"י משפטי הדקדוק היטב הדק בעומק העיון וההגיון, כל אלה חברו אל עמק הרמזים, ונותנים להמעיין ענין רב לענות בהם בדרך קצרה ובשפה צחה וברורה.

זאת ועוד אחרת: חיבה יתירה נודעת למאמרי הרמ"ע ז"ל, הבנויים על אדני הקבלה האמיתית, משולבים בביאורי הרבה מקראי קודש ודברי חז"ל בתלמוד ומדרשים, והמטעימים את כל רגשות הקודש והכוונות העמוקות הצפונות במשכיות מאמריהם, על פי יסודי הקבלה אשר הציב לו הרמ"ע למטרה, להשוף מקור כוונת פשטי המאמרים, לרדת לעומקי הבנתם בהגיון ישר ושכל זך מסכים אל האמת, ולגלות תעלומות חכמה באמרות טהורות נכוחים למבינים וישרים למוצאי דעת.

ב. יקר תפארת מאמרי הרמ"ע ז"ל נודעים בשערים המצויינים בסתרי

Digitized by Google

בסתרי תורת אמת, ועמוקים מני ים בכוונתם הרצויה ושלימות הכמתם. הדרת הנסתרות חופפת עליהם ואין חקר לתבונתם ולחכמה רבתי הצפונה בעמקי תהומותם, על קדושת תפארתם וחין ערכם, יעידו ויגידו כל גדולי חקרי לב, כי ספיר גזרתם ואין ערוך למעלתם, ורק חכם לב ואיש תבונות ידל מים קדושים ממצולות סודותם, וירד לסוף דעתם. ואמנם כן נראה חכמים רבים וכן שלומים נסו את כחם לגלות תעלומות סתרי המאמרים, ולבוא עד תכלית כוונת הרמ"ע במאמריו הקצרים הבלולים מחכמות רמות ונשגבות בחכמת הקבלה משולבות, ובחכמתם כי רבה גללו את האבן הגדולה מעל באר חכמת הרמ"ע א) בפירושים וביאורים שונים, על פי דרכים ואופנים נכוחים כיד השכל הישר הטובה עליהם.

הראשון לדבר שבקדושה אשר נתעורר לפרש את מאמרי הרמ"ע, היה הרב המופלא האלוף התורני הר"ר משה ב"ר שלמה הלוי מפפד"מ, ב) חיבר פירוש

א) אולם אחרי כל הפירושים שנתחברו על מאמרי הרמ"ע ז"ל. הביטו נא וראו מה שכתב בזה הרב בעל קוה"ד וז"ל „הרמ"ע חיבר ספר עשרה מאמרות וכו' וענין הספר ההוא הוא עמוק מאוד בחכמת הקבלה, ואע"פ שיש עליו פירוש מ"מ אינו מספיק לבאר רק הדברים פשוטים, אבל אינו מבאר עמקי דבריו וסודותיו שגם הוא לא ירד לסוף דעתו של הרב להבין דבריו, כי לא יבינו דבריו רק מעט מזער מהחכמים הבקיאים בחכמה" . ע"כ.

ב) כולל פירוש על ג' מאמרות, חקור דין, המדות, ואם כל חי, נדפס ראשונה באמ"ד שנת הקד"ש, עם הסכמות מגאוני הדור המעידים על חכמת המחבר וטוב פירושו אשר הגדיל לעשות עם מאמרי הרמ"ע הנעלמים, והגה הפירוש הזה — כפי עדות הרבנים המסכימים וכפי דברי המחבר בעצמו בסוף הקדמתו — מלוקט כולו מפירוש הגדול שחיבר רבו המובהק המקובל הר"ר יהודא ליב ב"ר משה אהרן שמואל, ועם הוספות ותיקונים ממנו, ולמען שלימות הענין הזה לא למותר יהיה להעתיק בכאן הסכמה אחת מאלה המפיצה אור על דרכי המפרש בחבורו זה. והוא מהרב רבי מנחם מענדיל ב"ר יצחק ר' אבינגדרש ראבד"ק פפד"מ וזה לשונה: „יען ביען כי הספר עשרה מאמרות, אמרותיו אמרות טהורות פנים מסבירות, קלות וחמורות צפונות ונסתרות, והנה פתח המחבר גנזי אוצרות, אמנם לרוחב שכלו דיבר בקצרות, עד אשר אין שנים או שלשה בדורות, אשר להם דברי הספר מבוארות, וק"ו שאין לפקוח עינים עורות, אשר בימיהם לא ראו

Digitized by Google

פירוש נחמד על נ׳ מאמרות קראו בשם „יואל משה״. בו הואיל משה באר את תורת הרמ״ע ע״ד הרמז והסוד כפי אשר קיבל מרבותיו המקובלים הבקיאים בחכמת האמת. הן אמת כי לא נוכל להחליט שעם הפירוש הזה כבר יצאנו ידי חובת ביאור מספיק על מאמרות הרמ״ע הנעלמים, מפני שכל עיקרו של הפירוש הלז בנוי בעמק הסודות והרמזים והגימטריאות, ומבאר הרבה מאמרי הרמ״ע ז״ל הפשוטים „עפ״י ג) הסוד במקום שלא עלה על דעת הרב דבר סתר כלל״. אולם בכל זאת הועיל הרבה לפתוח שערי ההבנה ליכנס אל כוונת פשטי המאמרים, ולהתבונן אל דרכו בקודש בהמשך דרושיו הקשורים בעבותות חכמת האמת. גם המאמר עולם קטן מהרמ״ע מפורש בשום שכל ואמרי בינה משני חכמים בקיאים בחכמת האמת, ה״ה הרב המקובל יהודא ליב ב״ד משה אהרן שמואל, חיבר פירוש נחמד על מאמר עו״ק אשר הדפיסו. בספרו „פתח

עינים

ראו מאורות, ופרקיו נעולות וסגורות, ואין להבין אותן מתוך הסברות, כי אם בקבלה איש מפי איש ובראיות ברורות, והנה מעי המו עלי, על אשר חדשים מקרוב באו דרשנים ותלמידים שלא הגיעו להוראה, ודורשים ולוקחים הקדמותיהם מן ספר עשרה מאמרות, לגנוב דעת הבריות, מצפצפים ומהגים ואינם יודעים מה מצפצפים ומה מהגים, וכבר האריך בזה הזוהר פ׳ בראשית וכו׳, וכבן העיר ה׳ את רוח האלוף התורני מוהר״ר משה בן הר״ר שלמה סג״ל אשכנזי נר״ו, אשר העלה על הגייר ביאור דברי הספר הלז כפי אשר שמע אותו כרבו ורבו מרבו ה״ה המקובל האלקי המנוח מוהר״ר יהודה המכונה ליב במוהר״ר משה אהרן שמואל ז״ל, ומכירו הייתי לשעבר, וידעתי שעשה ביאור רחוב וארוך מאוד על ספר עשרה מאמרות, ולא זכינו לראותו שנטרפה לו השעה ולא ניתן להדפיסו בחייו, ואף מה שכתב המחבר מוהר״ר משה סג״ל הנ״ל הוא רובו ממנו ואינו הארוך כ״כ, וכפי מה שקיבל מרבו ועם הוספות משלו מיהו מספיק ג״כ כמו שתראו בפנים, על כן אמרתי הנני מוכן להסכים וכו׳״ —

ג) לשון הרב החכם הרופא הרי״ל בעל פירוש יד יהודא בהקדמתו וכה דבריו שם בהמשך דבריו המובאים להלאה „זאת ועוד אחרת חפצתי להודיע שבהיותי עוסק במלאכת שמים זו בא אלי האלוף הדיין כהר״ר יואל יצ״ו ובידו פירוש כתוב על מאמר חקור דין מיוחס למקובל אחד שממנו לוקח הפירוש הקצר שכבר נהפשט ברבים. אמנם לא דרכי דרכי ולא מחשבותיו מחשבותי, יען היא ז״ל בקש למצוא חפץ ודיבר הכל עפ״י הסוד במקום שלא עלה על דעת הרב דבר סתר כלל גם חכמתו של המחבר ההוא עמדה לו

עפ״י

עינים"ד) (האמבורג תר"ט) ומשנהו הרב הגדול הר"ר מאיר בה"ר חיים אייזנשטאט חיבר ג"כ פירוש מספיק על המאמר היקר הזה בשם „נר למאור. (ווילמרשדארף תל"ג)

ואחרון חביב הרב החכם השלם האלוף המרומם החוקר האלקי מוהר"ר יהודא ליב ב"ר שמעון אבד"ק מדינות מנגצא. ה"ה אב החכמה והתבונה, אשר שיכל את ידיו אמונה וחיבר פירוש יקר הערך על חמשה מאמרות הרמ"ע ז"ל, ה"ה מאמר חקור דין, אם כל חי, המדות, עולם קטן, העתים, מוספות שם אמרות טהורות עם באור רחב ונכון נקרא בשם „יד יהודא" כיד החכמה הטובה עליו.

ולמען הראות יקר תפארת הביאור הזה וטוב מלאכתו אשר הפליא לעשות בפירושו היקר והנעים. נעתיק פה דברים אחדים מהקדמת המפרש בראש ספרו יד יהודא הנ"ל המפיצים אור יקרות על תכונת מאמרי הרמ"ע ז"ל העמוקים, ודרכם בקודש בקשר דרושים, המובנים רק ליודעי חן ובעלי הגיון. דברי המפרש בהקדמתו מדברים בשבח בעלי המדרש והמפורשים הראשונים אשר סללו נתיב ישר בדרכי התורה על פי הפשט הנכון והאמיתי, ועל כולם המשכילים יזהירו כזוהר הרקיע, בעלי התקונים והזוהר כעצם השמים לטוהר, ואחריהם כל ישרי לב בעלי חכמת הקבלה. ואחרי אשר מעביר את טובם לפניו ונותן להם את חשבח והתהלה. הוא אומר כדברים האלה:

„ונקל זאת בעיני החכם השלם כמוהר"ר מנחם עזריה מפאנו ז"ל, איש אשר רוח אלקים בו, בחכמה בתבונה ובדעת התורה כלליה ופרטיה בנגלות ובנסתרות, לא הניח דבר גדול ודבר קטן אשר לא שם עין שכלו הטהור עליו ללבנו ולצרפו כפי האפשר ותרב חכמתו מחכמת בני קדם אשר ידע בטבעיות ובלימודים בתכונה ובפלסופיא גם את הטוב מהם

עפ"י קבלת האריז"ל, וכל מעיין ישר לא ימצא שדיבר הרב בזה המאמר בנסתרות עפ"י שיטת האר"י כי אם בשנים או בשלשה מקומות, וזולתן הכל עפ"י קבלת מהר"ם קורדוואורי, ועוד אין דבר מדברי רז"ל שהביא המחבר ההוא ומשארי חכמות העלים עינו.

ד) הוא הרי"ל ברמא"ש הנזכר בהערה ב' שכמנו לקט בעל המחבר פירוש יואל משה את ביאורו עיי"ש.

Digitized by Google

מהם קיבל, וסביר אפין להבין ולעמוד בו על כל גנזי התורה ועל דברי רז״ל, הכל ערך ובלל וחבר חבורים ומאמרים בלשון קצרה, וצחה מאוד יפה וברה, וזה מעשהו לדרוש בענין ומענין לענין באגב גררא, במקרא ומדרשים וגמרא, בד׳ דרכים אדוקים ובדוקים פשט למשפט הלשון ע״פ הדקדוק היטב הדק. רמז וגמטריאות, לחכמה פרפראות, דרש דרש פנים יפות ומסבירות, וזה האחרון חביב בסוד ד׳ ליראיו ונסתרות, כפי אשר יגע ומצא במדרשי רשב״י וחביריו, ואשר קבל מספרי הר״ם קורדוואורי והאר״י זצ״ל ותלמידיהם, ועם כל אלה צירף וארף שארי החכמות הכרחיות, אם מצד עצמן ואם מצד השלמת הביאור, וזה הדרך ישר בעיני אלקים ואדם.

„והנה דבריו ואמרותיו טהורות, כולם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת אית. מקום כבודם בדברי רז״ל, יען מרוב חשקו לקצור לא הביא דבריהם בשמם בכתבם ולשונם בהקדמות ויסודות לבנות את״כ עליהם דרושו כנהוג, אבל דבריו עולים בקנה אחד עם המקרא וגמרא ומדרשים ותורת אמת וחכמת הדקדוק ושארי חכמות הנקובות בשמותן מבלי הפרש, האמנם לזאת יחרד לב קורא מאמריו ויתר ממקומו, כי יהיו לו כדברי הספר החתום, ויאמר לא אוכל כי חתום הוא, יען אם כבוד הרב בקצורו נאה לעצמו ודי לבני גילו, לאו כולי עלמא גמירי ובקיאי בכל זה, ומה יתרון לבעל הלשון חכמה פועל צדק לצמצם שכינת כל מדע הוד התומר, והדר הצורה בקרבה, מאין תכלית הסיבה כי מי יבוא ההדרה ודלת הבנתה סגורה, בגלל זה נערתי חצני ושנסתי מתני לפרש דברי הרב כפי שידי כחה מגעת, וזאת העצה היעוצה להביא המקראות ודברי רז״ל, יהיו גמרות ומדרשים בנגלה ונסתר או שארי חבורים גדולים הקרי לב ודברי המפורשים כל אחד במקום שרמז אליהם הרב להן המה הקדמות והצעות להבין בהן כוונת דרושו, וכל היכא דמפרש הרב איזה מקרא או מדרש וגמרא בדרך אחר שפירשו המפורשים, בארתי ופלפלתי בהן והוספתי נופך משלי כפי הצורך, ובמקום שנוגע הרב בחכמת הפלוסופיא והכונה וטבעיות אשר כמו זר תחשבנה לחכמי האשכנזים למועט למודם בהן, הרחבתי הדבור למען ידעו ויבינו את כל ונוכחת, בשובה ונחת״ —

עד כאן תורף דברי הרב המפרש בהקדמת ביאורו על מאמרי הרמ״ע ז״ל. ומכל הדברים הנאמנים האלה נבין ונשכיל עד כמה ירד המפרש לעומקי כוונת הרמ״ע. והבין לשונו הזהב ושפתו הצחה והנעימה לכל רמיזותיה וחידותיה, קולע אל המטרה ולא יחטיא. ואמנם כן הפירוש הזה נערץ ונקדש בכל תפוצות ישראל ה) ונעלה הוא על כל הפירושים שקדמו לפניו בפשטות ביאורו

ה) ואלה דברי הגאון המופלא מוהר״ר יוסף שמואל מקראקא ראבד״ק פפד״ם בהסכמתו על הפירוש הזה הנדפס פעם ראשונה בפפד״מ שנת תנ״ח, „אתם חכמי הדור צאו וראו את

ביאורו בסדורו הנפלא, וברוב חכמתו שלא נעלמו ממנו ידיעת כל החכמות ההכרחיות אשר השתמש בהן הרמ״ע במאמריו הטהורים. ואשר בלעדן לא יוכל ליכנס בפרדס חכמת הרמ״ע ז״ל. כל אלה חוברו אל עמק הרזים והסודות, ומאירים דרך אמת ליכנס בגינת ביתן החכמה, ולגלות תעלומות מאמרי הרמ״ע ז״ל לעיני כל ישראל.

ג. והנה מאמרי הרמ״ע נודעים בשם עשרה מאמרות, ואם כי לא מן השם הוא זה אשר קרא להם מחברם, בשגם חיבר הרבה יותר מעשרה מאמרות. ומה ראו על ככה לכלול כל מאמריו במספר עשרה. אולם יש אם למסורת, ובהתגלות לאור עולם עשרה מאמרות הרמ״ע הנקובות בשמותן, נכללו בשם זה לכבוד ולתפארת, זאת אומרת בעשרה מאמרות נברא עולם הקבלה ולכל חכמי האמת היה אור במושבותם, ואמנם החכם והנבון בעל הפירוש יד יהודא הנ״ל, כאשר מצא וראה ונוכח לדעת שחיבר הרמ״ע עוד מאמרים כהנה וכהנה, ועולים במספרם על עשרה מאמרות, החליט בחכמתו כי טוב לכלול כל המאמרים בשם הנאה להם אמרות טהורות, כאשר באמת כן קרא לחמשה מאמרים אשר עליהם חיבר את פירושו יד יהודא. וזה שמם אשר יקראם באמת, כי כל אמרות הרמ״ע אמרות טהורות מפנינים יקרות, ומפז נבחרות, מגלים נסתרות בפנים יפות ומסבירות, ערוכים בכל ושמורים. כולם אהובים כולם ברורים.

ואלה המה הספרים אשר השאיר הרמ״ע אחריו ברכה, מהם נדפסים ונקראים בשמם הפרטי אשר קרא להם הרמ״ע. ומהם אשר נחלקו למאמרים מיוחדים

את אשר פעל ועשה איש חי רב פעלים מקבציאל, גדול הוא בישראל, האלוף המוכם רופא פלא, הרב המופלא מוהר״ר יהודא ליב נר״ו ב״ר שמעון ז״ל אב״ד דק״ק וכדינות כגנצא, שחיבר פירוש כסניק על חמשה מאמרים שחיבר בר אלהין קדישין בעל עשרה מאמרות קראו בשם יד יהודא, והגם שכבר קדמוהו בקצת איזה חבורים, כ״מ אותן הפירושים אינן מספיקים, באשר שהרב המאור הגדול בעל ע״מ גדול ובקי היה בכל החכמות, גם דבר ורמז בקצרה בלשון צח וסתום מאוד עד שלפעמים נקט לשון הפסיק ותלמוד לצירך, ולפעמים רק ליפוי ולצחות לשון והדברים נעלמים, והרב המפרש הבין לשונו רמיזותיו וחידותיו, כי גם הוא בקי ויודע בחכמות כמפירכם בכן נתתי לו תורמנא ורשותא להביא פירושו לבית הדפים לזכות בו רבים״

מיוחדים ונכללים איזה מאמרים בקובץ אחד בשם הכללי „עשרה מאמרות" או „אמרות טהורות", וזולתם רבים מהם אשר עודם בכתובים וגנוזים באוצרות יחידי סגולה, ורק את שמם נודע לנו לשם ולתהלה. גם נעיף עין צופיה על ספרים רבים שאליהן נלוו מאמרי הרמ"ע ז"ל לנזר תפארה מרוב חביבותם ויקרת ערכם, בכל הפרטים ההם הלכנו בעקבות רושמי רשימות. וכפי אשר מצאנו את זכרונם בספרי הגדולים המונים את שבחי הרמ"ע ז"ל למאמריו, על הכל עברנו בהשקפה בהירה וערכנו רשימה נכונה וישרה ו), אתת מהגה לא נעדרה, ולמען שלימות הענין, למען הכנים בלב המעיין משג עיוני מתוכן כל מאמר ומאמר, למען דעת הענין הברור אשר עליו אדני המאמר הָטְבָעוּ, אמרנו להעתיק עוד בזה קטעים אחדים וראשי דברים מדברי הרמ"ע ז"ל כהווייתן הערוכים בראש כל מאמר, ואשר בהם הביע באמרים קצרים היסודות אשר עליהן בנה דרושיו הנעימים, והיו לאות לכל המעיינים לדעת דבר דבור על אופנו, כמשפטו וחוקתו. כאשר עיניכם תחזינה מישרים.

א] אלפסי זוטא. כולל הלכות ודינים כסדר התלמוד, והוא קיצור ספר האלפסי בתוספות פסקים וחידושים אליבא דהלכתא כנועם שיח לשון הרי"ף ז"ל נדפס פעם ראשון מכתיבת יד המחבר בעצמו מאושרת בחתימת ז) הרב הגאון חיד"א, (עם הערות ותקונים על ידי הר"ר

ו) והנה בדבר סדר מערכת מאמרי הרמ"ע ומספרם רבו הדעות בין רושמי הרשימות, כי רבים מונים רוב המאמרים הנדפסים פעם בכלל העשרה מאמרות ופעם בתור מאמרים נפרדים, גם הרב חיד"א בשה"ג בערכו מונה את מאמרי הרמ"ע עפ"י רשימת כ"י שראה, ובעל אוצה"ס סופר ומונה אותם לפקודיהם ועושה את המאמר מאה קשיטה לעשירי בקודש, ויש מונים סדר העשרה הראשונים הנכללים בשם הכללי הנ"ל, כמו שנחזה בס' שמושי תהלים ג"כ סדר אחר. ולעומת זה קורא הסו"ל מאמר שברי לוחות להעשירי ממאמרות הרמ"ע, וכן הסכימו שם הרבנים הירושלמים, בכן סדרנו פה את סדר שמותם עפ"י אלפא ביתא, ומקום הנחנו להמבקרים להתגדר בזה.

ז) ספר אלפסי זוטא היה בכ"י ביד הרב החיד"א כדבריו בשה"ג בערכו של הרמ"ע. וכה דבריו שם „ועוד ראיתי לו ז"ל ספר אלפסי זוטא כתב יד, קצור רב אלפס שאין

בו

הר"ר נחמן נתן קורינול) ירושלים תרמ"ה ".4, אולם לא נדפס יותר רק חלק ראשון כולל מסכת ברכות והלכות קטנות.

ב] אם כל חי. "לדרוש ברבים בכסא ליום חגנו", מיוסד על פסוק וה' פקד את שרה כאשר אמר, דרושים עמוקים בחכמת הקבלה משולבים בדברי חז"ל, נחלק לג' חלקים וכל חלק לסימנים, נדפס ראשונה בצרוף מאמר חקור דין והמדות בשם "עשרה מאמרות", וויניציא שנ"ז, קראקא ת"ו. עוד כנ"ל עם פירוש "יואל משה", אמשטרדם ת"ט, פפד"מ תל"ח. עוד כנ"ל בשם אמרות טהורות, וכולל עוד מאמר העתים ועולם קטן ועם פירוש "יד יהודא", פפד"מ תנ"ח, זאלקווי ת"ק, מאהלוב תק"ע. לבוב תרי"ח.

ג] גור אריה. מאמר בקבלה, כתב יד.

ד] חקור דין. "החקירה במאמר הזה תסב על משפטי ה' אמת בשלשה עולמות, האחד עולם הזה, והשני עולם הנשמות, והשלישי עולם התחיה" – כולל דרושים נעימים ע"ד חכמת האמת מעניני ר"ה ויוה"כ וימי הדין, נחלק לה' חלקים וכל חלק לפרקים. והוא מאמר הראשי ממאמרות הרמ"ע, הגדול בכמותו ואיכותו על יתר המאמרים. נדפס איזה פעמים בצרוף אכ"ח והמדות, (ועיין לעיל אכ"ח) –

ה] השוטפות. מאמר בעניני הלכות תפילין ע"ד הקבלה, כתב יד, ונזכר מהרמ"ע בתשובתו.

ו] יונת אלם. מאמר יקר הערך כולל מאה שערים בחכמת הקבלה עמוק מאוד, ח) נדפס פעם

בו שום שקליא וטריא רק אותה המימרא שהוא ההלכה, והוא ספר נחמד בלשון וסדר צח וברור כלשון הרי"ף, וכמה דינים הוסיף מדעתו הרחבה בדברים מועטים מובלעים בתוך דיני הש"ס וכמה הלכות מקדשים שבתוך הש"ס מסדר מועד בגמרא דהרי"ף השמיטן הרב ז"ל כתבינהו להלכותיהן בלשון ברור כנועם שיח הר"ף" – עכ"ד. ובכלל הי' הספר אלפסי זוטא חביב מאוד בעיני הרב חיד"א. וחבוריו ברכי יוסף ומחזיק ברכה משובצים בפניני דברי הרמ"ע בס' אלפסי זוטא.

ח) וזה לשון הרב חיד"א ז"ל בשה"ג ח"ב ערך זה "יונת אלם אחד ממאמרות ע"ד וקדוש

Digitized by Google

פעם ראשון בצרוף ספר ברית מנוחה, אמ"ד ת"ח, וגם לבדו זאלקווי תקמ"ז, לבוב תרי"ט. ט)

ז] **יונת אלם**. כנ"ל חלק שני, מסודר ומתוקן ומוגה בשלימות. (ראה למטה בהערה ח')

ח] **יין הרקח**. מאמר בחכמת הקבלה, כ"י.

ט] **ימין ה' רוממה.** שני אלה
י] **ימין ה' עושה חיל.** אמרות טהורות,
על סדר הקפת הלולב המה סדורות. — באמרים ישרים שם מבוארים הכוונה האמיתית במה דאמור רבנן „כל פינות שאתה פונה יהיו דרך ימין", והוא כעין י) פסק דין שיצא מאת הרמ"ע בענין הזה להוציא דין אמת לאמיתו בעומק העיון ובשכל ישר מסכים אל הקבלה והמסורה, נדפס פעם ראשון בוויניציא שס"ח, ואח"ז נלוה למאמר „שברי לוחות" צפת תרכ"ד, גם נדפס בצרוף מאמר „מאה קשיטה" עיי"ש.

יא] **היסודות**. מאמר יקר בחכמת הקבלה, כ"י.

כנפי

וקדיש הרמ"ע ז"ל והוא בדפוס. ועתה בא לידי מאמר המלואים של הרמ"ע ז"ל בכ"י וכתב שם וז"ל מאמר יונת אלם אשר לנו צריך מאוד לחזור עליו במהדורות רבות לא אחת ולא שתים כי הוא מקובץ מהנפוצות שהתחלתי לסדרם ונגנבו מאתי המהדורות הראשונות ונתפרסמו שלא ברשות, ומה גם עתה ידים עסקניות בתקון המאמר ההוא כהוגן והדברים עתיקים, לא יאמנו האומרים שיש בידם ממנו מהדורא בתרא, כי אני מעיד על עצמי שלא הגעתי עדיין אל קצה הגבול מתקונו סדורו והגהתו עכ"ל, ועתה אין בידי מאמר יונת אלם הנדפס כדי לחזות בנועם אם שם נאמר היותו מהדורא בתרא באמת, גם שמעתי שיש ח"ב בכ"י", עכ"ד הרב חיד"א ז"ל. ומכלל דבריו נשמע שהדברים הכתובים על ראש מאמר המלואים המובאים בזה כתובים בידי הרמ"ע ז"ל בכבודו ובעצמו, המעידים שמאמר יונת אלם איננו מתוקן כהלכתו, ועוד חזון למועד במהדורא בתרא שלו.

ט) על שער ספר יונת אלם בדפוס זה נדפסו כדברים האלה „הביטו וראו מה שכתב והעיד החסיד הגאון בעל השל"ה זלה"ה על המחבר ועל מהות ואיכות הספר באגרתו ששלח מארץ הקדושה תו"ב ז"ל איעצך ויהי אלקים עמך תדבק בספר יונת אלם שחיבר האלקי מו"ה מ"ע ז"ל, זה הספר ישר בעיני האלקים ואדם, ועכ"פ רוב דבריו ורובו דרובו הוא אמת ותורתו אמת ואשר כולם, ואם יש איזה שגיאה קטנה מהמת מיעוט השגה בטל במיעוטו". עד כאן.

י) והרב יוסף סמיגה חיבר ספר דרך ימין נגד פסק הרמ"ע בנידון זה, וכל תוקף השגותיו

יב] כנפי יונה. ספר קדוש וטהור, כולל כוונת התפלות, רמזים ויחודים, בשמות הקדושים מצומדים. מלוקט מכתבי האריז"ל הנחמדים, בד' חלקים אחוזים ודבוקים, נדפס פעם ראשון עפ"י כתב יד, קארעץ תקמ"ו. יא)

יג] המדות. מאמר, מיוסד על שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן, וכך הם דברי הרמ"ע בפתיחת המאמר הזה „השער הזה רבים פתחוהו צו לצו קו לקו זעיר שם זעיר שם, ואני באתי אחריהם לאסוף כעמור גורנה, ומלאתי את דבריהם

השגותיו ואת אשר השיב לו הרמ"ע במאמריו אלה, הלא הם כתובים ומעתקים בפרק השלישי סעיף א', ראה שם וירוח לבך —.

יא) ואלה דברי הרב חיד"א בשה"ג אות כ' ערך זה וז"ל „כנפי יונה נדפס בפולין מחדש ויש בו ד' חלקים וכתב שם שהרמ"ע חברו. וכן כתבו משם הרב של"ה. ואני בעניי בקונטרס חיים שאל ח"א סימן ע"א אות ד', כתבתי דלדעתי הקצרה אינו מתורת הרמ"ע, כי לשון הרמ"ע צח ונקי וניכר לשונו בספר אלפסי זוטא ובתשובותיו ובמאמרות וכו' עיי"ש, ועתה בא לידי מאמר המלואים מהרמ"ע ז"ל כ"י וראיתי שכתב בסופו וז"ל „אני הנה הגדלתי והוספתי עכשיו בדרוש הזה בקצור מופלג ובשפה ברורה על מה שכבר נכתב על ידי בקונטרסי הנפוצות ממה ששמעתי וקבצתי זה וזה כמלקק מן הים כידו אל פיו. ולא באתי עכשיו לידי מדה זו רק לש"ש להוריע ולהודע כי כבר נתפרסם המועט המושג מאז בין חבירים המבורכים שהם הרהובוני וזיינוני לחלוק להם מן החכמה מינה וממקצתה אם מעט ואם הרבה בכל עת ובכל שעה לא נתנוני השב רוחי, ופן יחשבוני מונע בר הוכרחתי כפי גודל תשוקתם לסדר לפניהם אפילו שברי לוחות אשר לי בד' חלקים קראתיו מאז בשמותם כנפי יונה, לחבב המלאכה בעיניהם, כי קריאת השם מורה החשיבות, והיתה הכוונה בזה כי כל דבר המתפרש יום יום המעט אם רב יוסיף עוז ותעצומות ליונה החביבה לעוף השמים להשתבח בתהלתה, ואני החרוזתי שם מרגליות מקצתן בריאות וטובות ומהן עקומות ועקושות הנה ושבריהן ושברי שברים כי כולן מרגליות המה, ויש ברירה לאחר זמן לכי שיזכה יבחין לסדרם על נכון איש על דגלו, כי כל פרורי הכסף והזהב ביד צורף אומן הנה בהקבצן סופן להעשות כלי חמדה לכבוד ולהפארת בהתוך כסף בהוך כור אולי יתנן ה', ומסיים דבריו בזה"ל „הגדתי היום וכו' כי כל חלקי הכנפי יונה שזכרתי על ארבעת רבעיהם נעדרי השלימות המה, כי באו שם הדברים בלתי מסודרים ולא מתוקנים רק לקוטי בתר לקיטי כנוקף זית בכל יום כעין ברכותיו, מהם פרפראות מהם נמושות ולקוטות גם מגוילים מקורעים ומטושטשים אשר הצעקתי מן הבא בידי כי היכי דלא לירכס אפילו מידי דזוטר ולא הושלם" עכ"ל הרמ"ע בכ"י בסוף מאמר המילואים

Digitized by Google

דבריהם כי אין מדרש בלא חידוש, ה' יגמור בעדי ה' חסדך לעולם" — והוא מאמר מעט הכמות ורב האיכות ונחלק לי"ג מדות. ונדפס פעמים רבות בצרוף מאמר אכ"ח וחקו"ד, ועם הפירושים יואל משה ויד יהודא. (עיין אכ"ח)

יד) מאה קשיטה. מאמר יקר הערך, כולל מאה פרקים נחמדים ועמוקים, לחם סתרים, סוד ה' לישרים, (והוא מאמר העשירי להשלום עשרה מאמרות) נדפס זה לא כביר ע"פ כתב יד שהי' גנוז וחתום בחוהם האמת עד היום, יב) מונקאטש תרנ"ב, ונלווה לו מאמר ימין ה' רוממה, ימין ה' עושה חיל, וספר תקוני התשובה להרמ"ע במהדורא בתרא, (עיין זה).

טו) מאורות הגדולים. מאמר בעניני חכמת התכונה ע"ד האמת עמוק מאוד, הביאו הרמ"ע במאמריו, ומזכירו לשבח בספר פלח הרמון שער י"ח הנקרא בשם מעוט הירח, יג) עיי"ש, כתב יד.

טז) המלואים. מאמר יקר, מדובר בו נכבדות כוונות ורמזים על מלואו שם הוי' וצירופיו, וכך

המילואים. ומסיים הרב חיד"א אחריו „איכו השתא הוברר דמה שכתבתי דהלשון אינו מתוקן וכסידר האמת אתי, אמנם הרמ"ע ז"ל הוא המחבר, כמ"ש הרב של"ה והוא לימדנו דלצורך שעה נכתב כך כאשר עיניך הרואות" — ע"כ.

יב) מאמר מאה קשיטה נדפס בהשתדלות הר"ר פנחס הכהן מפריסטיק, שהגיעו לידו כתבי קודש הרמ"ע ז"ל מאושרים בהסכמות האדמורי"ם משינאווא וממונקאטש, ועפ"י דברי המו"ל בהקדמתו שם עוד נמצאו אתו איזה מאמרים מהרמ"ע בכ"י, כמו מאמר מעיין גנים, קע"ג יחודים, שבתות ה' ז"ח, מאמר המלואים בשלימותו (עיין כל זה בכק כז).

יג) ואלה דברי הרמ"ע בהתחלת זה הפרק „אמ"ע אני אם לבבי אם גומר ה' עלי לבאר שיעור מספיק לכל חכם ומבין מדעתו במאמר מיוחד ברזי תורה ידעתיהו בשם קראתיהו בצדק מאמר המאורות הגדולים, מה עצמו ראשיהם של שני דרושים מופלאים ועמוקים עומדים ברומו של עולם יבא זה ולמד על זה, האחר הוא מעוט הירח שוה מקומו בפרדס ואנו עכשיו בביאורו בקצור מופלג מבלי שנצא הרחק מאוד מכוונת הספר הזה כפי השעור אשר יעדנו שיהי' עסקנו בו, יבא רעהו ותקרו הוא דרוש הידועה הבחירה שכל יסודות התורה והנבואה הלויים בו וכו' " —

Digitized by Google

וכך הם דברי הרמ"ע בפתיחת זה המאמר „מילואו הוי' רבים ונכבדים, כבר קדמה עליהם מפי תורה אל החבירים המכובדים מטה ששמעתי מרבותי והנם בכתובים, ולפי שבאים שם הדברים בלתי מסודרים ולא מושלמים, רק ליקוטי בתר ליקוטי כנוקף זית בכל יום מעין ברכותיו, כי היכי דלא לירכם אפילו מידי דזוטרא כד הוינא זוטרי ודרדקי, וכ"ש השתא דקשישנא אנא עאכ"ו שנקח כברכת ה' אלקינו לספק חבל משוח במשוח כדולה מים מבארות עמוקים להבין ולהורות בשפה ברורה ובנעימה דרושים מתוקים", ע"כ. נדפס ראשונה בסוף ספר תקוני שבת עם פי' נעים זמירות ישראל אלעקסניץ תקצ"ז, לבוב חש"ד. יד)

יז] מעין גנים. מאמר יקר הערך, שושן סודות, מדובר בו נכבדות, בכוונת ימי השבוע, סוד ה' להודיע, והי' לאותות ולמועדים, בכוונת התקיעות ורמזי ראש השנה יום הכפורים ומועדי ה', וביחוד על הגדה וספירת העומר, והוא ספר גדול הכמות והאיכות, גן נעול מעין חתום טו) בכתב יד.

יח] הנפש. מאמר יקר ונכבד יסודתו בהררי קודש טז) „במהות הנפש לעבדה ולשמרה בטהרה". כולל ז' חלקים הנפרדים לפרקים, דרושים ערבים ומתוקים משובצים באמרי קודש דברי חז"ל, והחלק השביעי נקרא בשם עולם קטן והוא חתימת המאמר, יצא זה עתה לאור הדפוס

יד) וכנראה הוא חלק רביעי מס' כנפי יונה עיין זה לעיל ובהערה שם — והמו"ל את המאמר מאה קשיטה בהקדמתו מודיע לנו שבידו נמצא מאמר המלואים בכתב יד גדול מאוד בכמותו, אשר לא נגלה עדן לעין כל רואים, והנדפס מכבר לא' הגיע אף לשליש ולרביע. עיי"ש.

טו) המאמר הזה הוא מוכן לדפוס ביד המו"ל מאמר מאה קשיטה כדבריו בהקדמתו וכעדות הרבנים המסכימים שם שראו את האור הגנוז הזה כי טוב ומוגה ומתוקן בשליבותו.

טז) תבונת זה הספר מודיע לנו הרמ"ע ז"ל בראש מאמרו צבאות ה' בזה הלשון „זאת היתה לי כוונה מושלמת במאמר הנפש ויגיד עליו רעו מאמר עולם קטן כלי חמדה ההוא יקרא מאמר העצם שבו זכינו להבין ולהשכיל אמיתה של תורה במהות הנפש לעבדה ולשמרה בטהרה".

Digitized by Google

הדפוס יז) מכתב יד ספרדי, פיעטרקוב תרס"ג.

יט] סדר עבודה. למועדים להמידין ולמוספין, והוא סדר עבודת הכהנים והלוים עם הפלות ופזמונים (ע"ד שיסד יח) מהר"ם די לונזאני לחול ושבת) נדפס עם סדורי תפלה משנת שמ"ג והלאה, גם נדפס בסוף ס' שערי רחמים ווינציא ת"ע, וגם לבדו שם ש"ן, תק"ב, מנטובה תקל"ז.

כ] עולם קטן. מאמר עמוק בחכמת הקבלה מתחיל בפסוק כל הנשמה תהלל י', על עמקות כוונת זה המאמר וחין ערכו, יעידו ויגידו הפירושים הרבים שחיברו יחדיו אל עמק הרמזים לגלות מסתרי כוונת הרמ"ע במאמרו זה, נדפס ראשונה בצרוף מאמר צבאות ה' בשם „זה השער לה'", האמבורג תכ"ג, עוד נדפס שם עם פירוש להמקובל רבי יהודא ליב ב"ר משה אהרן שמואל בסוף ספרו „פתח עינים", גם נדפס עם פירוש „נר למאור" מהר"ר מאיר בר"ח אייזענשטאט, בווילמרשדארף הל"ג, עוד נדפס עם פירוש „יד יהודא" להרי"ל רופא, פפד"ם תנ"ח, וקצור מאמר זה נדפס בספר העלומות חכמה להחכם הישר מקאנדיא מדף נ"א ואילך עיי"ש יט).

עסים

יז) המאמר היקר הזה הי' תתום וגנוז בכ"י ספרדי בבית עקד הספרים וכתבי הקודש אשר להרב המופלא המוכתר בנימוסין איש חי רב פעלים מקבציאל כה"ר אברהם מרדכי אלטר בהרה"ק אדומו"ר מגור שליט"א. ואני הצעיר באלפי יהודא זכיתי על ידו להעתיק את הכ"י מכתב ספרדי לכתב מישיטא שלנו. ולמען זכות בו את הרבים הוצאתיו לאור הדפוס בתכלית היופי וההידור. זכות הרבים תלוי בו.

יח) ואמנם כן הר"מ די לונזאני מזכיר את סדר עבודה של הרמ"ע בס' שתי ידות בד' ס"ב וז"ל „וראיתי שבא אחרי מעלת הגאון החסיד כמהר"ר מנחם עזריה מפאנו נר"ו. וכיון שראה חבורי זה נתעורר ויעש גם הוא מטעמים כאשר אהב להוסיף או לגרוע, היתה רוח אחרת עמו בשנותו את טעמו ועשה סדר עבודה רבא וסדר עבודה זוטא וכל דרך איש ישר בעיניו".

יט) והנה המאמר עולם קטן כפי אשר הערותי בהקדמתי למאמר הנפש הוא חלק מספר הזה. ואמנם כן נלוה שם בסוף המאמר בחלק השביעי, אולם בשנוים רבים ובחלופי גרסאות בהמשך הענינים, וא"כ נראה שהגירסא הנכונה הוא בהנדפס במאמר הנפש, וכן מוכח ממה שכתוב הדר בסוף חלק הששי למאמר הנפש ובהתחלת החלק השביעי בלשון

הזה

Digitized by Google

כא] עסיס רמונים. הוא קיצור ספר פרדס רמונים להרמ"ק על ידי תלמידיו הר"ר שמואל גאליקו, ועם הגהות חברו הר"ר מרדכי דאטו, והרמ"ע סדרו ותקנו גם סידר ההגהות במקומם הראוי להם ובהוספת נופך משלו כיד החכמה הטובה עליו. ונדפס במנטובה שפ"ג, עוד כנ"ל עם תוספת ביאור להר"ר מרדכי בה"ר יעקב מפראג ומחובר לו ס' פלח הרמון להרמ"ע, את זה לעומת זה על הגליון, ונקרא הספר בכללו „פעמון ורמון", אמ"ד תס"ח.

כב] העתים. מאמר על תמורת העתים הנזכרים בקהלת, ואלה הדברים אשר דבר הרמ"ע בפתיחת זה המאמר „העתים המפורשים בספר קהלת למלך החכם מכל האדם צריכים ביאור ברור ויציב ונכון, להבין ולהשכיל בעצם הדברים יסודם ועומקם לפי הפשט הנגלה ישר ונאמן למען דעת הסדר הכולל בהם, וקשור ישוב חלקיהם זוג זוג בצדק ומשפט ומישרים". — נחלק לכ"ו סימנים, נדפס פעם ראשון בקראקא ת"ד, דיהרנפורט תנ"ג, גם נדפס עם פירוש יד יהודא בצרוף ה' מאמרות בשם „אמרות טהורות" פפד"מ תנ"ח.

כג] פלח הרמון. ספר יקר הערך בחכמת הקבלה,

כ) והוא קיצור וביאור לחלק האצילות מספר פרדס רמונים להרמ"ק בכ"ב שערים

הזה „חלק שביעי קראתיו עולם קטן והוא תתימת המאמר", והוא ראיה מוכרחת שהרמ"ע חיבר זה המאמר בתור חתימה למאמר הנפש, ורק שם יבוא על מקומו הראוי לו, ואולי הוא מהדורא בתרא.

כ) תוכן הספר פלח הרמון ועל מה אדניו הטבעו, מבאר לנו הרמ"ע ז"ל באר היטב בהקדמתו היקרה כדברים האלה, „ראיתי ספר הפרדס כי בעשרים ושנים שערים ראשונים שלו הדברים מפורשים בעולם האצילות, ואני עשיתיהו חלק בפני עצמו כי הוא זה, ואחרי כן שמת לבי כי כוונתי לדעת המחבר גם הוא, ואשתבח בו אשר כן עשה בהקדמות הקדמות שלו שנדפס כבר ע"י בנו כאת יקר לי יניק וחכים, ודברים הרבה שלא נתפרשו שם במספיק יבוא באורם בספר זה אל נכון בס"ד. והשער הכ"ג מהכרדס הוא בערכי הכינויים והמלאכה מרובה ועמוקה בחלק ההוא ים גדול ורחב ידים בלי ספק וגם אני בימים הראשונים ההם הרחבתי בו דרושים עם קצות המאמר כיד ה' הטובה עלי, ועם פירוש

שערים. נדפס פעם ראשונה בחיי הרמ"ע בוויניציא ש"ם, ואח"כ בלוית ספר עסים רמונים, אמ"ד תס"ח (עיין זה), קאריץ תקמ"ו.

כד] **צבאות ה'**. מאמר בחכמת הקבלה, וכך הם דברי הרמ"ע בהתחלת זה המאמר „אם אמת מארץ תצמח ואני שפלתי מארץ, ממני ודאי תצמח, ואם צדק משמים נשקף וצדק צדק נרדוף, הן לא קצרה השקפה לטובה ממעון קדשו יתברך משמי השמים למען נחיה החיים האמיתיים בעוה"ז ונירש את הארץ הטובה לעוה"ב, אשרי כל חוכי לו, זאת היתה לי כוונה מושלמת וכו'", נדפס ראשונה בצרוף מאמר עולם קטן בשם „זה השער לד'", האמבורג תכ"ג, שקלאוו תקמ"ה, ברדיטשוב תקע"ד.

כה] **הרקיעים**. מאמר בחכמת הקבלה, והוא בכתב יד.

כו] **שבתות ה'**, מאמר בחכמת הקבלה סובב הולך על ז' ימי השבוע בדרושים מתוקים שבעתים מזוקקים. כא) נדפס בצרוף ספר ארבעה חרשים, לבוב תר"ם.

כז] **שפת אמת**. מאמר בקבלה, על ערכי הכנויים, יסודותיו בנויים, והוא חלק שני מספרו פלח הרמון, סדור וקצור מספר פרדם רמונים משער הכ"ג ואילך. (עיין פלח הרמון ובהערה שם) כתב יד.

כח] **שברי לוחות**. מאמר קדישין, יסודתו בהררי קודש לחזק עמודי הזוהר הקדוש, ולשבר

פירוש הרבה פסוקים מן התורה נביאים וכתובים ומאמרי רז"ל מן המשנה והגמרא והמדרשים אשר יש בהם טעם לשבח בחכמה ההמימה הזאת, והחלק השני ההוא קראתיו שפת אמת הלא כמוס עמדי, אולי יתנן ה' ואזכה לעשות בו מהדורא רבא כאשר עם לבבי וכו' אך זה היום שקויתי להוציא לאור תחלה החלק הראשון הזה מספר פלח הרמון אחרי שיצא עכשיו מתחת ידי מנופה בהרבה יותר משלש עשרה נפה שכן ראוי להיות חוזר על כל דברי תורה פרטיהם ודקדוקיהם בחכמה בתבונה ובדעת ועל כולם במורא שמים קודם שיודפסו וכו'" — עיי"ש כל דברי הרמ"ע בהקדמה כי כולם יקרים כולם אהובים כולם ערוכים באמת וישר, ומפיצים אור יקרות על טוב מעשהו בספר הזה בפרט ודרכו בקודש בכלל.

כא) כפי דברי המו"ל מאמר מאה קשיטה, מאמר שבתות ה' הנדפס הוא רק אחד מהמאמר

Digitized by Google

ולשבר מלתעות כופרים הדוברים על צדיק עתק. הלא כה דברי הרמ"ע ז"ל בפתיחת זה המאמר „תרב חקירתנו והסוב במאמר הזה על מקומות רבים מהזוהר נמצאו בם דברים מתמיהים לקלי הדעת קטני אמנה אשר חשבו לדחות בגילא דחיתא דברי הספר הקדוש ההוא כאלו הם חולקים על המפורסמות במקרא ומשנה וגמרא וכו׳ ואנו נוכיח במישור כי בצדק כל אמרי פיו וכו׳" , כב) נדפס פעם ראשון עפ"י כתב יד, צפת תרכ"ד.

כט] שאלות ותשובות. ופירוש סוגיות ומשניות

עמוקות שמורות וחמורות, כולל ק"ל שו"ת בעומק העיון להלכה למעשה, ומסי׳ קכ"ז נוסיף פירוש הרי"ף על ג׳ הלכות חמורות ממס׳ כתובות שיעד הרב זצ"ל להרחיב בהן הביאור, ונעתקו מלשון ערבי לעברית בעד הרמ"ע ז"ל כג, ונספחו להשובותיו עם הגהות שהוסיף בהן כיד החכמה והטובה עליו. — נדפס פעם ראשונה ע"י תלמידו המובהק האלוף כהה"ר יצחק בכ"ר מרדכי איש פולנייא, והוגה בעיון נמרץ על יד החכם השלם יצחק גרשון, בוויניציא חש"ד (ש"ס), ואח"ז דיהרנפורט תקמ"ח, סוגעט תרנ"ד:

ל] תקוני תשובה. תקונים וסגופים לבעלי תשובה,

מלוקט מכתבי האריז"ל ומתוקן ומסודר על ידי הרמ"ע ז"ל. נדפס פעם ראשון בצרוף ספר ראשית חכמה הקצר להר"ר יוסף פוייטו, בשם מרפא לנפש וויניציא ש"ס ועוד נדפס אח"כ פעמים רבות בלוית הספר הזה.

ועוד

מהמאמר השלם הכולל ז׳ חלקים, ואתו עמו נמצא מאמר שבחות ה׳ כו׳ בשלימותו כולל ז׳ חלקים, מלאים והשוקים, בדרושים עמוקים, על סדר ז׳ ימי השבוע נחלקים.

כב) עיין במאמרנו בפרק השלישי אות ה׳ ושם מובאים דברי הרמ"ע אלה כצורתן, ואשר על כן אפס קצהו הבאתי פה לצורך הענין וכולו תראינה משם, — המאמר שבוי לוחות נדפס עפ"י כתב יד שהי׳ ביד הרב שמואל העליר ראב"ד בצפת אף הוא הוציאו לאור בצירוף מאמר ימין ה׳ רוממה ימין ה׳ עושה חיל, וגלוה לו עוד בסופו דרוש ממהר"ש אלקביץ.

כג) וכך הם דברי הרמ"ע שם בראש שלש הלכות הרי"ף, „אלו ג׳ הלכות ממסכת כתובות שיעד הרב זצ"ל להרחיב בהן הביאור בלשון ערבי, והעתיקו אותן לי ללשון הקודש שני

Digitized by Google

ועוד נמצא תקוני תשובה מהדורא תנינא, בתוספת הגה״ה מדויקת ומתוקנת ובסדור נכון וישר, ונדפס זה לא כביר מתוך כתב יד בצרוף מאמר מאה קשיטה, ובפתיחה קצרה מהרמ״ע המפוצה אור על מעשהו במהדורא הזאת, ומעלתה על המהדורא שקדמה לה, וכה יאמר „אמ״ע פעמים רבות חברו עלי רעים אהובים קרובים ורחוקים ובקשו ממני להגיה השבם של תקוני התשובה הנאמרים באמת בשם האר״י זצ״ל שכבר נדפס מהם תחלה קונטרס א׳ בשבוש רב כמפורסם ועל הנם נקרא מרפא לנפש, כי הוא חולה מסוכן לרוב השיבושים והבלבולים שבאו בו וכו׳, — „ואני לא אצתי למלאות את שאלתם שלא ליכנס בתחום שאינו שלי, כי לא ידעתי כי מקדושים כתב הקונטרס ההוא אשר בהעוותו ושנותו את טעמו מיד ליד לא ינקה מטעיות הסופרים הבלתי בקיאים כי אעפ״י שנקרא שם האר״י עליו, הוא היה יושב ודורש כמפלאי החכמה העליונה אשר עין ראתה ואוזן שמעה ותבן לה וכו׳ — „עתה באתי לזכות את הרבים בשמירות טעמי הקונטרס הראשון ההוא לא המלין ולא מדורן״ אלא כפי מה שנחה שקטה השכלתי בהם אחרי שנעזרתי מקונטרסי אחרים שבאו בהם הדברים בסדור יותר נאות וכו׳ ויהיו הדברים האלה בפעם הזאת סולת נקיה לפי הנרצה הנה עם תוספות בדבר חשוב מן הלקוטים הבאים לידי יום יום מיושבי האויר המהכם שמהם תצא תורה, אמנם סדור הדברים ותקונם גם הוא תורה שלימה ודאי, אך לא עלי המלאכה לגמור ולא אני בן הורין לפטר ממנה״ עכ״ד הטהורים.

הן כל אלה של ש״ם אבני הקודש אשר הקים הרמ״ע לנס ולמופת בתורת האמת, וזולתם עוד נמצא כד) מאמר קצר מהרמ״ע תוכנו יכול פירוש נפלא על הפסוק „יחיו מתיך נבלתי יקומון״, ונדפס פעם ראשון בסוף ספר קול בוכים על איכה, אשר יצא לאור מכ״י שהיה התום בגנזי אדוננו הרמ״ע ז״ל

שני ת״ח שהיו נוחים זה לזה בהלכה בוויניציא ובקיאים בשתי הלשונות הר״ר מצליח מהגליל העליון והר״ר שלמה מערבי זצ״ל״.

כד) גם נמצא ספר „ע״ב ידיעות״ בחכמת הקבלה, מיוחס להרמ״ע, והי׳ בכ״י באוצרות ספרי רד״א, ונדפס זה לא כביר בצירוף ספר דרך אמונה להר״מ ן׳ גבאי ע״י הרא״ש לוריא, אף הוא ראה ספר „מאירת עינים״ פירוש האדרות להרמ״ע בכ״י וכאשר מודיע לנו המו״ל נכון הוא להוציאו לאו״ד.

Digitized by Google

ז"ל. ככתוב שם על שער ספר זה הנדפס בוויניציא שנת א ש מ "ח, כה) על ידי החכם השלם יצחק גרשון עמיתו ואוהבו של הרמ"ע ז"ל.

עוד נמצאו פיוטים ובקשות אשר יסד הרמ"ע ז"ל ונדפסים בספר מעירי שחר לתלמידו הר"ר אהרן ברכיה ממודינא, ולמען שלימות הענין נעתיק בכאן שני הפיוטים האלה, הראשון עפ"י א"ב כפול ובהתיבת שמו בסופר „אני מנחם עזריה עמנואל".

ה' צבאות, אשרי אדם בוטח בך, גדול גבור, דורש דגליו, ההר הטוב, ובית ועודו, זוכר זבולו, חפץ חסד, טוב טעם, יחיד יסד, כסא כבוד, לעד לעולם, מקום מקדשנו, נאור נורא, סועד סגולה, עוזר עבדיו, פוקד פקודיו, צור צדיק, קדוש קיים, רם רחום, שומר שבטיו, תומך תמימיו, 'אל 'נוחל 'ישראל, 'משך 'נאמן 'חנון 'מושיע, 'עוזר 'זוכר 'רחמיו, 'ישמור 'הבטחתו, 'עצות 'מרחוק 'נשורה 'ונזמרה 'א'לקים, ברוך ה' אלקי ישראל מן העולם ועד העולם ואמר כל העם הללויה:

והפיוט השני עפ"י א"ב

„אדון לכל פועל, בית ישראל תבורך, גאל ישורון מלך לעד, דומיה לך תהלה, האירה אמיתך, ושכלל אהל ועודך, זה ד' נקוה, חיים יודוך תמיד, טוב ה' תבשר, ישמחו וירננו דורשיו, ככל פלאותיו, כל פעל, למענהו, מורה דעה מרבה מחילה מגיד משרים, נדיב ויועץ נדיבות, נטעיו ומימיר נאמנים, סלה מלך כבוד, עצת ה' נעמוד, פדות אותנו פדה אלקים, ציון דורש ה', צדיק דלים ישפוט, קדוש ונורא פארו, רוצה יראי שמו, שומר ידידי נפשו, תפארת ישראל וקדושו".

אלה

כה) ולמען הביא את המאמר חיקר הזה אל המנוחה ואל מקומו הראוי לו. הדפסתיו זה עתה בסוף מאמר הנפש אשר הוצאתי לאור הדפוס בפיעטרקוב תרס"ג. כי שם יבוא על מקומו הנכון.

אלה תולדות ספרי הקודש אשר נולדו על ברכי מחשבות תמים דעים הרמ"ע ז"ל, ואלה קורותם ותכונתם, יסודתם בהררי קודש חכמת האמת. תוכם רצוף אהבת קודש לחכמת האמת, כולם אהובים כולם ברורים, כולם קדושים כולם טהורים, כולם ערוכים באמת וישר על טהרת לשון הקודש' ומשוחים בשמן משחת אהבת קודש, חכמת הקבלה הנאדרה בקודש, ומוקבלים לתורת אמת בכל תפוצות ישראל המקדישים את שמם בקודש.

פרק חמישי

א. כאור שמש ביום בהיר תהל ותופיע בעצם תוקפה וגבורתה כעצם השמים לטוהר, כן הופיע אור חכמת הרמ"ע בימי זקנתו, אז בבואו בימים וה' ברכו בכל בחכמה ובעושר במנוחה ושלוה. הקדיש את כל נפשו על מזבח תורת האמת, ושקד באמונה על דלתות התורה לשמה, תפארת הזקנה והדרת השיבה אשר חופפה עליו הן הנה הוסיפו לו לוית חן ועטרת כבוד לבלות את ימיו האחרונים על טהרות הקודש, בתורה ועבודה בשמחה ובטוב לב בתשוקה עצמית ובהתפעלות הנפש, מצבו מעמדו ותהלוכותיו מאוד נעלים ונשגבים ושיחותיו בלימודים. וביחוד הצטיין הרמ"ע במתינותו הרבה ובמדותיו התרומיות, ובאהבה וחיבה שהראה לכל איש, נתחייבו כולם לאהבו ולרוממו עד למעלה למעלה.

הן כל אלה פעולת גבר חכם בעוז צדיק תמים במעשיו. חסיד קדוש וטהור בהליכותיו. וכל מעשהו באמונה ביתרון הכשר וכוונות עמוקות ורצויות, ועל כולם בזהירות וזריזות המביאה לידי קדושה וטהרה. אז חכמה רבה נתוספה על חכמתו ורוח מרום וקדוש הופיע בבית מדרשו אשר הוסיף לו עוז ותעצומות לעלות בסולם החכמה הקדושה שראשו מגיע השמימה — לרכוש לו כל סגולות הקודש ומדות הנעלות אשר בהן יתפאר ויתהלל כל תופש תורה והוגה דעות רמות ונשגבות כהו מ"ע ז"ל, והוא שעמדה לו להשרות עליו רוח אלקי ממעל ולהיות נאצל משפעת מרומים בחכמה בדעת ובתבונה, וליהנות משלחן גבוה במעדני דברי אלקים חיים, מפלאות תמים דעים, וסודות רמים ונשאים, אשר נתגלו לו מן השמים על ידי הופעה רוחנית

Digitized by Google

שנאצל לו משכל העליון, וזכה באחרית ימיו לעמוד בסוד ישרים וקדושי עליון וליהנות עצה ותושיה מפי מלאך ה׳ צבאות מגיד מישרים א) אשר הופיע באהלו של תורה והאיר לפניו דרך אמת בסתרי תורת אמת. לאור באור החיים הנצחיים.

כה נראה את הרמ״ע ז״ל בתור אדם המעלה, הנערץ והנקדש בסוד שיח שרפי קודש, ונודע לשם ולתהלה לאיש מורם מעם. לאיש נאזר בגבורת קודש ברוממות רוח הקודש ובהתפעלות והשתפכות הנפש למעלה מן הטבע, כה העמיק הרמ״ע את מחשבותיו בנבכי כוונות וסודות הקדושים, וכה העלה את רעיונותיו על גפי מרומי מהלך שבילי הרזים וסתרי התורה, עד שלפעמים נפשו יצאה בדברו מתוך דביקות והתפעלות, והיו צריכים לשמרו בעת שהי׳ מתבודד במועדו בחדרו. שלא תצא נפשו מתוך רוב השתפכות הנפש והתרוממות רוח קדשו, ואמנם מסורת הוא ב) בידינו שנשמתו יצאה בטהרה מתוך דביקות ה׳ ועבודת הקודש, וכן היתה פטירתו ופליטת נשמתו לחיק אמו ולמעון קדשו השמימה.

ב. בשנת ה״א ושלש מאות ושמונים בארבעה לירח האיתרים הוא הודש אב. עלתה נשמת רבינו מנחם עזריה השמימה לחזות בנועם ה׳ ולבקר בהיכל

א) הראשון שהודיע לנו ע״ד היות להרמ״ע מגיד — שכוונהו בלי ספק כעין המגיד שהיה למרן הר״י קארו — היה הרב חיד״א בשה״ג שכתב בשם „הר״י לומברוזו בפירושו ריש איוב שראה ושמע אצל רבו הרמ״ע המגיד,״ ואמנם חזרתי אחרי מקור הדברים האלה, ומצאתי את הרנ״ן קורוגיל באחרית דבריו בסוף ספר אלפסי זוטא להרמ״ע אשר הו״ל בירושלים, שכתב דההוא דבעל שה״ג לאו בפירוש אתמר בדברי הר״י לומברוזו אלא מכללא אתמר, וכך כתב שם בסוף סימן א׳ „שמעתי בעיר שם מפי מורי הרב הרמ״ע ואשמע קול מדבר אליו בקומו בחצות לילה לעסוק בתורה ותסמר שערות בשרי אף כי אלי דבר יגונב ואירא בהחבא ודי בזה״ — הנה כן לא בפירוש נאמר שכוונתו על מלאך ה׳ מגיד, ואולי היה גילוי אליהו הנביא ז״ל.

ב) וכך הם דברי הרב שמואל העליר ראב״ד דצפת בהקדמתו למאמר ימין ה׳ רוממה מהרמ״ע אשר הדפיס בצפת „כאשר מקובל קבלה אמיתית ומובא בספרים כאשר היה הרמ״ע מתבודד בכל עת היה צריכים לשמרו ולטרדו שלא תצא נפשו לידבק בשרשה, ולבסוף כן היה פטירתו ופליטת נשמתו לחיק אמו, תהי אחריתנו כמוהו״.

Digitized by Google

בהיכל קדשו, הרמ"ע ז"ל גוע ויאסף אל עמיו בזקנה ושיבה טובה אחרי מלאת לו שבעים ושתים שנה, ונפטר לבית עולמו הצדק בשם טוב בעיר מנטובה ג) מקום מנורת משפחתו הרמה והנשאה, ומשכן כבוד בית הותנו הגאון והשר רבי יצחק פואה ז"ל, שם בכו אותו היהודים ועשו אבל כבד מאוד, בהלקח מםנם עטרת ראשם תפארת הנבונים ואבי המקובלים, כל קהלות ישראל קשרו עליו מספד רב, כי גלה כבוד התורה, הועם זיו החכמה, כבה נר ישראל ונלקח ארון האלקים.

פטירת הרמ"ע עוררה בכי ומספד ותמרורים בכל קהלות איטליא בכלל ובערי מנטובה וויניציא בפרט. כל גדולי המשוררים והפייטנים קננו עליו קינים והגה והי, והקדישו לכבודו הספדים וקינות, ובראשם החכם המופלא כהר"ר יוסף ידידיה כרמי, חיבר קינה מהוללה על פטירת הרמ"ע ז"ל, וסופר ומונה שבחיו ומעלתו בקודש. אף הוא מציין את עת פטירת הרמ"ע בחודש אב, שהוא החודש המר, שמזליה נרים כי ימות בו, שגם אהרן הכהן שלבש אורים ותומים נסתלק בחודש הזה. גם נתן סימן למספר השנה שנפטר בה „ווי די ש"ף מדוכתיה". כן חיבר הר"ר יוסף ידידי' הנ"ל ציונים לנפש צדיק הרמ"ע ז"ל, משובצים בפניני שבחיו אשר יצהירו בין שורותיו. כולם אהובים כולם ברורים כולם מספרים כבוד קדושת הרמ"ע ז"ל ופעולותיו עלי אדמות כי רב הוא.

ולמען שלימות הענין אמרתי להעתיק בכאן אלה דברי הקינות ככתבם כלשונם הנדפסים בסוף ספר כנף רננים (וויניציא שפ"ו) בצירוף גם ההערות היקרות

ג) פה מקום אתי לתת תודה ליד"נ החכם ר' יוסף חיים ירא ראבד"ק פירארה אשר העיר אותי במכתבו אלי בענין זה כדברים האלה „מקום מנוחת הרמ"ע במנטובה בחומות העיר, ונהרס על בן פעמים שלש, והמצבה אשר הרימו למראשותיו נאבדה, ובחודש אייר תקצ"א זכה כהר"ר הלל קנטוני ז"ל להעתיק לו המצבה שהיתה על קברו קודם שהריסו אותה האשכנזים אך אינה הראשונה כאשר נראה מדבריה הראשונים ומחסרון יום הקבורה וז"ל „מעונת קדומה בתרוש בנויה, שנת ש"ף לאבן שתיה, מקומה בקרוב מקום הבלויה, מנוחה נכונת לרב העליה, אשל מעלתו לעמו רצויה, וגם כל ידועה לדעתו גלויה, אצילה בריאה יצירה עשיה, ונפשו לצורו ביחוד פנוית, שמו חי כבוד רב מנחם עזריה, הוא הרב המופלא הרמ"ע מפאנו וצוק"ל". —

היקרות בצדם אשר בהם מבאר המקונן סתרי כוונותיו הצפונים במשכיות חרוזיו הנמלצים.

זאת היא הקינה אשר במרי שיחי קוננתי על פטירת איש האלקים. ה"ה הגאון המופלא מ"ו כמהר"ר מנחם עזריה מפאנו זצ"ל, נפטר לעולמו ד' אב הש"פ וחיים לרבנן ולכל ישראל שבק, למען לא תשכח מפי זרעי, וכמוני כמוהם עוד כל ימי הארץ תרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יזלו מים:

וי וי בבגי תורין וי וי בין גוריא
וי וי בבגי נשרין וי וי בין גובריא

הויית כנסיותיהן של ישראל מד' בחינות הכנסת אלה איפה הד' המזלים כדאיתא בזהר פ' בראשית ובהיות הצדיק על הארץ כבודו יתן מכודו עליהם. וכהסתלק מהם ח"ו וסי' חושך. עוד הצדיק בכוונת תפלותיו שחרית מנחה ערבית ועסק התורה הוא מייחד הפנים האלה ומגבירם כדאיתא בתיקון חד ועשרים. עוד מקדושת ד' יסודי הצדיק יהיו ארבע חיות הכסא כדאיתא בתיקון כ"ח והנה בהעדרו ח"ו תש כח פעלים העליונים. ועל כן אמר וי:

*

אילן חיי דנציב על טורפי די מיא
מן פתגם די יציב מן כרוזא קריא
תפתייא כניא אתאן סב יתוהי
וכען הענפוהי צוחין צפריא.

וי...

תפתייא. כמומים על המבוססים:

היכן כתחתוהי במרירותא נעין
די אבלין אנבוהי בנגיהותא פעין
מעיניהון דמעין נהר נגד נפק
ביללותא דפק אזיל כל כמבריא.

וי...

כל מן דין כל מן דין טשו על עיליתא
בכיין אמרין הכדין קרנא משרוקיתא

עיליתא. בשמים ממעל:
קרנא משרוקיתא. קרן הדין:

Digitized by Google

בְּטִיל לַן טֻילוּתָא אִילָן עָבִיד פֵּרִין
שְׁתִיל עַל רֵישׁ טוּרִין יָתִיב בֵּין קִדְרַיָּא.

נִי ...

נִי לַן דִּי מִיתִינַן נִי לַן כְּדָנָא תֵּימְרוּן
רְחִיק זִיוָא מִנַּן שִׁבְטַיָּא דִּי יְשֻׁרוּן
מָה דֵין כַּד תִּבְעֲיוּן אֲתִיב סַגִּי בִּמְרִיר
צוּלְמָא דְּהָכָן סָגִיר טְמִיר בֵּין צוּרַיָּא.

נִי ...

דֵּין צַדִּיק חַי עָלְמִין זְהִיר מִבָּר יוֹחָאי
מַשְׁקֵי טוּרַיָּא מִן בֵּית גִּנְזַי עִלָּאֵי
חֲדָאֵי נַפְשָׁאֵי חֲדָאֵי מְצִית מֵימַר כּוּמֵיהּ
אַמְטוּל סְלֵיק רֵישֵׁיהּ גּוֹ כּוּלֵי סִפְרַיָּא.

נִי ...

דֵּין הוּא עַתִּיק יוֹמִין זִיו לֵיהּ מִבָּר בִּתְיָה
שִׁבְעִין וּתְרֵין שְׁתִין תִּקֵּן כּוּרְסָא אֶל יָהּ
כִּמְנַחֵם עֲזַרְיָה מִפָּאנוֹ תִּפְאַרְתֵּיהּ
זִכְדֵין לְקִיט יָתֵיהּ מַלְכָּא גּוֹ חַבְרַיָּא.

נִי ...

סָבוּ מֵרֵישׁ כִּתְרִין אִי מִנַּיְיכוּ מַלְכֵי
עַרְטִילוּ סוּדְרִין מִנַּיְיכוּ אַפְרְכֵי
עֵין כָּל עֵין קוֹץ בָּכֵי כָּל כִּי הָאֵי מִלְּתָא
אוֹי דִּי יִתְבָּא הִלְּתָא עַל נוּן סַנְפִּירַיָּא.

נִי ...

קוּשְׁטָא דִּי מָר אָמַר מַזָּל יוֹמָא גָּרִים
דִּי מִכָּל יַרְחִין מָר בִּרְבִיעָאָה הִגְרִים

זיו לי' וכו'. הכוונה על זיו תורתו שנמשכה לו מהארת משה. אשר לאורו יראה אור כל העוסק בתורה: שבעין כו'. ויגוע ויאסף אל עמיו בן שבעים ושתים שנה:

עין כל וכו'. ירצה כי לא בלבד החכמים הנקראים עין כל כי גם העמי הארץ הנקראים עין קוץ בוכים על זה כי זכותם היה מגין עליהם. או יפורש גם כן על החכמים מחוכמים יקראו עין קוץ להיותם דורשים על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות:

ברביעאה. ארבעה לחודש אב. החודש שבו מת אהרן:

Digitized by Google

יַרְתָא דִי בֵיהּ אִתְּרִים   לְבִישׁ תּוּמֵי אוֹרֵי
גָרוּ בֵינַן גִירֵי   קַשְׁתֵּי גוּבְרַיָא.

נ׳ ...

אוֹי עַל שַׁתָּא דִי שַׁף   דִי שָׁף כַר מְדוּבְרֵיהּ
בִּנְקָא דִי אִטְמָא שַׁף   לֵית מַאן יָקִים יָתֵיהּ
יִסְהַר עַמָּא קַרְתֵּיהּ   וּכְדוּן לָא אִיתוֹהִי
אִטְמְרוּן בִּסְפוּהִי   עַד טִיף טַל מִטְרַיָא.

נ׳ ...

דֵּין עַל לִבִּי אָתִיב   אוּרְזִילָא הוּא נִבְאַי
אַנְפּוֹי קִבְלִי יָתִיב   הוּן אַרְיָא בֵי עִלָּאֵי
שְׁכִיב בֵּין בְחִימָאֵי   תִּיר מִן הָד בְּעֵינוֹי
וּבְחֵידוּ עַל נַפּוֹי   פָרַח מִן קִבְרַיָא.

נ׳ ...

אִי סָלִיק עַל אִגְרָא   שָׁרוּתֵיהּ גוֹ כִּנְפֵיהּ
הָא טַקְקָא הָא גַבְרָא   לָן לִימְטוּ כְּשׁוּרֵיהּ
כָּל בְּעָאן בִּיקָרֵיהּ   יַתְבִין שׁוּרִין שׁוּרִין
בָּרִיךְ מַתְיֵיהּ אַמְרִין   עָנָן כָּל עֶדְרַיָא.

נ׳ ...

יֵיתֵי מַלְכָּא לִשְׁלָם   יֵיתֵי עִם כָּל חֵילוֹי
יֵיתוּן טוּרֵי עָלָם   יֵתְבוּן אֶל סַהֲרָנוֹי
יֵיתֵי עִם פִּנְקְסוֹי   הַכִּים מִכָּל חַכְמִין
בָּסִים הֵידְמָא בּוּסְמִין   סַלְקִין בִּדְבִיבַיָא.

נ׳ ...

יֵיתוּן מָארֵי בִגְלִין   מָארֵי יָדִין קוֹמוֹי
מָארֵי צְוָאר קָלִין   מָארֵי קוֹמָה נַטְרוֹי

שף. שנת טין פ"א :

טורי עלם. האבות :

פנקסיי. הניתן לו לסימן. סוד יכוין לחבוריו מעשה ידיו להספאר.
י׳ מאמרות. פלח הרמון. עסים. יונת אלם. וכל אלה רבות עמו :

ייתון מארי וכו׳. תקיני ר׳׳ה׳ר יהכוונה על הלדיקים והמלוכים הנקראים בכנויים האלו :

יִיתוּן אֶל קַל בְּגִלּוּי   מָארִין עַל חַי בַּרְבְּאָן
עַד דִּי פָּתְחִין פַּרְעָאן   מָארֵי טַעֲבָא.

נֵי...

דִּמְקַבְּלִין הֵין מִן הֵין   מָארֵי דִּי אוּשְׁפְּבֵי
מִתְכַּנְּשִׁין לְקָבֵל הֵין   אָסָא דִּי בֵּי חַלְפֵי
דִּמְטַלְּפָן טַלְפֵי   נָחְתִין מִסְּבַר אַנְפּוֹי
מִיכָאֵל עִם הִלּוּלֵי   עָבַר בֵּין גַּוְרַיָּא.

נֵי...

חלפי. פי' חלק שכר:

דמטלפן טלפי. לשון כינוי לכל מלאכי מעלה אשר כף רגליהם ככף רגל עגל:

שִׁתִּין דִּי עַל נִגְדָּא   בִּתְרֵין בִּתְרֵין רֵישֵׁיהּ
מַאן דִּי מַלְבִּישׁ מִדָּא   יִלְבַּשׁ בִּיקָר מִדֵּיהּ
יַמְטָא אָסָא בִּידֵיהּ   גּוֹ חוּפָּה דִּנְהוֹרִין
עִם מַבּוּעִין נִגְדִּין   שַׁדָּא עִם מִיבְיָא.

נֵי...

שתין וכו'. ס' רבוא מלאכים העומדים על שערי ג"ע:

מאן די מלביש וכו'. המלאכים מפשיטים מעליו הבגדים אשר עמד כהן בקבר ומלבישים אותו ח' בגדים של ענני כבוד:

עם מבועין כו'. הלא ג' מיני נהרות יין חלב דבש תואר לג' מיני השפעות. וכמו כן י"ג נהרי אפרסמונא דכיא כההיא דר' אבהו:

תַּמָּן עַל פְּצִידִין   גְּפָנִין עִם מַרְגְּלָאן
יָמָא רָוִין חַדְתִּין   מַעַלְמִין וְסָפִירָאן
חֵילִין וּמְתִיבְתָּאן   צַיְיתִין פִּתְגָּמוֹהִי
זָהְרִין מִפּוּמוֹהִי   כִּדְמוּ סְפִירַיָּא.

נֵי...

גפנין וכו'. גפן של זהב הנ"ל מרגליות קבועים בו:

בִּתְלַת פִּרְקֵי מִדְלֵי   אוּף לֵילְיָא כְּיוֹמָא
מַאן לֵימָא כָּל מִילֵי   אִי עֵינָא לָא חָמָא
סוּנְיָיתִין מְתוּקְמָא   אִי לָן שִׁתִּין תִּבְלֵי
לֵיהּ שִׁתִּין הִלּוּלֵי   עָבְדִין בֵּין שׁוּבְיָא.

נֵי...

בתלת כו'. ירצה ג' מיני התפשטות של אור:

אי עינא לא חמא. כדאמרז"ל כל הנביאים כולם לא נתנבאו וכו'. אבל ע"ה עולם עין לא ראתה:

תּוּף שַׁדָּאי תּוּף שַׁדָּאי   פַּמִּילְיָא דְּיִשְׂרָאֵל
דְּמִעִין כְּמָלֵא חַפְנַאי   בְּצִלּוֹ אֵל שַׁדַּי אֵל

פ"י סמליים ישראל:

Digitized by Google

יכום ית סמאל עם כלהו חלותיה
תתבבי סאובתיה מעומקי חוריא.

מעומקי חוריא כו'. עמק גיהנם נקמכר:

ב' ...

אי ספרא לא סיפא ההוא זמנא נסיק
לא עוד אנתו גייפא תנין עויר פסיק
גוד אחית נוד אסיק גחמי ובמקדמין
ובכינור עם נימין יתמרן זמריא.

אנתו גייפא. לילית: תנין עויר. סוסבן הטומאה:
גוד אחית כו'. הכוונה על היות העליונים יורדים למטה והתחתונים למעלה כאמר הי' מלאכים כדאחז"ל בני סוריא כו'. עוד על היות הנשמות יוצאות מן המלוא העליון כי כל הנשמות שבגוף כלו. והמאמינים בגוף עפר יליט ויפרחו. עוד ירמוז על השפלת כו' והצמיחת קרנן של ישראל:

ב' ...

אריך וזעיר אנפין קטרין עם מלכותא
טלי אורין נטפין מן עלת כל עלתא
תשתכלל מרכבתא אנפין עם כל נפין
גוריא עם תורין נשרין עם גוברייא.

אנפין עם כל נפין. ירלה כי כל ההיות הנשמאות את הכסא עם פניהם וכנפיהם שנתמעטו אחר החרבן יחזרו יהיו תמים ורב שלום ואמת יהיו:

ב' ...

עוד קינה על הרמ״ע ז״ל.

אבן דמות ספיר, הלא תודיע
מי זה ואי זה הוא. אשר תצניע
כי זוהרו נוצץ, ועוד מופיע
לא כהתה עינו, ולא נס לחו

עטה כשלמה אור, במצות עשר
כסא באריה שור, ואדם נשר
כי קם בסוד האל, וקשר קשר
חמש למול חמש, ולא פלח

*

מלאך ה' הוא, בשמלת גבר
רוח אלהים בו, כשם או עבר
הפיץ שביב אורו, במזרח עבר
צפון ודרום גם, וים צולח

נפשו בעדן גן, הכי תרגיע
גם פה לעצמותיו, שלום תשפיע
צדיק יסוד עולם, שמו ידיע
אל יודעי דת, ודין שולח

*

איך תחשבו לסגור בעפרך ארץ
אור צח לבלתי עוד יהי זורח
אם על פני שדה כציץ פורח
הן כורהות אורות בהדרת עריץ

*

הן תדעו כי זיו פני ירח
ספון בתחתיתך ומאור חרס
מלאך ה' הוא בתמנת חרס
צדיק יסוד עולם שמו זורח

*

חילו כבן עזאי בכרמל נרס
זכרב וכשמואל בפלג ימה
שונה כבן יוחאי בסודות ערס

*

ראשו כמו סולם בבית אל קמה
אם תוך באר רגליו ולו יסוב
מלאכי צבאות גם ד' שמה

*

אם פה זכרון עדות אהה נסתרת
מה תתמהו על אור וזיו יביע
גם כי כמו צפור כנף יצוע
רכב אלקים פה והדר סוחרת

*

הן זה אשר השקה תם השביע
כל חי ביין עסים ורמון פלח
אמרות טהורות לו וכמתושלח
רכב על עב קל בסוד אביע

*

הן זה אשר חנך למתניו שלח
עד רד כעתניאל בקרית ספר
נדמה בתורתו לסין הר שפר
עדן וגהר גן וחיים קלח.

*

צדיק יסוד עולם הלא לא אפר
השר מנחם זה ועזריהו
כי כן שאו את ראש שמותיו נהו
כי זה כזה ספור סופר וספר.

*

אלה דברי הקטן והצעיר יוסף ידידיה בכמהר"ר בנימין יקותיאל קרמי.

פרק ששי

א. טרם אחתום את מאמרי, אמרתי לברר עוד ענין אחד חשוב הנוגע לתולדות הרמ"ע ז"ל ואשר הענין הזה כשהוא לעצמו עוד לא

נתברר

Digitized by Google

נתברך די צרכו ואומר דרשוני. ושואל התרה ופתרון למען יתבררו ויתלבנו הדברים. והוא בדבר שאלת תתימת זקן אם היה להרמ"ע. ועד כמה מן האמת בההשערה הקלוטה מפי השמועה היות הרמ"ע מסתפר בדוקניה כמנהג רבים מחכמי איטליא. ושעל ידו הותרה הרצועה בגלילות איטליא שרבים וכן שלימים היו נוהגים לגלח פאת זקנם במספרים או באיזה סם המשיר את השער, ולא חששו לאיסור ההשחתה שמלבד איסורו על פי דרכי החסידות והפרישות אף אם אינו משחית בתער עוד גדול עונו מנשוא על פי סתרי תורת הקבלה הנותנת לוית חן ועטרת תפארת לדוקנא קדישא.

והנה בדבר עיקר ההיתר שמצאו להם חכמי איטליא בענין הזה, לא פה המקום להאריך ולהביא במשפט כל פרטי הדקדוקים שנאמרו בהלכה זו, ורק עד כמה שדבר הזה נוגע לענינו, יגענו ומצאנו כי כבר נסתבכו בזה רבים מגדולי האחרונים. הללו מתירים והללו אוסרים. אלה ואלה בודאי מודים שכל עצמו של שורש המנהג הזה במדינת איטליא נשען על מנהג אבותיהם בידיהם מדור דור שנהגו כן על צד א) ההכרח הגדול על פי גזרת הזמן והמקום. ודבר שאין צריך לומר שאם בטל הסיבה יבטל המסובב, אך על זה דנים, אלה הראשונים בונים יסודתם על יסוד ההלכה הפשוטה "אין השחתה אלא בתער" גם לא חששו לדעת הקבלה האוסרת נגיעה כל שהוא בדיקנא קדישא, בהשענם על עמוד הימיני אבי המקובלים וראש חכמי האמת הרמ"ע ז"ל מפאנו, שהאגדה מספרת עליו שהי' ג"כ מגולח זקן.

והוה

א) וכך הם דברי הגאון חתם סופר בתשובה לחלק או"ח סי' קנ"ט "אבותינו הנהיגו עצמם כן על צד ההכרח הגדול וכו' והוא בימי גזרת תתנ"ו והרועים התירו גדוליהם להסכתתים רגליהם לשנות מלבוש ולגלח זקנם שלא יכירום האויבים כי אז כבר גלחו העכו"ם זקניהם עפ"י מעשה ממלך פולין אחד שהי' סרים כמבואר בספרי הימים והתירו חז"ל שהיו בימים ההם לעשות כן". ע"כ — וכן כתב הרב חיד"א בספרו עבודת הקודש חלק מורה באצבע ס"ד בקובץ הדינים השייכים לע"ש ח"ל "ישתדל קודם חצות לגלח ראשו ויכוון שהוא מסתפר לכבוד שבת ומקיים מצות לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקניך וכו' ואשריו מי שמניח זקנו כמנהג טורקייא"ה ומזרח ומערב, ולמי שהוא שרוי בערי אדום והוא סוחר ומוכרח לספר זקנו יזהר מאוד לעשותה במספרים או בסם דוקא ולא בתער ח"ו וה' הטוב יכפר", ע"כ —.

Digitized by Google

והוה חייף ראשיה ומסתפר בדוקניה בכל ערב שבת כמנהג איטליא״, באמרו שמעלת קדושת הזקן הנזכר בספר הזוהר נאמר רק על יושבי ארץ הקדושה, ולא על יושבי חו״ל ארעא דמסאבא שאינה ראויה לכך. ולאומת זה אלה האחרונים אחרי שמוכיחים ומראים הקוץ שבמנהג הזה שאין לו שורש בהלכה ומה גם בקבלה, לבד זה מכחישים גופא של עדות המעידה על הרמ״ע היותו מגולח זקן, היה לא תהיה, אומרים אלה האוסרים, הלא עינינו הראות את ציור תמונת הרמ״ע הנמצאת במנטובה, מקום שער הרמ״ע, והוא נצב לפנינו בהוד מראיתו בזקן מלא על כל גדותיו. ואיך יצויר שני הפכים בנושא אחד.

ואנחנו פה היום לרגל מלאכתנו בספור תולדות האדם הגדול הזה, מצאנו לנחוץ להפיץ אור בהיר על המסכה הנסוכה על הענין הזה. המעורר באמת תמהון ופלא על דעת אלה התולים עצמם באילן גדול הרמ״ע ז״ל להיותו ג״כ מגולח זקן, שאינו מתאים כלל להלך נפשו ודעותיו המקובלים ודרכו בקודש בעקבות חכמי האמת על פי ספר הזוהר הקדוש אבן פינת הקבלה ולמען האמת והצדק נעתיק פה כל דברי החכמים שנתחבטו בענין הזה, וכפי אשר נוכיח באמת ובמישור עין בעין נראה כי משפטים לא צדיקים הוציאו אלה המאמינים לקול השמועה הנפרזה הנ״ל, המוכחשת עתה בעיקרה מכל וכל.

ב. הראשון שהניח אבן הטועים ליסוד האגדה הזאת, היה הרב שבתי באר בספרו שו״ת באר עשק סימן ע׳, שם הוא משיב לשואלו דבר חוק ומשפט על ענין היתר גלוח הזקן בכלל, והתפשטות מנהג הזה במדינת איטליא בפרט ואחרי אשר מבאר שם כל פרטי הדקדוקים במנהג גלוח הראש והזקן על פי רוח המסורה והקבלה המעטרת קדושה יתירה לי״ג תקוני דיקנא, הוא אומר „אי לאו דמסתפינא אמינא דאיכא לאפלוגי בדא בין יתבי ארעא קדישא א״י טהורה ובין יתבי ארעא דמסאבא״ — אף הוא מוסיף שם את הדברים האלה „ואנא נפשאי דרשתי וחקרתי היטב האיך הנהיג הרמ״ע מפאנו זצוק״ל, וידעתי אל נכון כי כל ע״ש הוה חייף ראשיה דקרת הוה בראשיה ומסתפר בדיקניה כמנהג איטלייא״ה, ומי יאכל בשרי שמני

אפתורא

אפתורא דדהבא מחכמת האר"י זצוק"ל חוץ ממנו דסביר וקיבל ורדה אל פיר יערות דבש האר"י פנים רבות מפי הר"י סרוק אשר בא למדרשו של הרמ"ע משעם האר"י רבו, וכך נהג עד סוף ימיו וכל תלמידיו אחריו נמי, כי מורי הרב חתנו ונכדו ותלמידו היה" — עד כאן דברי הרב באר עשק, ומכלל דבריו נשמע שכל עצמו של מוצא פסק דינו בנדון זה נשען על יסוד "ידיעתו אל נכון" שגם הרמ"ע ז"ל אבי כל חכמי הקבלה "הוה מסתפר בדיקניה כמנהג איטלייא"ה", ולא חש על האיסור הרובץ על המנהג הזה מטעם סתרי תורת הקבלה, בהפרידו בין אחים דיתבי בארעא קדישא ליתבי בארעא דמסאבא, שאינה תופסת קדושת הדיקנא.

ג. אולם הרב באר עשק כבר שקל למטרפסיה מאת הרב החכם והמקובל הר"ד יוסף אורגאס בספרו שו"ת דברי יוסף סימן כ"ה, ששם נשאל על דברי הב"ע התמוהים בכלל ועל אמיתת השמועה הנפרזה בפרט, וז"ל "נדרשתי לגלות דעתי על מ"ש בעל באר עשק בתשובה סימן ע', שאחר שנתן טעם לשבח ולפאר אותם האנשים שמגדלים י"ג תקוני דיקנא וכו' אמר אי לאו דמסתפינא אמינא דאיכא לאפלוני בין יתבי ארעא קדישא ובין יתבי ארעא דמסאבא וכו' וזו תשובתי "מבואר הוא כי גם השואל גם המשיב שניהם נתכוונו לבאר זה הדין לפי המסורת המקובל בין יחידי סגולה, לא לפי הדין המפורסם בתלמוד ופוסקים, ולפיכך צריך אני להשיב לך לפי דרך זו ולהראות לעין כל התולין עצמם בו כי פטפוטי דבריו אין בהם ממש ולא יקובלו אצל השכל הישר הולך ויודע דעת עליון". — ואחרי שמתפלא מאוד על הרב הזה "איך מלאו לבו לעשות חילוקים מסברתו במאי דלא גמיר ולא סביר, מאחר שהחכם הזה הודה בעצמו בתחלת דבריו ובסופן כי הוא לא ידע ולא שמע בדברים האלה שהן כבשונו של עולם", כתב שם האר"י אירגאס כדברים האלה "עוד כתב שדרש וחקר על מנהג מוהרמ"ע זצוק"ל וידע אל נכון דהוה מסתפר בדיקניה כמנהג איטלייא, מדקאמר הוה מסתפר בדיקניה, ולא קאמר מסתפר דיקניה מוכח שלא העידו לו שהרמ"ע ז"ל הוה מסתפר כל זקנו אלא מקצתה, ואם כן הוא מביא ראיה לסתור דבריו שכתב לעיל דבהו"ל עדיף לגלחה, ועוד אני חקרתי על זה ממוהר"ד בנימין הכהן נר"ו בעיר ריגייו יע"א והשיב לי

לי וז"ל דברי בעל באר עשק אין ראוי לסמוך עליהם, כי כבר התעשקו עמו בעלי ההוראה מכמה תשובות שבאו שם דלא כהלכתא, ואני ראיתי במצבת צורת הרמ"ע זלה"ה והוא בזקן מלא על כל גדותיו עכ"ל, והרי זו הכחשה גופא של עדות".

עד כמה התעשק הר"י אירגאס על דבר הבאר עשק, והתאמץ בכל עוז לבטל את משפטו על הרמ"ע, נראה מתוקף תשובתו הנמרצה בהמשך דבריו הנ"ל וכך הוא אומר „בשלמא אם היו אומרים לו אלו המעידים דהרמ"ע ז"ל אמר להם, דעפ"י הסוד ראוי להסתפר הזקן במספרים בחוצה לארץ, אזי היה עדות השייך לענייננו, ואני הייתי משיבו כמו שהשיב הרב הגדול הרא"ם בריש פ' כי תבוא על מה שכתבו קצת מפורשים בשם ר"ת, אמר איני מאמין שיצא זה מפי אדם גדול, אבל עתה שהמגיד לו לא הגיד אלא שראהו עושה מעשה ומסתפר בדיקניה אין זה כלום, כי העיקר אצלנו אין למדין הלכה מפי מעשה, כדאיתא בפרק יש נוחלין, דשמא טעה הרואה או המגיד, או שמא איש חולני היה הרמ"ע זלה"ה שאם לא היה מסתפר היה בא לידי חולי, ומש"ה לא הנהיג לקיים מצוה זו ע"פ פנימיותה" — עד כאן דברי יוסף. ומכל הדברים הנאמנים האלה נוכח למדי, כי אין כל יסוד לאמיתת השמועה שהפיץ הרב באר עשק, ועדות שבטלה מקצתה, בטלה כולה על ידי הרב המקובל הר"ר בנימין הכהן מריגייו הנ"ל.

ד. אחרי כל הדברים האלה, עלתה השאלה עוד הפעם על שלחן מלכים, מאן מלכי רבנן, הוא הגאון והצדיק רבי משה סופר אב"ד דפרשבורג, שנשאל נ"כ ע"ד מנהג הגלות ותספורת הזקן שנתפשט בין המון העם כדבר פשוט, וזה אשר השיב הגאון בעל חת"ם (בתשובה חלק או"ח סי' קנ"ט), „אבל אשר שם פניו נגד מגולחי הזקן, לא ידעתי מה הרעש הגדול הזה לכו נא ונוכחה וכו', ומה שרמז לספרי מקובלים שכתבו שלא להושיט ידים בדיקנא כלל, אין לי עסק בנסתרות, אבל מהם ומהמונם הותרה הרצועה לגמרי בכל ארץ איטליא שכל חכמיה מגולחי זקן ונתלים באילן גדול רבי מנחם עזריה בעל עשרה מאמרות אבי המקובלים שהוא היה מגלח מבלי השאיר שערה א', וכן העיד עליו

הישר

הישׁ״ר מקאנדיא באלים שלו. והי׳ אומר שׁעפ״י חכמי המקובלים אין חו״ל ראויה לכך״ —

הנה כי כן גם הגאון בעל חת״ם האמין לקול האות הראשון והעיד לו עד נאמן הישׁ״ר מקאנדיא באלים שלו. ועוד הכביד להטיל כל אחריות המנהג הזה על הרמ״ע ז״ל אבי המקובלים שׁעל ידו הותרה הרצועה בכל הבל ארץ איטליא שׁכל חכמיה מגולחי זקן. אולם אנן מה נעניה אבתריה. ובמאי מוקמינן להו לכל הני מאמרי הזוהר וכל יתר ספרי הקבלה ב) האוסרים נגיעה כל שהוא בדיקנא קדישא לא במספרים ג) גם לא בסם. הלא הוא הרמ״ע ז״ל מגן ומשׂגב לחכמת האמת, ומי עוד כמוהו בכל בית הקבלה נאמן וסר למשמעתה. ואם כן איפוא יתאמת השמועה על הרמ״ע ז״ל היותו מתנהג בדבר הזה למורת רוח הקבלה, ומה שנפלא ביותר על הגאון בעל חת״ם איך נעלם דבר מעיני העדה, אוצר בלום לתורה ולתעודה, שנעלמו מעינו הבדולח כל דברי יוסף הנ״ל הנאמרים באמת מפי הר״ר בנימין הכהן מריגייו איך שהוא ראה את צורת הרמ״ע במנטובה והוא בהתימת זקן יורד על מדותיו. וא״כ הוא הכחשה כל גופא של עדות הישׁ״ר מקאנדיא על הרמ״ע, שהוא עמוד התוך אשׁר כל עמודי המנהג הזה נשׁען עליו. ואם יסתר היסוד יפול כל הבנין. על פי כל הדברים האלה מוכרחים אנו להודות ששׁגגה יצאה מלפני השליט הגדול מרן החת״ם ז״ל שהוציא משפט כזה על ראשׁ המקובלים הרמ״ע ז״ל, בלי חקירה ודרישׁה אחר אמיתת המציאות. ואשׁר בלי תפונה לולא ראה את „דברי יוסף״ הנ״ל. לא הרהיב עוז בנפשו לאמר כי „מהם ומהמונם הותרה הרצועה בכל ארץ איטליא״ — כי שׁמשׁ האמת יצא על הארץ על פי עדות המקובל הר״ב הכהן מריגייו שׁראה את צורת הרמ״ע במנטובה. שׁאין להטיל ספק באמיתתה.

והנה

ב) עיין ברכי יוסף ליו״ד סימן קפ״א, מה שכתב שם, אחרי שמתיר לאלה היושבים בערי אדום ומוכרחים לגלח זקנם, ומיעצם דטפי עדיף לעשות זאת בסם מלעשות במספרים, כתב עוד וז״ל „כל זה מדינא אבל על דרך האמת וסתרי תורה איסור גמור לגלח הזקן בש״ם אופן וכבר האחרונים הביאו דברי רבינו האר״י זצוק״ל״. —

ג) עיין דברי המקובל הרח״ו ז״ל בס׳ לקוטי תורה בטעמי המצות שם פ׳ קדושים שהביא דברי מורו האר״י ז״ל שלא לגלח כלל הזקן בשום אופן לא למעלה ולא למטה ובכלל שלא לאחוז בזקנו כדי שלא יעקר שום שיעור מזקנו כי הם צינורות השפע וכו׳ עיי״ש.

Digitized by Google

ה. והנה על דבר מציאת תמונת הרמ"ע ז"ל כבר העירו חכמי זמננו בספר המאסף היו"ל בירושלים שנה שביעית ח"ב ס"כ, ושם הובא עדות הרב אליהו פנאזיל שראה את צורת הרמ"ע בישיבת החכם כהר"ר יוסף ירא אבד"ק פירארה אשר באיטליא והוא ג"כ בחתימת זקן מלא על כל גדותיו. עוד במאסף שם סי' ק"ח הובא מכ' וילקט יוסף עדות מהר"צ מקאמארנא שראה ג"כ תמונת הרמ"ע מפאנו בבית-עקד-התמונות-והציורים בעיר וויען והוא ג"כ בהתימת זקן מלא כהלכתה. גם בס' תורה מציון ש"ז ח"ג האריכו בענין זה, אף הם מראים לנו על מציאות התמונה במנטובה ובפיראה המקיימת את עדות הרב הכהן מריניו הנ"ל. עוד הואילו לעשות צדקה ומשפט זה פשרה ולאמור שדברי שניהם אמת, דשמא בשעה זאת שראו את הרמ"ע בלי זקן היה לו איזה כאב או פצע תחת זקנו, ועל פי פקודת הרופאים הוכרח לגלחה לצורך שעה. כאשר באמת העיר על זה הגאון בעל דברי יוסף הנ"ל. והרואים חשבו זאת למנהגו התמידי, והוא העדות שהעידו לפני הישי"ר מקאנדיא והרב בעל באר עשק, שמהם נפוצה השמועה אח"כ, שהיתה לאגדה פלואה, רחוקה מן השכל ומתנגדת באמת להלך נפשו של הרמ"ע ז"ל איש האמת, המולך בחכמת האמת, ומתנהג בכל דרכיו על דרך האמת.

ו. גם אנחנו פה היום בראותנו את יקר תפארת תמונת הרמ"ע מפאנו וגדל ערכה ביחס אל דעותיו המקובלים הנאחזים בסבך אגדות שונות מתנגדות אל המציאות — יגענו הרבה להשיג את עצם התמונה היקרה הזאת, ולהראות גלוי לכל עם ישראל ושרי התורה את הוד מראיתו כעצם השמים לטוהר. ואמנם כן יגענו ומצאנוה חתימה בגנזי אוצרות קהל מנטובה, ואשר משם נעשתה העתקה נאמנה בעד הרב החכם כה"ר יוסף ירא ראבד"ק פירארה אשר באיטליא — והוא אשר המציא לידי ציור תמונת הרמ"ע מועתקת ביחוד לכבוד הספר הנוכחי. ובכן לא חשבתי כל עמל ועבודה ויגעתי הרבה לעשות ממנה העתקה ליטאגרפית בעזרת קרני-אור על נחושת-קלל. ולהדפיסה במספר רב, ולהפיצה בכל תפוצות ישראל. גם לספחה לכל לראש ספרי הנוכחי, עתה עינינו הרואות את מורינו הרמ"ע מפאנו כדמותו הרוחני גם הגשמי, והוא בזקן מלא תורה והכמה יורד על מדותיו

מדותיו התרומיות, ובזה יוסר המסכה הנסוכה על הענין הזה ולכל חכמי הקבלה יהי' אור במושבותם. וימלא כל הארץ דעה כמים לים מכסים.

פה מקום אתי לתת תודה וברכה לכבוד החכם היקר והחוקר המצוין כהר"ר יוסף ירא ראבד"ק פיוראה והגליל אשר באיטליא המדינה, אשר הואל להאציל מחכמתו עלי ושלח לי כפעם בפעם מכתבים יקרי הערך המפיצים אור יקרות על תולדות הרמ"ע ז"ל, גם טרח ועמל להמציא לי את תמונת הרמ"ע ולהפיצה בקהל רב לשמחת לב כל חכמי האמת ולקיים מה שנאמר והי' עיניך רואות את מוריך, על כל זאת הנני משיב לו תודה מקרב לב ואברכהו בברכת יוסף ה' אלקי הברכות להריק את ברכתו משמים מעל על ראש יוסף נזיר אחיו ויעלהו על במתי התורה והדעת לטוב לו כל הימים. כן לא אמנע הטוב מבעליו ואעתיק פה עצם מכתבו אלי אשר הי' רצוף עם התמונה, למען נדע את כל ונוכחת.

ב"ה

כבוד החכם היקר יהודא אריה בכ"ר יעקב באידיתלבתקאי שלום וכל טוב,

מכתבך מיום נ' במדבר קבלתי, ואל תשת עלי חטאת כי אחרתי עד עתה שלא ברצוני, למלאות בקשתך, שמח אני שתשתדל להוציא לאור מאמר הנפש להרמ"ע, ולהעריך תולדותיו ודרכו בקודש כי רמה הוא עד מאוד, מלאכה זאת חשב להשלים החכם היקר דוד קאופמאנן ידיד נפשי זצ"ל, כמו שתראה ממכתביו במכ"ע ...Revue. ולו הודעתי המעט שמצאתי בענין זה, ובעדו בקשתי מפקודי ק"ק מנטובה עיר מולדתי שיצוו להעתיק ע"י רשומת האור תמונת הרמ"ע מצויר קדמון שלהם כי ידעתי שדמות פניו דומה למלאך ה' כדברי הרב ידידיא קארו המובאים בס' קורא הדורות, והי' קשה לי להוציא מביתי ההעתקה היחידה שקבלתי אז, ע"כ חכיתי עד היום שישלחו לי אחרת, וממהר אני להקריבה לכבודך עם חבור קטן שיצא לאור מחדש למנחת זכרון, ואני מוקירך ומכבדך ומוכן לשרתך בכל לבי.

יוסף ירא ס"ט

כו"ח פה פיוראה יום ה' בהעלותך תרס"ג.

Digitized by Google

מלואים

לתולדות הרמ"ע מפאנו זצ"ל.

והוא מכתב עח מיד"נ הרב המופלא החו"ב השלם החכם כמוה"ר מאיר דן נ"י פלאצקי אבד"ק דוואהרט (פלך קאליש). אשר הואיל בחסדו לשים עינו על ספרי זה. ולהעביר את טיבו לפניו. אף הוא הוסיף הערות יקרות חידושים וביאורים בדברי הרמ"ע ז"ל. יכלכל דבריו במשפט אמת. מונה במספר מקומות אחדים במאמרי הרמ"ע ז"ל המובנים אחרי עיון היטב. ומאוחדים בחוט של חן אחד. בוחן ובודק סתרי כוונותיו הצפונות בעמקי מאמריו. כי טוב הוא ונחמד ועולה למעלה למעלה:

ב"ה ב' דברים התרס"ג. פ"ק דוואהרט יצ"ו.

בין המצרים, יזרח אור לישרים, ה"ה כבוד אהובי תלמודי האברך המופלא המושלם במעלות ומדות תרומיות וכו' הר"ר יהודא ליב נ"י וואידיסלאווסקי ולכאל"ש וברכה·

יקרת מכתבך בצירוף העלים — לדוגמא מהספר הנשגב מאמר הנפש להרמ"ע מפאנו זצוק"ל, קבלתי לנכון, ושמחתי מאד בראותי כי נתקיימה מחשבתך להוציא לאור פעולת צדיק הרמ"ע ז"ל, ולהפיץ אור הבהיר הזה אשר היה חתום בבי"ע עד היום, ויהודא אתה יודוך אחיך, כי הגדלת לעשות עם הנפש של הרמ"ע זי"ע, וטרחת להוציא לאור ספרן של צדיקים בתכלית ההידור והשלימות, למען תהיה תורה תמימה משיבת נפש.

כן שמחתני בהודעתך, כי עסוק אתה בעריכת תולדות הרמ"ע ז"ל. זה האיש המורם מעם הנערץ והנקדש במאמריו הטהורים המלאים זיו הכמת הקודש ומסולאים בפניני אמרי חז"ל ולא אפונה כי כמוני כמוך ידעת היטב כי מלאכה גדולה וחשובה מאוד העמסת על שכמך לרשום בכתב

יושר

Digitized by Google

יושר דברי אמת כל מפעלות תמים דעים הרמ"ע ז"ל, ולהתבונן ולחקור אל תכונת נפשו הנשאה במושגים גבוהים ונעלים, אולם בידעי היטב כי יש לך יד ושם בענינים האלה, כאשר אמנם ראיתי את החומר והרב אשר אספת ליסודי בנין מחברתך, והנם כולם טובים מאוד כולם אהובים כולם ברורים, עשוים באמת ויושר, ובכן בטוח אני באלה וביושר שכלך שתעשה את מלאכתך באמונה, ותוציא מתחת ידך דבר מתוקן ומשוכלל כהלכתו.

ועל דבר בקשתך ממני להיות עוזר לך ברב או במעט ולהמציא לך מקורים והערות הנוגעים לתולדות הרמ"ע ז"ל, גם לברר לך אמיתת ספר הנפש אשר תוציא לאור מכת"י כי נפשו של הרמ"ע הוא. האמין לי יקירי כי אך למותר תבקש ממני כזאת, כי מי זה יבוא להעיד על השמש בחצי השמים, ובאמת כי מי שרגיל בספרי דבי רב הרמ"ע ז"ל עין בעין יראה את רוח קדשו של הרמ"ע מופיע גם על ס' הנפש הזה, וכמו כן לא מצאתי הערות חדשות רבות להעירך עליהם, כי מה אדע שלא תדע גם אתה אחרי אשר מלאת את ידך למלאכה החשובה הזאת, ואולם לפטרך בלא כלום אי אפשר, ולמען יקר תפארת ערך נושא מאמרך אמרתי להעירך על פרטים אחדים הנוגעים לתולדות הרמ"ע ז"ל, ואתה בטובך תואיל לתת להם מקום בספרך היקר.

דע כי שפה אחת ודברים אחדים לכל מאמרי הרמ"ע ז"ל, ורוח נכון אחד עובר על כל בתרי מאמריו, רוח חכמה ותבונה רוח דעת והשכל, וכמו כן ספרי הרמ"ע לפעמים עניים במקום זה ועשירים במקום אחר, והרבה גופי תורה שלא נתבארו כהלכתן במקום זה ואשר בהשקפה ראשונה ידמו כחוקים גזירות, ימצאום המעיין במקום אחר מבוארים ומבוררים די צרכם ומשלים כאן מה שחסר שם, הנה כי כן כל קורא בצדק את מאמרי הרמ"ע ז"ל בטרם יוצא משפטו עליהם עליו להיות מזוין ומתוקן בכל הדיעות השונות למיניהם ולחקור בעיון רב ובהתבוננות גדול בעמקי דבריו. רק אז נעמוד על אמיתתן, ועיין בעין נראה כי שם ה' נקרא עליהם, וכי כל דבריו מיוסדים על אדני תורת האמת והצדק, ולמען יתבררו ויתלבנו הדברים ארשום לך בזה הערות אחדות על איזהו מקומן בספרי הרמ"ע המפוצים אור יקרות על דרכי הרמ"ע ז"ל בספריו, ומהם נדון על השאר:

עיין

א. עיין במאמר חקור דין ח"א פי"ט. ביאור ההבדל בין מיתה בידי שמים לכרת בזה"ל „ובמאמר הנפש נוסף לקח בחלוק אחר עצמו שבין כרת למיתה שומר נפשו ירחק מהם" עכ"ל, פה סתם רבינו דבריו חתם תורה בלמודה ולא הודיענו מקומו במאמר הנפש, אמנם נראה דכוונת הרמ"ע על מה שכתב במאמר הנפש ח"ב פי"ב וזה לשונו „ויתכן שהמיתה בידי"ש תיוחס לנפש החיונית לבדה והכרת לה ולצלם יחד כטעם צלמם תבזה, וזה נוסף על סתר ההבדלים שביארנו במקום אחר בין מיתה לכרת" עכ"ל.

ומדי דברי ברברי הרב במאמר חקו"ד שם אמרתי לבאר דבריו שכ' שם בזה"ל „אבל חיוב מיתה בידי שמים וחבריהם ובכללם אותו כרת שהי' גמרא אצלם עד דאתא מלאכי ואסמכי' אקרא אשר לא יקווה מאותה מיפה סימן ברבה לעולם ער ועונה ומגיש מנחה אין תשובה מעכבת בהן כמו שביארנו" עכ"ל — והנה הרב המפרש בביאורו יד יהודא על הדברים האלה — נתן מכשול לפני המעיינים בפשטות ביאורו על הדברים האלה, באמרו „שמשמע ליה להרב שעל אותו הזרע לבדו שמביאה האסורה ההוא נאמר כן" — וח"ו לומר כן שהרי זה אינו בגדר עונש כלל דבכלא הוא דהבא על הכותית הולד כמוהו — ואמנם כוונת הרמ"ע ז"ל נראה דנמשך אחר סוף דבריו דאין תשובה מעכבת בהן, וא"כ ע"י תשובה יכול לנתק מעליו העונש כרת וממילא יש לו ער בחכמים ועונה בתלמידים, מ"מ זה לא יוכל לקוות שגוף העבירה תהיה מתוקן ע"י תשובה, זה אין באפשרות בשום אופן, כנלענ"ד כוונת הרמ"ע ז"ל, והאמת אגיד כי לא הייתי מעלה הענין הזה על הספר, לולא ראיתי זה איזה שנים ספר אחד (בשם ח"מ וד"ת א) והוא פלאי) שכתב בפשיטות לפרש כן דברי הגמרא

א) ציינתי את שם הספר הלז רק בר"ת ולא גליתי את שמו מפני טעמים המוסים עמדי כי באמת הספר הזה קצת חשוד הוא מאתנו. וענן אגרות מפליאות סוכך עליו ועל מחברו. ולכן אפס קצהו תראו וכולו לא תראו — וד"ל.

יהא"ל

Digitized by Google

הגמרא ולהקטין זה החטא ואשר על כן הרחקתי הספר הלז ושלחתיו מעל פני – ולבל יהלו המחזיקים בו בוקי סריקי ברבינו הרמ"ע ז"ע אמרתי לבאר דבריו הנפלאים, והוא רחום יכפר..

ב. במאמר הנפש ח"ג פ"י כתב בזה"ל „חסידי בני נח בלי ספק יש להם חלק לעוה"ב כי שמרו אמרתו יתברך בז' מצות שלהן לפני מתן תורתנו, ואז אמנם הותרה להם שלא לקבל עוד שכר עליהן אלא כמי שאינו מצווה ועושה, ומה גם עתה אחרי מעמד הר סיני ניחא ליה למרייהו בשמרם עקב רב כמצווה ועושה אם קבלו עליהן בב"ד שלו כנעמן לפני אלישע למצווה מן המובחר, והוא גר תושב אשר אמרה תורה, או בדיעבד אפילו בינם לבין עצמם ובלבד שיכוונו בהם עשית רצונו יתברך" – *) עכ"ל.

הנה בדברים הקצרים האלה ביאר לנו רבינו ז"ל כל דיני ב"נ וגר תושב ויען כי דבריו אלי אינם מבוררים לנו די צרכם, אמרנו לבארם קצת, הנה מה שכתב בראש דבריו שלא ניטל הצווי מהם רק לענין קבלת השכר שלא להיות כמצווה ועושה, זה הוא מוסכם למאמר חז"ל ולדבריו במאמר חקו"ד ח"ג פכ"א בסוף דבריו שם, אולם ראיתי להרה"ג בעל ס' אמרי בינה בדיני טריפות ס"ז שכתב שדברי הרמ"ע הנ"ל סותרים דברי עצמו בתשובתו סי' קכ"ג דאבר מן החי לא חשיב מוסיף משום דמוסיף לב"נ כיון דראה ויתר גוים הותרו להם שבע מצות עיי"ש באורך, אך במחכ"ת לפי מה שחשב הרב הנ"ל יהיו דברי רבינו ז"ל סותרים זה את זה – ולפי מה דס"ל מתשובותיו מבוארין כל דבריו שבמאמר חקו"ד הנ"ל, ועיין במאמר העתים סי' ט"ז שכתב בזה"ל „והדמיון לא תאכלו כל נבילה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה, שהיא הגינה לו גם אחר מתן תורתנו, הוא היה בכלל ראה ויתר גוים, ולא ניחא ליה בהפקירא אלא חפץ במקצת מצוות ולכלל גר צדק לא בא וכו' עכ"ל, נראה לכאורה מדבריו אלו כמש"כ בתשובה סי' קכ"ג - אך באמת למעיין היטב כל דבריו אחת הן, וכוונתו שבאמת במתן תורה ניטל מהם רק כח הצווי והניח השי"ת זאת לדעתם, אעפ"כ חייבים הם לעשות המצות מכח השכל כיון דהמה מצות שכליות ופינת יסוד ישוב העולם, וראה בספרי חמדת ישראל בקינטרס על דיני ב"נ אות א' מ"ש שם להסביר הדברים האלה בטוב טעם ודעת

*) כל הענין ב"נ וגר תושב היה נוהג רק בזמן הבית בא"י ולא עתה. והוא רק לפלפולא בעלמא:

ידעת – ולכן אינו בגדר מוסיף לב"נ כיון דאין עליהם מצות התוה"ק אין זה בגדר מוסיף, ואעפ"כ פשיטא דעובר אלפני עור מה"ת אם מכשילו בז' מצות כיון דהם מצות שכליות, ולא גרע ממכשול עור דעובר הלאו בפשטא כיון דנשאר עליהם חיוב שכלי לעשות מצות אלו, וענין גר תושב הי' מי שהי' בא לאחר מתן תורה לקבל עליו מצות אלו מצד מצות התורה במו שנצטוו על זה בני נח קודם מתן תורה והוא רוצה ליכנס לזה כמבואר בלשונו הזהב במאמר העתים ובמ' הנפש, ולכן צריך קבלה על זה להיות בכלל ב"נ הקודמים, והלי"ת כי זכינו לכוון לסברא זו בספרנו חמדת ישראל אות א' שם – ודברים אלו מבוארים היטב ברמב"ם סוף פ"ח מה' מלכים עיי"ש, [ושרי לי' מאריה להג' בעל אמרי בינה שם שרצה להוליד חדשות, בדעת הרמב"ם ז"ל דגר תושב אינו לאחר מתן תורה, אלא מי שמקיים הז' מצות מפאת הצווי שלאחר מתן התורה, ולא מפאת הז' מצות שנצטוו עליהם אדם ונח ועיי"ש תורף דבריו ולענ"ד אינו מוכרע כל זה בדברי הרמב"ם ז"ל עיי"ש].

ואין להקשות על הרמ"ע ז"ל סוף כל סוף יהיה אמה"ח מוסיף משום דמוסיף גר תושב, דהרי גר תושב אסור מדינא בז' מצות אלו וא"כ אמאי לא יהיה כנגד מוסיף, זה אינו, דאין גר תושב נוהג אלא בזמן שיובל נוהג, וא"כ שפיר קאמר הרמ"ע וצ"ל דבזמן דלא משכחת ג"ת לא הוי אמה"ח מוסיף משום דמוסיף לב"נ.

הראנו לדעת שכל דברי הרמ"ע ז"ל במקומות אלו כוונה אחת להם, ודברים משלימים זה את זה ואין כאן סתירה כלל, אמנם מה שכתב הרמ"ע במאמר הנפש אם קבלו עליהם בב"ד שלו, לא זכיתי להבין כוונתו, דפשוט נראה דצריך לקבל עליו בפני שלשה חבירים מישראל, ואולי ט"ס הוא וצ"ל בב"ד של שלשה, ויותר דברי רבינו ז"ל מה שכתב דהוא רק אם כוונתו לקיים המצוות מפני רצונו יתברך בבר נתבאר עפ"י דברינו לעיל דזה כל עניינו של גר תושב וכמבואר ברמב"ם ז"ל פ"ח מ"י מלכים הנ"ל, וטעם רבינו ז"ל מתוק מדבש.

ג. עיין במאמר הנפש ח"ד פ"א שכתב בזה"ל ואעפ"י שלא אכלו פת וכו' ברכו ברכת המזון וכו' כי לא היו דורות הראשונים מברכין רק ברכת הזן, והוא היתה הקבועה להם לכל מידי דזיין עד שניתנה הורה ונתחדשה הלכה

הלכה, וגם אח"כ לא נתקנה ברכה שני ושלישית, עד שבאו יהושע ודוד והנה רמז להם א"א וכו' וכאן הוא עיקר סעודה לשבחו של מקום עכ"ל, — והנה עיקר הדברים מבוארים היטב במאמר חקו"ד ח"א פכ"א, אך כאן הוסיף לבאר לפי האמת דלא הוה פת, ואעפי"כ היו מברכין ברכת הזן, אמנם לכאורה יש לעיין בדברי הרמ"ע ז"ל מהא דמבואר בברכות (מ"ח ע"א) משה תיקן להם לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם מן, משמע מזה דהיתה תקנת משה, ולא כמוש"כ רבינו ז"ל דהיה נוהג גם קודם מתן תורה, והרי לפי דעת הרמ"ע ז"ל אדרבה במתן תורה נתחדשה הלכה דאין מברכין ברכת הזן אלא על הפת אבל עיקר הברכה היתה תקנה קדומה, ויען שהרמ"ע ז"ל הזכיר דברי הגמרא הנ"ל מיהושע ודוד ולא כתב כלל לבאר ענין תקנת משה, אולי יש לומר דכוונתו דתקנת משה רבינו היה דאע"ג דמן היה לחם אבירים שמלאכי השרת אוכלים אותו, ואצלם לא שייך ברכה, וסד"א דישראל כשהם באותה מדרגה שאוכלים את המן לא יהיו צריכים לברך ברכת המזון, לכן משה רבינו תיקן להם ברכת הזן, ועיין היטב בלשון הרמ"ע ז"ל ותבין דברינו כי קצרנו מאוד וסמכנו על המעיין, ואכמ"ל כי לא באתי בזה אלא להראות שמה שהתחיל לבאר במאמר חקו"ד גמר הענין במאמר הנפש, ודברי הרמ"ע חיים וקיימים.

ד. עיין מאמר הנפש ח"ד פרק טו"ב בענין מצות צריכות כוונה שבא להשוות דעת רבא ור' זירא כסברא חדשה לחלק בין מעשה לכוונה וגם דיבור בכלל מעשה יחשב לדידי', והנני מעתיק לשונו להעיר לב המעיינים, והדבר ברור שאין מצות צריכות כוונה למי שמקיים אותן בגופו וכו' ושעשה מצוה כגון שהגביה את הלולב או שהניח תפילין או שקרא את שמע ולא דקדק יצא ידי חובתו אבל להוציא אחרים שאין המעשה בגופם, צריך שיכוון השומע כי הכוונה להם במקום המעשה, ואי לא שיכוון גם המשמיע להיות שליחו במעשיהם לא סגי בלא"ה שאין שליחות בעולם בלא דעת המשלח והשליח וכו', ועם זה רבא ור' זירא במס' ראה"ש לא נחלקו מעולם אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא ושניהם אמת צדקו יחדיו" עכ"ל, והנה דברים אילו סתימין ותתימין, ולא זכיתי להבין אם כוונתו שצריך שיתכוון לצאת כיון דהוא מידי דממילא צריך עכ"פ כוונה לצאת שיהי' כעושה מעשה, וזה כדעת הר"י ז"ל אלא שמיקל יותר דאף אם הוא מדבר הוי כעושה מעשה בגופו ואין צריך כוונה ולכן בק"ש א"צ כוונה, או דס"ל כי"א שבר"ן ז"ל שכוונת ר' זירא רק על כוונת שומע ומשמיע לא על כוונת המצוה כלל, ומדקדוק לשונו הזהב נראה כפירוש הראשון דבזה מצות צריכות כוונה לכ"ע, גם במ"ש על כוונת

המשמיע

דמשמע משום דיהיה שליח במעשיהם לא אדע א"כ יהיה כאלו עשה השליח מעשה ושוב לא צריך כוונת השליח, אע"ג דצריך לעשות אותו לשליח כמו שמסיק, אבל עכ"פ בשעה שמוציאו למה צריך כוונת השליח, ונראה דס"ל להרמ"ע ז"ל דתקיעה הוא נ"כ מחוקי המצוה ובמצוה שבגופו לא שייך שליחות אם לא שיכוון ועולה לו הכוונה במקום המעשה, והבין כי הוא ענין עמוק ואין כאן מקומו להאריך, רק רשמתי פה ראשי דברים ממאמרי הרמ"ע ז"ל להראות כי ספריו עמוקים מני ים, ויש בהם תועלת אף למי שהוא בעל הלכה לחוד, ואין לו חלק בנסתרות, ובאמת המאמרים שנתבארו עם פירוש יד יהודא, בוודאי יכולים ללמוד בהם, כי הרב המפרש הזה בחב דבריו ירד לסוף דעתו של הרמ"ע ז"ל, והבין רמזותיו וחידותיו, והמה דברים נפלאים בחריפות ועמקות הפלא ופלא ע"ד פרדס, ורואה אני כי תורת הרמ"ע מונחת בקרן זוית אין דורש ואין מבקש, וגם יודעי חן יראים לגשת אליהם, באמרם כי רק בסתר עליון יסודם, וכאשר הראיתי בזה עין בעין, נראה כי גם בפסקי הלכות וסברות ישרות יש להם יד ושם, ואולי יגלגל זכות על ידך כי על ידי הדפסת מאמר הנפש וסיפר תולדותיו ודרכיו בקודש, יתעוררו רבים וכן שלמים ללמוד בספרי הרמ"ע ז"ל ולהפיץ את תורתו תורת אמת, ואם כן יהי' חלקי עמך בזה.

ה. הנה נא הואלתי לגלות חדשות ונצורות בספרי הרמ"ע ז"ל, אמרתי לברר עוד דברים אחדים בספרי הרמ"ע ז"ל, אשר בהשקפה ראשונה ידמו לנו כדברים מתמוהים, ורק אחרי עיון גדול יזרח עליהם אור האמת ועין בעין נראה כי שם ה' צבאות נקרא עליהם, וצדקת הצדיק תזרח כעצם השמים לטוהר, וארשום פה דברים אחדים לדוגמא. ומהם תדון על השאר, זה מקרוב הראה לי חכם אחד דבר פלא בתשובת הרמ"ע סימן ל"ח שכתב שם בזה"ל „ושמעתי שיש במצרים אדם אחד שהוא גדם וכותב בפיו תפילין ומזוזה וס"ת ואין מוחה, ואני אומר בבירור שהן פסולין, לא אמרי גדמת חולצת בשמאל אלא משום שאין חליצה צריכה ימין מה"ת וכו', אבל כתיבה בימין לדברים שבקדושה הוא מן הדברים הפוסלים מה"ת וכו', ואין לי בדבר זה ספק, ואם בפירוש אמרו בפרק הבונה אין דרך כתיבה בשמאל, כ"ש שאין דרך כתיבה בפה" עכ"ל, ותמה הרב הנ"ל איך נעלם מהרמ"ע זצ"ל משנה מפורשת דכותב בפיו פטור, ולא היה צריך לדרוש ק"ו מכותב בשמאל — וצ"ע. אך באמת כשנחקור לסוף כוונת הרמ"ע, נעמוד על אמיתת דבריו בהשכל ודעת, דהנה לכאו"ה צ"ע הבנת דברי הרמ"ע ז"ל דהרי שם בפרק הבונה דף (ק"ג ע"א) מבואר במשנה דחייב גם על שמאל, ומקשינן

בגמרא

בגמרא והא אין דרך כתיבה בכך ותירץ באיטר יד שנו – מובן מזה דהא דאמרינן דאין כתיבה בשמאל היינו במקום דאפשר ליכתב בימין, וא"כ מנ"ל להוכיח על איש גדם שאין לו יד כלל שאין דרך כתיבה בפיו, [ועיין בשו"ת הרמ"ע דפוס דיהרנפורט הוגה בצדו „שאין דרך כתיבה בפיו כלל. נראה שבעל ההגה"ה הרגיש בזה שרבינו רוצה להוכיח שבפיו אין דרך כתיבה כלל היינו אפילו בגדם. אך צ"ע מהיכן למד זה]:

אמנם לאחר העיון נלפענ"ד דהרמ"ע הוכיח כן מדברי הגמרא שבת ק"ג דמקשינן והא אין דרך כתיבה בכך, ות' באיטר יד שנו וכו' דשולט בשתי ידיו, מבואר מד' הגמ' דאע"ג דבמשנה תני חיובא, היינו רק באופן שאין דרך כתיבה בימין, וא"כ א"נ דהא דכותב בפיו פטור היינו ג"כ רק במי שיכול לכתוב בידיו אבל במי שאינו יכול לכתוב בידיו חייב גם בפיו, וא"כ אמאי תני במשנה שאחר זה דכותב בפיו פטור, הא בפיו היה יותר רבותא דליתנא חיובא, והו"ל להודיענו במשנה דכותב בפיו ג"כ חייב ונ"ב באופן שאין יכול לכתוב בידיו א"ו דדוקא שמאל דמשכחת חיובא תני במשנה החיוב משא"כ בפיו לא משכחת לה חיובא כלל, ואם כן ראיה ברורה מזה שבפיו אין דרך כתיבה כלל, וזה כוונת הרמ"ע ז"ל בראייתו כיון דאמרי דאין דרך כתיבה בשמאל, והא דחייב במשנה בשמאל היינו רק באיטר יד או דשולט בשתי ידיו א"כ ע"כ דבפיו אין דרך כתיבה כלל מדקתני במשנה הכותב בפיו פטור, וזהו אמת וברור, ודברי הרמ"ע חיים וקיימים – כולם אהובים כולם ברורים.

ך. הראיתי לדעת עד כמה צריך המעיין להתבונן בדברי הרמ"ע הקדושים, ולהיות נזהר מאוד בלשונו הטהור המזוקק שבעתים, המכיל כוונות עמוקות ורמזים וסודות, מכוונות אל האמת ומקבילות אל ההלכה ויושר הדין, ונוראות נפלאתי על מחבר אחד בזמננו, שבא לשקול דעת הרמ"ע ז"ל והכונות נפשו בהלכות ופוסקים שהוא נוטה תמיד להיתרא ושהוא מן המקילים – מי בקש זאת מידו רמוס חצרות בית הקבלה ולשקול בפלס דעת חכמי ישראל קדושי עליון – נעתיק פה דברי המחבר ההוא כהווייתן ונראה חלומותיו, הוא הרנ"ן קורינול המחבר כמה ספרים ומו"ל ספר „אלפסי זוטא" להרמ"ע מפאנו (ירושלים תרמ"ה) וכך הוא אומר בהקדמתו אחרי התנצלותו לפני אחב"י „הגבירים הרמים וגם יריאים ושלימים שבקש עזר מהם וימאנו לשמוע בקול נתן" – יפה הוא מוציא חמתו מרתיקה ואומר „גם החברה חבירים כל ישראל החליפו עמי בכמה כתבים

והודעתי

Digitized by Google

והודעתי להם מהות הספר ועניינו :כל זה לא הועיל יען ששמעו שהרב הרמ"ע היה ג"כ מקובל נדול ולכן משכו ידיהם מזה, אך מעו בדבר, כי בכל הספר לא יש בו זיק של קבלה, ואדרבה הוא מיקל הלא תראו בדבר להתענות ב' ימים ביוה"כ שהטוא"ח כתב שחסידים ואנשי מעשה רגילים לעשות ב' ימים וכו' וז"ל בס' אלפסי זוטא להרמ"ע מפאנו במס' ראה"ש בעיבדא דר"ג ור"י, ואף ר"ג לא הקפיד על ר"י אלא שלא יוטל ספק בכפרתן של ישראל וכו' לפיכך אסור ליחיד לעשות יוה"כ ב' ימים בעינוי נפש ואיסור מלאכה, ומי שלא נמלך והתחיל להחמיר על עצמו חייב לישאל על נדרו וב"ד כופין כו' על כך ותו לא מידי – הרי שהקיל הרב במקום שאחרים מחמירים" – עכ"ל.

העתקתי כל לשונו מפני שני דברים, א') מפני שדברים אלו לא ללמוד על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא, וזה דרך שלקחו להם המתחכמים בזמנינו לדרוד במשורה ומשקל כל אחד מרבותינו החכמים הגדולים אנשי השם אשר בישראל, ולתארהו אם הוא מיקל או מחמיר כאלו כחא דהיתרא ואיסורא אינו תלוי בשורת הדין וההלכה, רק הוא לפי מזג ותכונת נפשות חכמינו ז"ל, ועפ"י רוב מוצאים כי המקובל מחמיר והחוקר מקיל, ב) והנה כל דבריהם אלה ישא רוח והמת מהבל יחדיו נתחברו, ובאמת כל מי שעינים לו לראות ולב להבין, יבין וישכיל בדעתו ושכלו כי תמיד עפ"י רוח התורה הקדושה יתאימו דבריהם, והמיקל במקום זה, מחמיר במקום אחר, הכל לפי שורת הדין וההלכה האמיתית ועפ"י מאזני המשפט

ב) בראש המתחכמים האלה עומד סופר צעיר אחד בזמנינו במדינתנו, אשר לקח לו בהבירת את כל ספרות התולדותית, ועושה בנפשות צדיקים כאדם העושה בתוך שלו, ברצותו עושהו למחמיר ומקובל, וברצותו למיקל וחוקר גם יחד, ולפעמים ימצא בהם בעלי דו פרצופים ושלש צלעות, וביחוד יתאמץ תמיד למצוא בחכמים גדולים כהרמ"א מהרש"ל ומהרש"א מהר"ם יפה — דעות נפסדות ושיווי הדעות לדעת מתחכמינו החוקרים — בשנותו את טעמם לפני כם התולדה וישוזרם — על כל אלה יאמר שקילו טבותך וכו' — מי בקש זאת מירך רמס חצירי בית הקבלה — ולערוך תולדות חכמינו הצדיקים באופן הפשי כזה, רב לכם חוקרים אשר תחקו את מעשיהם ותענו אמן אחר כל דבריהם, עשו בהם כטוב בעיניכם, ומה לכם אצל חכמינו המאמינים אשר דרכיהם זרו לכם ובעקבותיהם לא תלכו — ויתר תוקף מעשה הסופרים האלה הלא הם כתובים על מאמרי אשר כתבתי למטרה זו, שם הוכחתי את השערותיו הכוזבות הנפוצות במחברותיו כי רבו וגליתי את עונו לעיני השמ"ש —.

יהא"ל

Digitized by Google

המשפט והצדק, ומה גם להחליט כי תורת הקבלה הוא יסוד מוסד להחמיר בכל מקום – זה בודאי אולת ורעות רוח, והאמת יורה דרכו כי כל רבותינו הקדושים הן המקובלים והן אשר לא דרכו בדרך הקבלה, במה שנוגע לעיקר הדין עפ״י יסודי התורה, אך דרך אחד להם, והוא הדרך הישר העולה בית אל, נר ה׳ נשמת אדם הוא אור לנתיבותם, וכל דבריהם חיים וקיימים, ואם לפעמים יפסקו להקל במה שנראה נגד ההלכה מטעם שאין גוזרין גזירה על הציבור אלא א״כ יכולים לעמוד בהם, כמו שנראה להרמ״ע ז״ל בתשובתו סימן כ״ז לענין המלח שמעמידין אותו בדם נבילה שכתב שם בזה הלשון „וניחא לן למימר שמותר בנ״ד לבטל איסור הדם לכתחילה ע״י התבשיל, כיון שהוא נמנע גמור לאכול תפל מבלי מלח ואין צבור יכולין לעמוד בגזירתנו אם באנו לאסור, ובכה״ג לא אמרי רבנן אין מתירין איסור לכתחילה״ עכ״ל, ואמנם גם בזה אין כל קולא נגד שורת הדין וההלכה, כי כן ההלכה הפשוטה אין גוזרין גזירה על הציבור אלא א״כ יכולין לעמוד בהם, וכן להיפך אם לפעמים מחמירין לצורך השעה, הכל הוא עפ״י התורה ויושר הדין והאמת, ואין בזה כל ענין ונגיעה לטבעו של המחמיר או המקיל או לעסקיו בקבלה או בחקירה, ודי בהערה זו לבעל נפש משכלת.

זאת ועוד אחרת, העתקתי כל לשון הרמ״ע ז״ל מהקדמת המו״ל ס׳ אלפסי זוטא הנ״ל, מפאת חידושו – שהוא באמת חידוש גדול על הרמ״ע שכתב בזה״ל „ובי״ד כופין ועונשין על כך״ – שלכאורה קשה להבין מה זה ועל מה זה כופין את האיש שמרגיש בנפשו שהוא אמיץ כח ויכול להתענות ב׳ ימים, מה בכך אם רוצה להחמיר על עצמו ולהתענות ב׳ ימים יוה״כ, ונראה דרבינו ז״ל סובר דאף כי לפי האמת זה שלא גזרו חז״ל לעשות ב׳ ימים יוה״כ היא משום סכ״נ כמבואר בירושלמי, מ״מ כיון דחז״ל לא גזרו בזה ואמרו שיוה״כ אין להחמיר בזה, שוב אסור להחמיר על עצמו ולהתענות ב׳ ימים משום שנראה כמטיל ספק ביוה״כ הגמור דכלל ישראל, וכמש״כ הרמ״ע ז״ל בענין ר״ג ור״י, וגם יש לומר דיש חשש בל תוסיף בזה, אם עושה ב׳ ימים יוה״כ שלא על דעת חכמים ויש להאריך הרבה בענין זה ואכ״מ, ורק נגעתי בקצה המטה מה שנוגע לענינינו.

ז עוד מצאתי נחוץ להעיר בזה על דברי מחבר אחד, אשר קרוב מחדש בא בספרו „משפחת סופרים״, במערכת אבא בר אבא אות ב׳ שהביא שם המעשה

Digitized by Google

המעשה מאבוהו דשמואל (שהובא בה"ג ובתשובות הגאונים) הטעם שנקרא כן מפני כבודו של שמואל, דאימיה אתיוה לב"ד ואלקיוה (משום חשדא), ואמר שמואל בבריסא דאימא איכוף רישאי דלמא מפאי רישא דשוטא וכאיב לי, כף רישא בבריסה דאמיה וממיה ריש שוטא, ולכבוד אמו מתקרי אבוה דשמואל שהעיד עליו שבנו הוא, ועיין בהעדה ד' שם שהעיר המחבר הנ"ל על זה כדברים האלה „לא אוכל להתאפק מלהעיר על מה שכתב בזה בשו"ת הרמ"ע מפאנו סי' קי"א, ותמה אני אם הדברים יצאו מפיו של הרמ"ע ז"ל, ושרו להו מרייהו להמדפיסים על שלא השמיטו שורות אלו מן הספר" – ואני בחפזי חזרתי על דברי הרמ"ע בתשובה זו וזאת אשר מצאתי יוצא מפורש מפי הרמ"ע ז"ל „ושמואל גם הוא חכם גדול וראוי לסמיכה הוה מימי רבי אלא שספרו של אדה"ר לא הכשירו לסמיכה, מדכתיב בהו בסנהדרין ומום אין בך ושמואל בבטן לקה עם אמו כב"ד משום חשדא" חזרתי על דברי הרמ"ע אלה פעמים ושלש, ואולם תם אני ולא אדע מה זה שלא יכול המחבר להתאפק מלהעיר על דבר זה, ואיזה חטא חטאו המדפיסים שלא השמיטו שורות אלו מן הספר, וכשאני לעצמי לא אבין איזה פגיעה בכבוד שמואל נפגש בדברי הרמ"ע אלה – הלא דבריו ברור מללו בטעם הגון ונכון מאוד דשמואל לא ניסמך משום דנעשה בעל מום במעי אמו, ובע"מ פסול לסנהדרין, ודפח"ח, והדברים מכוונים עם אגדה הנ"ל ומה זה שלא יכול המחבר הנ"ל להתאפק מלהעיר על זה, בלי לחשוב הרבה נוכל להחליט, כי לא ידע מה דקאמרי רבנן בענין זה, וצל הרים ראה כהרים – וזה פרי גאון לבב של הרבה מחכמי זמנינו שממיחים דברים כלפי חכמינו הקדושים בלי לדעת מראש לפני מי הוא עומד ומי בעל דברים יגשו אליהם, שצריך לעיין היטב בדבריהם ולהבין דברי חכמים וחידותם, טרם נוציא משפט עליהם – וד"ל.

ח. דע כי מדרך הרמ"ע ז"ל בהרבה מקומות בספריו שיושב ודורש כמשה מפי הגבורה בסתמא דדברים שהם רק אליבא דחד תנא או פוסק, ויש בזה מחלוקת הפוסקים הראשונים, ורבינו ז"ל לא חשש לפרש דבריו, רק מחליט כחוק ומשפט כפי מה שהכריע, ולדוגמא ראה מה שכתב בתשובה ס"ד, וז"ל דהא פשוט בפרק יש נוחלין ובפ' שבועות העדות ופ' כיצד מערימין ובדוכתא טובא דקי"ל בכל התורה כולה תוך כ"ד בדיבור דמי חוץ מן המקדש ומגרש מקדיש ומימר ומגדף ועובד עבו"ם דאיכא מאן דכייל להו בתרתי ואיכא מאן דמתני ד' וגמרו לכולהו מהדדי ולא

Digitized by Google

ולא פליגי, עכ"ל, והנה זה שהוסיף הרמ"ע ז"ל מקדיש ומימר לא נמצא בש"ס בשום מקום רק ברמב"ם ז"ל בפירוש המשניות, וברע"ב פ' כיצד מערימין, וידועים דברי הש"ך בסימן רנ"ה מה שתמה על הרמב"ם בזה מסוגיות הנ"ל ומוכיח להיפך, אמנם רבינו ז"ל כיון שנראה לו עיקר כדעת הרמב"ם כתב כן בפשיטות וחתם תורה בלימודה.

גם שם סימן כ"ה אות ג' שכתב שם לענין טומאת מקדש בזה"ז, וז"ל ומה שבקשת לפטור מטעם דפיון שחללוהו פריצים פקע קדושתיה לאו מילתא הוא דהתם במס' עכו"ם פרק ר"י נבי אבני מזבח ששקצום מלכי יון מיירי באבנים שסתרו מן המזבח ושקצום לעכו"ם דומיא דכלי שרת וכו' אבל קרקע אינה נגזלת ואינה נאסרה וליכא למימר שתצא לחולין עכ"ל, והנה דבר זה מבואר להיפך ברמב"ן ז"ל במלחמות ה', פ' רבי ישמעאל שם, ואומר בפירוש שענין זה לא תליא כלל במעילה וגזל ואף בקרקע תצא לחולין ע"י פריצים, ובוודאי לא נעלם מרבינו ז"ל דברי הרמב"ן בסוגיא דעסוק בה, אלא שהוא תופס שיטת הרז"ה ז"ל שם דס"ל שמה שאינו נתחלל על ידי מעילה ה"ה דלא נתחלל ע"י פריצים עיי"ש, הוא אשר דברתי שהרמ"ע ז"ל חתם תורתו בלימודו. והכריע בדעתו הקדושה את מאזני המשפט, והדברים עתיקים.

גם לפעמים נמצא את הרמ"ע ז"ל מפרש סוגית הגמרא ההיפך מכל דברי המפרשים הראשונים ולא חש להם כלל, ורק את אשר מצא נכון לפניו עפ"י השכל הישר והדין האמת החליט והוציא משפט, מבלי הזכיר דעת אלה הראשונים – כמו במאמרו מאמר העתים סימן ט"ו שכתב שם דלב"ש דסברי דשביתת כלים מצוה אין ספק דלדידהו נמי אינו אלא מדרבנן, שהרי אין לנו ראיה אלא מן הפסוק ובכל אשר אמרתי אליכם השמורו, וזה הוא רק אסמכתא בעלמא, (עיין בפירוש יד יהודא שם) והנה דבר זה נראה לו מסוגית הש"ס דשבת שם, ומכל דברי הראשונים נראה ההיפוך, ולולא דמסתפינא אמרתי שבדרושים שלו לא חשש כל כך להיות מכוונים עפ"י הלכה, ומה נמלצו דברי הרמ"ע במאמרו מאה קשיטה סוף אות ל"ט, שמתנצל שם הרמ"ע ז"ל אחרי שהאריך לפרש המקרא דכל צפור טהורה תאכלו וכו', וז"ל והרי מקרא דפ' ראה אני דורש שאין לקושיות שבו תירוץ אחר לפי הפשט אלא מה שאמרתי, ועדיף טובא ממה שדרש ההוא מדרבנן, יעקב אבינו לא מת והקשה לו וכי בכדי חנטו חנטייא וספדו

וספדו כפדיא והשיב מקרא אני דורש, ובירושלמי דנזיר אמרו וכי המדרשות אמנה הם דרוש וקבל שכר, והרי אין בדבריו אלה לא איסור ולא היתר לא יחלוק עליהם אלא מי שאינו רגיל בבית המדרש, עכ"ד היקרים, [ואגב אעיר בז.ז מה שהביא הרמ"ע ז"ל יחד דברי הגמ' דיעקב אבינו לא מת עם דברי הירושלמי דנזיר דכוונתו לדברי השלטי הגבורים בסופ"ק דמס' עכו"ם, בד"ה עכו"ם שעסק בתורה, עיי"ש תורף דבריו לענין אגדות חז"ל, ואשר אל זה כיוון הרמ"ע בסמיכת המאמרים הנ"ל ועיין היטב כי קצרתי מאוד] ואמנם גם דברי הרמ"ע הנ"ל יתארו לנו בשרד אמת ובהיר עד כמה הוקיר הרמ"ע את דרושיו המסולאים בפז והמשובצים בפניני אמרי חז"ל בקשר דרושים יקרי הערך ומתוקים לחיך.

מה. וטרם שאחתום את דברי, אמרתי להעיר עוד על דבריך בסוף פרק השלישי, מה שהבאת בשם הריעב"ץ ז"ל שדחק עצמו להראות כי הרמ"ע ז"ל בכל תוקף גדולת חכמתו איך נעלם דבר מעיני העדה, מה שהאריך להוכיח שהו"ר הוא יום הדין והרבה והפציר לחסכימו אל המקובל בישראל, ונעלם ממנו כי הדבר מפורש בזוהר בשני מקומות – והנה זה לא כביר נגלה לפנינו מאמר מאה קשיטה להרמ"ע, ומה מאוד שמחתי בראותי שם אות מ"ח, שהביא דבריו בענין זה שבמאמר חקו"ד, וכתב עוד שם בזה הלשון „ונוסף על כל המתבאר שם יש מאמר מזוהר שלנו פ' צו ד' ל"א וז"ל יומא שביעאה דחג הוא סיומא דדינא ודי בזה" עכ"ל, הרי שלא נעלם מעיני הרמ"ע ז"ל גם מאמר הזוהר בענין זה, ג) ועיני הרמ"ע משוטטות בכל – . הוא אשר דברתי בראש מאמרי, כי ספרי הרמ"ע ז"ל עמוקים מני ים, ואין חקר לתבונתם, והרבה נופי תורה שלא נתבארו כל צרכן במקום אחד, עשירים במקום אחר ביתרון ביאור והכשר דעת. כיד החכמה הקדושה הטובה עליו.

אלה

ג) פה מקום אתי להעיר על דברי הריעב"ץ בכלל שדחק את עצמו בספרו מטפחת ספרים למצוא ספרים מתמיהים וקשי ההבנה בספר הזוהר ואשר על פיהם דיבר מה שדיבר — כבר קדמו הרמ"ע בספרו שברי לוחות, שם ישבור מלתעות קטני אמנה קצרי הראות ומעמיד כל דברי הזוהר אלה על אמיתתן והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע. ולא אשגה במשפטי אם אומר כי לוא ראה הריעב"ץ ז"ל את ספר שברי לוחות. כי עתה לא הוציא את מטפחתו — וד"ל:

יהא"ל

Digitized by Google

אלה הדברים אשר עלו ברעיוני לרגשי עיוני על דבר ספרך החשוב, וזאת אשר מצאתי לנחוץ לחעיר ולהאיר במה שנוגע לדרכי הרמ"ע ז"ל בספריו היקרים, ואתה בטובך תן מקום לדברי אלה בספרך, והם יוסיפו לך לוית חן ויענדו עטרת לראש ספרך —.

היה בשלום ובנעימים חזק ואמץ ועשה חיל לטוב לך כל הימים.
אוהבך החפץ בשלומך.

מאיר דן ברח"י נ"י

Digitized by Google

מזכרת נצח

לנשמת חותני הרבני החסיד והמופלג, איש נכבד
ונשוא פנים, הולך תמים ופועל צדק, יראת ה׳
היתה אוצרו.

מוה״ר יעקב צבי הירש ז״ל

בה״ר אפרים פישל המכונה קלעפפיש.
מיקירי היהודים תושבי עיר ווארשא.

ולמען לזכר עולם ינון שמו. הנני מעתיק
פה החרוזים אשר ציינתי על מצבת קברו

פה

ינוח איש חסיד ועניו ויקר רוח.
עשה צדקה וחסד בלב שמח.
קדש ישראל לה׳ יעקב צבי תפארתו.
בדמי ימיו נקטף פתיל חייתו.
צדק לפניו יהלוך ויישר אורחותיו.
בין הצדיקים נוחי עדן ימצא מקומו.
יום ג׳ מרחשון, התרס״א הלך לעולמו.

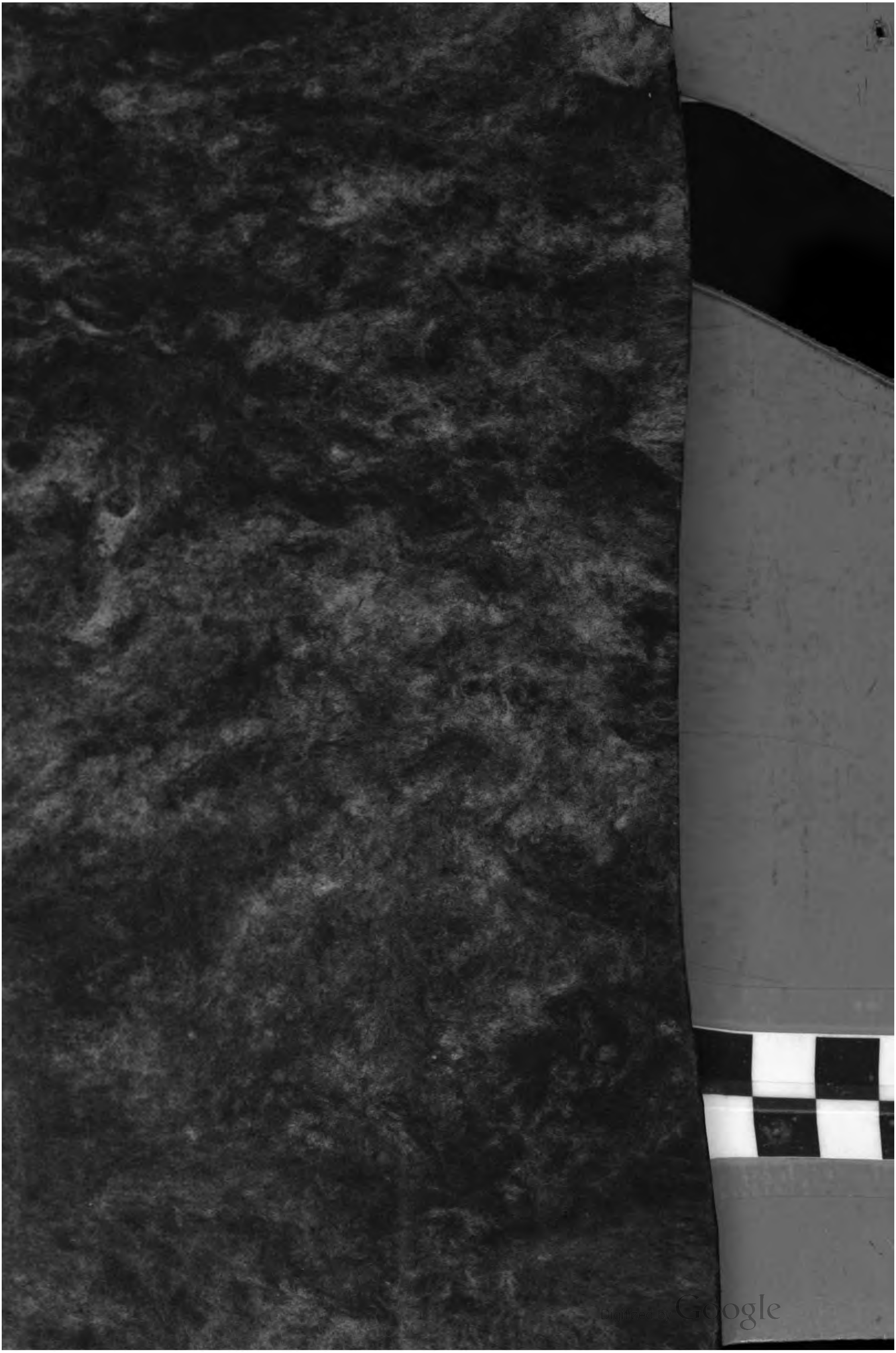
ת נ צ ב ״ ה

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google